

LATVIJAS LAUKSAIMNIECĪBAS UNIVERSITĀTE
EKONOMIKAS UN SABIEDRĪBAS ATTĪSTĪBAS FAKULTĀTE
UZŅĒMĒJDARBĪBAS UN VADĪBZINĀTNES INSTITŪTS

Jānis Mistris

KOOPERATĪVU DARBĪBAS ATTĪSTĪBA GRAUDKOPĪBAS
NOZARĒ LATVIJĀ

Darbs sociālo zinātņu maģistra grāda ekonomikā iegūšanai

Specializācijas virziens - Bizness un loģistika

Students

Jānis Mistris, matr. Nr. 0015090

(paraksts)

Darba vadītājs

doc. *Dr.oec.* Andrejs Lazdiņš

(paraksts)

Institūta direktore

asoc. prof. *Dr.oec.* Anita Auziņa

(paraksts)

Jelgava

2020

ANOTĀCIJA

Jānis Mistris izstrādāja maģistra darbu **“Kooperatīvu darbības attīstība graudkopības nozarē Latvijā”**.

Darba kopējais apjoms 72 lappuses, 26 attēli, 7 tabulas, 7 pielikumi, 71 literatūras avoti, tajā skaitā 23 svešvalodā.

Darba mērķis ir identificēt un analizēt ietekmējošos faktorus, kas veicina un kavē graudkopības kooperatīvo sabiedrību attīstību Latvijā.

Darba mērķa sasniegšanai izvirzītie **darba uzdevumi**:

- 1) izpētīt kooperatīvu darbības teorētiskos aspektus;
- 2) izpētīt kooperatīvo sabiedrību reglamentējošo tiesiski normatīvo bāzi;
- 3) analizēt ekonomisko situāciju graudkopības nozarē un graudkopības kooperatīvo sabiedrību darbību ietekmējošos faktorus Latvijā.

Maģistra darba izstrādei izmantotās metodes: monogrāfiskā metode, indukcijas un dedukcijas metode, cēloniskā seku analīzes metode, grafiskā metode, salīdzināšanas metode, kvalitatīvā novērtēšanas metode, socioloģiskā pētījumu metode – ekspertu strukturētā aptauja, SVID analīze, pāru metode, matemātiskās statistikas metodes – laika rindu analīze, korelācija un regresija, variācijas koeficients.

Maģistra darbs strukturēts trīs nodaļās.

Pirmajā nodaļā ir izpētīta kooperācijas būtība un pamatprincipi, kooperatīvu veidi un to darbības vēsturiskā attīstība. Secināts, ka zinātniskajā literatūrā ir plaši pētīta kooperācijas būtība un veidi, tomēr salīdzinoši maz ir pētījumi, kas saistīti ar graudkopības produkcijas pārstrādi kooperatīvajās sabiedrībās. ES ir plaši izplatīti lauksaimniecības daudznozaru kooperatīvi, bet Latvijā ir bijuši tādi izveidoti, bet tie nav pastāvējuši ilgstoši.

Otrajā nodaļā ir izpētīta kooperatīvo sabiedrību darbību reglamentējošā tiesiski normatīvā bāze. Secināts, ka kooperatīvās sabiedrības darbībai, pārvaldībai un atbalstam Latvijā ir izstrādāta tiesiski normatīvā bāze, kura veicina kooperatīvo sabiedrību darbības vides sakārtošanu.

Trešajā nodaļā ir analizēta graudkopības nozare un graudkopības kooperatīvo sabiedrību darbība Latvijā, kā arī identificēti graudkopības kooperatīvo sabiedrību darbības ietekmējošie faktori. Analizēta informācija un veikti aprēķini par graudaugu sējumiem, kopražu, vidējo ražību un saimniecību ar graudaugu sējumiem skaitu. Analizēta informācija par kooperatīvo sabiedrību skaitu un biedru skaitu, apgrozījumu un

darījumiem ar biedriem. Secināts, ka graudkopības nozare Latvijā attīstās, par ko liecina sējumu platību pieaugums, lielo saimniecību ar graudaugu sējumiem skaita pieaugums, kā arī graudaugu vidējās ražības pieaugums. Pēc ekspertu strukturētās aptaujas identificēti graudkopības KS attīstību veicinošie un bremzējošie faktori, kā arī iespējas un draudi.

Maģistra darbā secināts, ka galvenais graudkopības kooperatīvo sabiedrību darbības bremzējošais faktors ir vāji attīstītā produkcijas pārstrāde kooperatīvos. Graudkopības kooperatīvo sabiedrību vadībai izmantojot iekšējo un piesaistot ārējo finansējumu nākotnē izveidot produkcija pārstrādes uzņēmumus, lai palielinātu kooperatīva ieņēmumus un paplašinātu noieta tirgu.

Kā dominējošās stiprās puses kooperatīvo sabiedrību darbībā ir kooperatīvo sabiedrību sniegtais atbalsts, kas saistīts ar ražošanu, apgādi, transportu, produkcijas uzglabāšanu, pārstrādi un realizāciju, kā arī kompetentu speciālistu piesaiste un izglītojošu semināru pieejamība.

Graudkopības kooperatīvo sabiedrību vadībai jāpaaugstina biedru lojalitāte, rīkojot dažāda veida izglītojošos pasākumus, tādā veidā veicinot kooperatīvās sabiedrības attīstību graudkopības nozarē.

ABSTRACT

Janis Mistris developed master paper “**Development of cooperatives in grain sector in Latvia**”.

The work consists of 72 pages, 26 charts, 7 tables, and 7 attachments. Information from 71 literature sources has been used from which 23 were in foreign language.

The aim of the work is to identify and analyze the influencing factors that promote and hinder the development of the grain cooperative society in Latvia.

Tasks set to achieve the goal of the work:

- 1) to study the theoretical aspects of cooperative activity;
- 2) to study legal regulation of agriculture cooperative society;
- 3) to analyze the economic situation in the grain sector and factors which have influence to cooperative society work in grain growing sector in Latvia.

Methods used for the development of the master's thesis: monographic method, induction and deduction method, causal analysis method, graphical method, comparison method, qualitative evaluation method, sociological research method - expert structured survey, SWOT analysis, pair method, mathematical statistical methods - time series analysis, correlation and regression, coefficient of variation.

Master's Thesis is structured in three chapters.

The first chapter examines the entity and basic principles of cooperation, types of cooperatives and the historical development of their activities. It has been concluded that the entity and types of cooperation have been extensively studied in the scientific literature, however, there are relatively few studies related to the processing of grain products in the cooperatives. Multipurpose agricultural cooperatives are widespread in the EU, they established in Latvia, but they did not last long.

The second chapter examines the legal and regulatory framework governing the cooperative society. It has been concluded that a legal and regulatory framework has been developed for the operation, management and support of the cooperative society in Latvia, which promotes the arrangement of the operating environment of the cooperative societies.

The third chapter analyzes the grain growing sector and the activities of grain growing cooperative societies in Latvia, as well as identifies the factors influencing the activities of grain growing cooperatives. Information was analyzed and calculations were made for cereal sowings, total yields, average yield and number of farms with cereal

sowings. Information on the number of cooperative societies and the number of members, turnover and transactions with members has been analyzed. It has been concluded that the grain growing sector in Latvia is developing, which is evidenced by the increase in sown areas, the increase in the number of large farms with cereal sowings, as well as the increase in the average cereal productivity. According to the structured survey of experts, the factors promoting and inhibiting the development of grain cooperative societies, as well as opportunities and threats have been identified.

In Master's thesis it has been concluded that the main factor hindering the activities of grain cooperative societies is the poorly developed processing of products in cooperatives. Grain cooperative societies management by using internal and attracting external financing to set up production processing companies in the future to increase the cooperative's income and expand the sales market

The dominant strengths of cooperative societies are the support provided by cooperative societies in connection with production, supply, transport, storage, processing and sale of products, as well as the attraction of competent specialists and the availability of educational seminars.

The management of grain growing cooperatives must increase the loyalty of its members by organizing various types of educational events, thus promoting the development of cooperatives in the grain sector.

SATURA RĀDĪTĀJS

DARBĀ LIETOTO SAĪSINĀJUMU, SIMBOLU SKAIDROJUMI.....	7
IEVADS	8
1. KOOPERATĪVU DARBĪBAS ATTĪSTĪBAS TEORĒTISKIE ASPEKTI.....	11
1.1. Kooperācijas jēdziens, būtība un pamatprincipi	11
1.2. Kooperatīvu būtība un veidi	14
1.3. Kooperatīvu vēsturiskā attīstība.....	20
2. KOOPERATĪVO SABIEDRĪBU TIESISKAIS UN INSTITUCIONĀLAIS REGULĒJUMS.....	25
2.1. Kooperatīvo sabiedrību darbību reglamentējošā tiesiski normatīvā bāze.....	25
2.2. Lauksaimniecības pakalpojumu kooperatīvo sabiedrību pārvalde	35
3. GRAUDKOPĪBAS KOOPERATĪVO SABIEDRĪBU ATTĪSTĪBA UN IETEKMĒJOŠIE FAKTORI LATVIJĀ	38
3.1. Graudkopības nozares raksturojums Latvijā.....	38
3.2. Graudkopības kooperatīvo sabiedrību darbības statistiskā analīze.....	47
3.3. Graudkopības kooperatīvo sabiedrību darbību ietekmējošo faktoru novērtējums	53
SECINĀJUMI.....	62
PRIEKŠLIKUMI	64
IZMANTOTĀ LITERATŪRA.....	65
PIELIKUMI	72

DARBĀ LIETOTO SAĪSINĀJUMU, SIMBOLU SKAIDROJUMI

att. – attēls

CSP – Centrālās statistikas pārvalde

cnt. – centneri

ES – Eiropas Savienība

EUR – euro

EUROSTAT – Eiropas Savienības Statistikas birojs

gab. – gabali

ha – hektārs

IIN – Iedzīvotāju ienākuma nodoklis

IKP – iekšzemes kopprodukts

LAD – Lauku atbalsta dienests

LLKA – Latvijas lauksaimniecības kooperatīvu asociācija

LLU – Latvijas Lauksaimniecības universitāte

LPKS – lauksaimniecības pakalpojumu kooperatīvā sabiedrība

LVAEI – Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūts

KS – kooperatīvā sabiedrība

milj.– miljons

MK – Ministru kabinets

PVN – Pievienotās vērtības nodoklis

r – korelācijas koeficients

R^2 – determinācijas koeficients

skat. – skatīt

SEG – siltumnīcefekta gāzes

SVID – stipro un vājo pušu, iespēju un draudu analīzes metode

tūkst. – tūkstošs

t – tonna

UR – Uzņēmumu reģistrs

u. c. – un citi

VID – Valsts ieņēmumu dienests

VSAOI – Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas

ZM – Zemkopības ministrija

% – procenti

IEVADS

Ekonomikas globalizācijas apstākļos arvien lielāka nozīme kļūst uzņēmumu savstarpējai sadarbībai, kas uzlabotu produkta vai pakalpojuma konkurētspēju globālajā tirgū. Ņemot vērā Latvijas kā mazas valsts salīdzinoši mazos attīstības resursus, ir jāattīsta savstarpējā sadarbība. Kā viens no sadarbības iespējamajiem veidiem ir kooperatīvu veidošana un to darbības attīstība. Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā līdz 2030. gadam, kā viens no stratēģiskajiem principiem ir uzsvērtā sadarbība, lai veicinātu un nodrošinātu Latvijas ilgtspējīgu attīstību (*Latvijas ilgtspējīgas attīstības...*, 2010).

Darba tēma ir aktuāla un nozīmīga, jo kooperācija veicina lauksaimniecības attīstību valstī. Latvijas nacionālajā attīstības plānā 2014.-2020. gadam ir noteikts, ka kooperācijas veicināšana lauksaimniecībā ir viens no valsts prioritārajiem darbības virzieniem, tas nozīmē, ka lauksaimniecības politika Latvijā ir vērsta uz kooperācijas attīstību (*Latvijas nacionālais attīstība...*, 2012). Autora tēmas izvēli noteica tēmas aktualitāte.

Eiropas kooperatīvo un sociālo uzņēmumu pētniecības institūta un Starptautiskās kooperatīvu alianses organizētajā konferencē tika atzīmēts, ka kooperatīvās sabiedrības ieņem būtisku lomu sabiedrības sociāli ekonomiskajā attīstībā. Kooperatīvās sabiedrības veicina nodarbinātību, inovāciju ieviešanu un izplatību, kā arī lauku reģionu attīstību. Kooperatīvās sabiedrības, kas darbojas lauksaimniecības nozarē, veicina sējumu apdrošināšanu, lētu kredītu pieejamību, kas visticamāk bez kooperatīvu līdzdalības lauksaimniekiem nebūtu pieejams. Tiek uzskatīts, ka kooperatīvi veiksmīgāk, kā klasiskās uzņēmējdarbības formas uzņēmumi pārvar krīzes un pēckrīzes periodus (*Borzaga, Galera, 2012, Development of agricultural...*, 2015).

Itāļu profesors E. Giovannini norāda, ka kooperatīviem var būt galvenā loma sabiedrības izpratnes veicināšanā par ilgtspējīgu un dzīvotspējīgu nākotni (*Exploring the cooperative...*, 2018).

Ar kooperācijas palīdzību tiek realizēti veiksmīgas uzņēmējdarbības priekšnosacījumi, ko vienam darbojoties ir grūti īstenot.

Lauksaimniecības kooperatīvi Eiropas Savienībā ir nozīmīgs sociālekonomisks elements ekonomikā, ar kuru palīdzību īsteno vairāk nekā 40% no visas lauksaimniecības produktu piegādes darbības, kā arī lauksaimniecības produktu savākšanas, apstrādes un pārdošanas (*Development of agricultural...*, 2015).

Darba novitātes:

- 1) padziļināti izpētīta teorija par kooperatīvu attīstību Latvijā un pasaulē;
- 2) izmantojot ekspertu metodi, tika noskaidrotas būtiskākās problēmas, kas veicina un kavē graudkopības kooperatīvo sabiedrību attīstību Latvijā;
- 3) izstrādāti ieteikumi graudkopības kooperatīvo sabiedrību darbības attīstības veicināšanai.

Pētījuma objekts - kooperatīvu darbības attīstība.

Pētījuma priekšmets - kooperatīvo sabiedrību darbības attīstība graudkopības nozarē.

Ņemot vērā datu ierobežotību, kas daļēji saistīta ar ārkārtas situāciju valstī (Covid-19 pandēmiju) maģistra darbā nav analizēta graudkopības kooperatīvu attīstība ES un nodarbināto skaita izmaiņas un tendences graudkopības kooperatīvajās sabiedrībās Latvijā, kā arī atsevišķos gadījumos analizē nav iekļauti dati par visu pētījuma veikšanas periodu.

Pētījuma veikšanas periods - no 2009. gada līdz 2019. gadam

Pētījuma hipotēze - graudkopības kooperatīvo sabiedrību darbības attīstību ietekmē dažādi sociālie, ekonomiskie, tehnoloģiskie un politiskie faktori.

Darba mērķis ir identificēt un analizēt ietekmējošos faktorus, kas veicina un kavē graudkopības kooperatīvo sabiedrību attīstību Latvijā.

Darba mērķa sasniegšanai izvirzītie **darba uzdevumi**:

- 1) izpētīt kooperatīvu darbības teorētiskos aspektus;
- 2) izpētīt kooperatīvo sabiedrību reglamentējošo tiesiski normatīvo bāzi;
- 3) analizēt ekonomisko situāciju graudkopības nozarē un graudkopības kooperatīvo sabiedrību darbību ietekmējošos faktorus Latvijā.

Maģistra darba izstrādei izmantotās metodes: monogrāfiskā metode, indukcijas un dedukcijas metode, cēloniskā seku analīzes metode, grafiskā metode, salīdzināšanas metode, kvalitatīvā novērtēšanas metode, socioloģiskā pētījumu metode - ekspertu strukturētā aptauja, SVID analīze, pāru metode, matemātiskās statistikas metodes - laika rindu analīze, korelācija un regresija, variācijas koeficients.

Maģistra darbā izvirzītās aizstāvamās tēzes:

1. Kooperācija ir balstīta uz vairākiem pamatprincipiem, un pastāv dažādi kooperatīvu veidi.
2. Latvijas Republikas normatīvie dokumenti, kas reglamentē kooperatīvo sabiedrību darbību, veicina to iekšējās vides sakārtošanu.

3. Graudkopības kooperatīvo sabiedrību nozīme graudkopības nozarē palielinās.
4. Kooperatīvo sabiedrību darbību graudkopības nozarē ietekmē dažādi sociālie, ekonomiskie, tehnoloģiskie un politiskie faktori.

Maģistra darba izstrādei izmantotas zinātniskās pētījumu publikācijas no dažādām datu bāzēm, nozares ziņojumi par lauksaimniecību, statistikas datu bāzes (EUROSTAT, CSP), Eiropas Savienības un Latvijas Republikas normatīvie akti, ES un Latvijas plānošanas dokumenti, kā arī ekspertu anketās iegūtie rezultāti un cita publiski pieejamā informācija bibliotēkā un interneta resursi.

1. KOOPERATĪVU DARBĪBAS ATTĪSTĪBAS TEORĒTISKIE ASPEKTI

1.1. Kooperācijas jēdziens, būtība un pamatprincipi

Termins kooperācija ir cēlies no latīņu valodas “cooperation” un tā nozīme ir - līdzdalība, sadarbība, kopdarbība (*Vedļa, 2000*).

Jēdziens “kooperācija” ir plaši pētīts un ir atrodami dažādi šī jēdziena skaidrojumi.

J. Kučinskis (2004) ir apkopojis dažādu Eiropas valstu autoru (*E. Baloža, R. Ovena, Š. Žida, P. Kaufmana, C. Fuksa, D. Bansela, V. Pekarska, M. Tugana Baranovska, V. Poses, V. Totomianca*) jēdziena “kooperācija” definīcijas. Visās definīcijās ir uzsvērtā doma par biedru kopīgā labuma gūšanu, brīvprātības principu ievērošanu un materiālās labklājības līmeņa paaugstināšanu.

V. Buģina, K. Pabērza (2007) savā publikācijā “Kooperācijas attīstība lauksaimniecībā Zemgales reģionā” norāda, ka A. Miglavs ir sniedzis vispusīgāku un pilnīgāku jēdziena “kooperācija” skaidrojumu. A.Miglavs uzsver, ka kooperācija ir darbība, kad vairākas personas, kurām ir kopīgas intereses, apvienojas, lai sasniegtu kopīgu mērķi.

Gyulgyulyan, L., Bobojonov, I. (2019) ir pētījuši vairāku starptautisku organizāciju kooperācijas jēdziena skaidrojumu. Saskaņā ar Starptautiskās kooperatīvās alianses (ICA) definīciju lauksaimniecības kooperatīvs ir autonoma personu apvienība, kas brīvprātīgi apvienojas, lai apmierinātu savas kopējās ekonomiskās, sociālās un kultūras vajadzības un vēlmes, izmantojot kopīgi piederošu un demokrātiski kontrolētu uzņēmumu. Autori uzsver, ka kooperācijas pamatprincipi ir līdzīgi visām starptautiskajām organizācijām.

Viens no kooperācijas teorijas pamatlīcējiem A. Čejanovs uzskatīja, ka kooperācijas virziens ir pareizākais un praktiski vienīgais lauksaimniecības attīstības ceļš (*Kooperācija Aleksandra Čajanova..., 2001*).

Kooperācijai ir būtiska nozīme mazo un vidējo saimniecību pastāvēšanā un attīstībā. Šeit iespējams izdalīt divas funkcijas:

- Sociālā - nodrošināt zemnieku un sīkražotāju aizsardzību no lielkapitāla kompānijām, no augļotājiem, no monopola un sniegtot sociālo atbalstu un palīdzību;

- Ekonomiskā - nodrošināt ar atbalstu tādās lietās, kuras katrai nelielai saimniecībai nav pieejamas un saistītas ar ražošanu, apgādi, transportu, produkcijas uzglabāšanu, pārstrādi un realizāciju (*Kaupušs, 2001*).

A. Vedļa (2000) ir formulējis sekojošus kooperācijas uzdevumus:

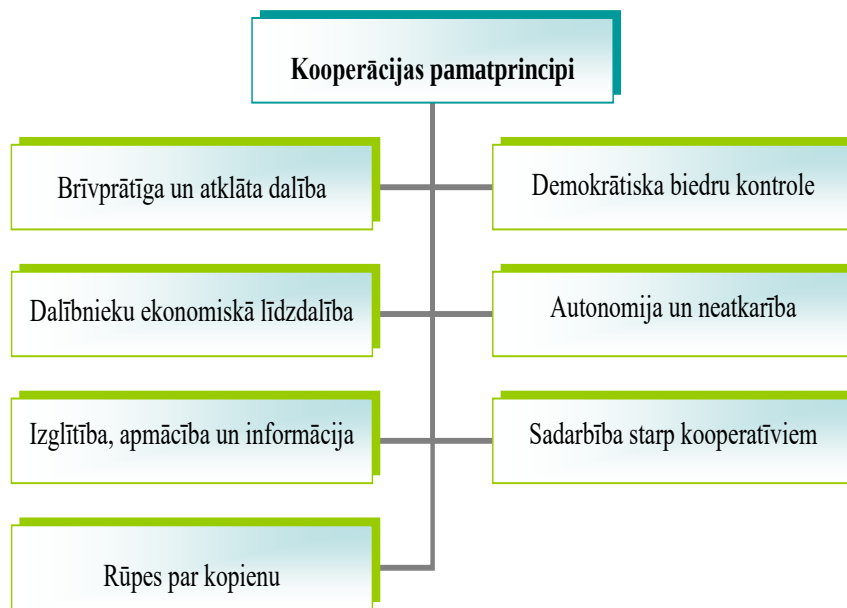
- 1) saražotās produkcijas kopīgu organizētu realizāciju. Šādā veidā kooperējoties iespējams nodrošināt saražotās produkcijas apjomu, tādā veidā sastādot konkurenci starpniekiem un saņemot maksimālo augstāko cenu par produkciju;
- 2) tehnikas, ražošanas iekārtu, pārstrādes līniju un ēku maksimāla noslodze, ko iespējams realizēt investējot kopīgās, nevis katram savās vienībās;
- 3) kopīga kvalificētu lauksaimniecības speciālistu - agronomu, vetārstu, grāmatvežu un konsultantu piesaiste, lai maksimāli izmantotu to sniegtās iespējas;
- 4) biedru apgāde ar lētiem un viegli pieejamiem kredītiem;
- 5) kopīgu interešu realizācija valstiskā līmenī panākot labvēlīgāku likumdošanas regulējumu;
- 6) izglītošana un labvēlīgas dzīves vides radīšana darbības apvidos kā arī kooperācijas idejas popularizēšana un biedru izglītošana.

Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūta (LVAEI) pētnieks A. Miglavs jau kopš deviņdesmitajiem gadiem veic pētījumus, kas saistīti ar kooperāciju, un ir izvirzījis trīs galvenos priekšnoteikumus sekmīgas kooperācijas uzsākšanai:

- 1) jābūt ieinteresētiem dalībniekiem, lai ar kooperācijas palīdzību risinātu kopīgas intereses;
- 2) ir jānodibina kooperatīvs, lai ar tā palīdzību risinātu kopīgās problēmas;
- 3) nepieciešams zinošs un ieinteresēts vadītājs.

A. Miglavs atzīmē, ka ir jāspēj realizēt visus šos priekšnoteikumus, lai kooperācija noritētu sekmīgi. Diemžēl lauksaimnieki, gribot atrisināt savas problēmas, nespēj sapulcēties un vienoties par kopējo problēmu kopīgu atrisināšanu (*Kooperācija: senas patiesības..., 1996*).

Starptautiskās kooperatīvu alianses kongresā, kas notika 1995. gadā dalībnieki ir vienojušies par septiņiem principiem, uz kuriem balstās kooperācijas ideja un pamatvērtības (skat. 1.1. att.).

Avots: autora veidots pēc 7 Cooperative Principles

1.1. att. **Kooperācijas septiņi pamatprincipi**

Brīvprātīga un atklāta dalība - kooperatīvi ir brīvprātīgas organizācijas, kas apvieno personas bez jebkādas diskriminācijas un kuri ir gatavi uzņemties uzlikto atbildību kā arī izmantot kooperatīva sniegtos pakalpojumus.

Demokrātiska biedru kontrole - kooperatīvu kontrole ir biedru rokās. Katram biedram iestājoties kooperatīvā, ir viena balss lēmumu pieņemšanai.

Biedru finansiālā līdzdalība - biedru ieguldījums kooperatīva kapitālā, kā arī kontrole pār to ir vienlīdzīgi. Biedriem ir iespējams saņemt kompensāciju par paju kapitāla daļu, par kādu viņi ir parakstījušies, iestājoties kooperatīvā. Pārpalikumu biedri piešķir kooperatīva attīstībai, rezervju veidošanai, biedru pabalstīšanai proporcionāli viņu darījumu apjomam ar kooperatīvu un citu darbību atbalstam, ko ir apstiprinājuši kooperatīva biedri.

Autonomija un neatkarība - kooperatīvi ir autonomas organizācijas, un veicot darījumus vai piesaistot naudu, kooperatīvi to nekad neapstrīd. Darījumu slēgšana notiek uz tādiem noteikumiem, kas nodrošina biedriem to demokrātisku kontroli.

Izglītība, apmācība un informācija - kooperatīvi nodrošina apmācības iespējas saviem biedriem, kā arī darbiniekiem. Šādas apmācības veicina kooperatīva darbību un uzlabo kopējo sniegumu.

Kooperatīvu sadarbība - kooperatīvi veicina sadarbību ar citiem kooperatīviem, jo tie nekādā veidā nav konkurenti viens otram. Kooperatīvs veicina sadarbību ar valsts

institūcijām. Kooperatīvi visefektīvāk apkalpo savus biedrus un stiprina kooperatīvo kustību, strādājot kopā ar vietējām, valsts, reģionālajām un starptautiskajām struktūrām.

Rūpes par vietējo sabiedrību - kooperatīvi veicina apkārtējās sabiedrības labsajūtu un attīstību reģionā kur veic darbību (*7 Cooperative Principles*).

Darba autors uzskata, lai kooperācija būtu veiksmīga, ir jāievēro visi šie kooperācijas pamatprincipus.

Viens no atjaunotās Latvijas lauksaimniecības kooperācijas kustības aizsācējiem un kooperatīva „Latraps” vadītājs Edgars Ruža uzsver, ka kooperācijai ir liela valstiska un arī liela sociāla nozīme, kā arī kooperatīva uzdevums ir plānot darbību ilgtermiņā, kamēr lauksaimnieks saimniekošanu plāno gada ietvaros (*Kooperācijai Latvijā spēka..., 2017*).

1.2. Kooperatīvu būtība un veidi

Kooperācijas idejas praksē īsteno, izveidojot kooperatīvās sabiedrības, kuras palīdz sasniegt biedru izvirzītos mērķus.

Saskaņā ar politiskās organizācijas **Cooperatives Europe** (Eiropas kooperatīvi) izvirzīto definīciju kooperatīvi ir uzņēmumi, kas pieder to biedriem un kuriem ir vienlīdzīgas iespējas izteikties par kooperatīva vadību un kuri savā starpā dalās ar peļņu, ko gūst kooperatīvs. Kooperatīvi tiek atzīti par galvenajiem partneriem ilgtspējīgas attīstības mērķu sasniegšanā. Kooperatīvs ir tāds uzņēmums, kas pieder un kuru kontrolē cilvēki, kuri izmanto tā pakalpojumus, un tie saņem kā arī sadala ieņēmumus atbilstoši ieguldījumam, kurus nopelna kooperatīvs (*Dunn at all., 2002*).

A. Vedļa (2002) ir definējis, ka kooperatīvi ir brīvprātīgi organizētas biedrības, kuru biedri darbojas, lai realizētu kopīgas ekonomiskas intereses, kuras katrs atsevišķi nespētu veikt vai spētu ar lielām grūtībām. Kooperācija biedriem ļauj sasniegt kopējus mērķus, nezaudējot atsevišķo uzņēmumu saimniecisko un juridisko patstāvību.

Kooperatīvs ir autonoma personu apvienība, kas brīvprātīgi apvienota, lai apmierinātu to kopējās ekonomiskās, sociālās un kultūras vajadzības un vēlmes, izmantojot kopīgi piederošu un demokrātiski kontrolētu uzņēmumu (*The Role of Cooperatives..., 2001*).

Atbilstoši **Kooperatīvo sabiedrību likumam**, kooperatīvā sabiedrība ir brīvprātīga personu apvienība, kuras nolūks ir veicināt biedru kopīgo ekonomisko interešu efektīvu īstenošanu (*Kooperatīvo sabiedrību likums, 2019*). Ikdienā biežāk lieto terminu kooperatīvs.

Kooperatīvi ir tādas organizācijas, kuras nosprauž sev noteiktus saimnieciskus mērķus vai arī kooperatīvi ir kopīgi saimnieciski pasākumi (*Balodis, 1934*). Darba autors piekrīt šādam apgalvojumam, jo kooperatīvus veido vienā tautsaimniecības jomā strādājošas personu grupas. Būtībā ar kooperatīva starpniecību ikviens tā biedrs neatkarīgi no darbības apjoma spēj iegūt visas tās priekšrocības, kuras parasti pieejamas ļoti lieliem uzņēmumiem.

Kooperatīvs ir saimnieciska organizācija, ko raksturo: darījuma attiecības (ieguvums), lēmumu pieņemšanas attiecības (kontrole), finanšu attiecības (īpašumtiesības) (*Dunn at all., 2002*).

J. Kučinskis (2004) atzīmē, ka kooperatīva mērķis nav peļņas gūšana vai iespējami lielāka dividenžu izmaksa biedriem, bet gan biedru nodrošināšana ar ražošanas līdzekļiem par samērīgām tirgus cenām. Lai nodrošinātu solidaritāti, katram biedram kooperatīvā ir tikai viena balss lēmumu pieņemšanai, kooperatīvi ir bezpeļņas organizācijas, kooperatīviem nevar būt biedru skaita ierobežojums un tās ir brīvprātīgas organizācijas.

Kooperatīva mērķis ir tirgus spēka iegūšana, samazinot izmaksas uz integrācijas pamata (*Kooperācija Aleksandra Čajanova..., 2001*).

Kooperatīvu darbība ir balstīta uz ekonomikas demokrātijas, caurspīdīguma un solidaritātes principiem, kas nostiprina kooperatīva stabilitāti un sekmē tā izaugsmi ilgtermiņā (*Development of agricultural..., 2015*).

Kooperatīvi nevar būt slēgtas jeb elitāras organizācijas ar fiksētu biedru skaitu. Tāpat nav pieļaujama biedru diskriminācija pēc dzimuma, vecuma, politiskās vai reliģiskās pārliecības. Kooperācijas kustības ideja ir vienojoša, un šai kustībai ir jāpaplašinās (*Kučinskis, 2004*).

Kooperatīvi sekmē ražošanas modernizāciju, veicina jaunāko zinātnisko pētījumu pielietošanu, tehnisko progresu, un labvēlīgi ietekmē citus ekonomiskus procesus, kā arī sekmē lauksaimniecisko darbību. Lauksaimniekiem tas samazina izmaksas jo, uzlabojas darījumu slēgšanas nosacījumi.

ES Lauksaimniecības kooperatīvus pārstāvošās organizācijas (Cogeca) prezidents K. Pees (2015) norāda, ka augstāki ekonomiskie rādītāji ir tiem kooperatīviem, kuri darbojas pēc izstrādātās stratēģijas un rada lielāku pievienoto vērtību, nodrošinot produkcijas pārstrādi.

J. Kučinskis (2004) atzīmē, ka Eiropā kooperatīvi pastāv gandrīz visās dzīves jomās. Galvenie kooperatīvu veidi - kredītkooperatīvi, patērētājbiedrības,

lauksaimniecības kooperatīvi, zvejnieku kooperatīvi, piensaimnieku sabiedrības, dzīvokļu kooperatīvi, ražošanas kooperatīvi un citi.

Arī kooperācijas kustībā un kooperatīvos saistībā ar tirgus globalizāciju nemitīgi notiek pārstrukturizēšanās. Daudzās valstīs tiek apšaubīts tradicionālais kooperatīvu darbības modelis. Šie pārstrukturizācijas centieni tiek saistīti ar nolūku stiprināt lauksaimniecības kooperatīvu konkurētspēju starptautiskā tirgū (Nilsson, 1998).

Nilsson J. (2001) ir apkopojis dažādu pētnieku pētījumus par kooperācijas iespējām un riskiem. Pretēji viedoklim par kooperatīvu dalībnieku ierobežoto ietekmi lēmumu pieņemšanā un kooperatīvu zemo efektivitāti tiek uzsvērti pozitīvie ieguvumi, kas ir saistīti ar saražotās produkcijas realizāciju un lielo mazumtirdzniecības uzņēmumu iepirkuma cenas ietekmes mazināšanu.

Lauksaimniecības kooperatīvu lomu lauksaimniecībā ir pētījis A. Valentinovs (2007) un atzīmējis, ka viena no priekšrocībām dalībai lauksaimniecības kooperatīvos ir spēja akumulēt pietiekami lielus lauksaimnieciskās produkcijas apjomus, ko nevar paveikt katra atsevišķa zemnieku saimniecība. Pēc platības nelielas zemnieku saimniecības, kuras autors raksturo, kā ģimenes saimniecības daudz efektīvāk spēj kontrolēt resursu efektīvu izlietojumu. Tomēr šādām saimniecībām ir ierobežots saražotās produkcijas apjoms, ko tiešā veidā ietekmē pieejamie resursi, kas galvenokārt ir lauksaimnieciskā zeme. Saistībā ar lauksaimniecības nozares specifiku lauksaimnieki gandrīz vienmēr atrodas neizdevīgā situācijā attiecībā pret saviem tirdzniecības partneriem un tādēļ, lai līdzsvarotu priekšrocības tie, var izmantot kooperatīvus.

Tematiskajā novērtējumā “*Kooperācijas attīstība lauksaimniecībā un attīstības stratēģija 2013. - 2020. gadam*” (2012) veiktajā LPKS biedru aptaujā tika noskaidrots, ka galvenais ieguvums darbojoties kooperatīvā, ir iespēja realizēt produkciju un saņemt par to regulāru, vienlīdzīgu samaksu.

SIA “Uzvara lauks” īpašnieks Arnis Vējš arī ir LPKS “Latraps” biedrs uz kooperāciju raugās piesardzīgi un uzskata, ka būtiska nozīme ir kooperatīva pakalpojumu pieejamībai. Vējš uzsver, ka nozīme ir attālumam, kurā ir jāpiegādā graudi. Graudu pieņemšanas punkti ir jāveido tā, lai tie nesadārdzina kopējo transportēšanas ceļa garumu. (*Lielzemnieks: jauna cukurfabrika...*, 2019).

Apkopojot iepriekš apskatītos pētījumus un atziņas, autors nonāk pie atziņas, ka apvienojoties kooperatīvos daudzas lauksaimnieku problēmas iespējams apvienot. Bieži šīs problēmas skar plašu lauksaimnieku loku, turklāt katram lauksaimniekam ņemot vērā arī katra personiskās īpašības, to pārvarēšana var šķist nepārvarams šķērslis.

Apvienojoties kooperatīvos no biedru vidus, izceļas kāda persona ar līdera spējām, kura spēj uzņemties vadību. Vēlams, lai šī persona būtu labi zināma un uzticama no visu pārējo biedru puses. Pārvarot pirmos šķēršļus un gūstot panākumus visiem biedriem, rodas arvien lielāka pārliecība un ticība kooperācijas kustībai. Tomēr, lai kooperatīvs turpinātu veiksmīgu darbību ilgtermiņā, tam ir jāspēj nodrošināt biedriem finansiālu ieguvumu. Kooperatīvam ir jābūt profesionālai vadībai, kurai attiecīgi ir jābūt motivētai. Lai arī kooperatīvs nav paredzēts peļņas gūšanai tomēr pēc būtības un biznesa filozofijas tas neatšķiras no citu formu uzņēmējdarbības, jo tam ir jānodrošina savu biedru ekonomiskais ieguvums. Turklāt šim ieguvumam ir jābūt lielākam par katra biedra personīgo ieguldījumu. Katram biedram ir jāsaprot, ka ikviens ir kooperatīva īpašnieks un katram biedram ar personisko attieksmi ir jāveicina kooperatīva attīstība.

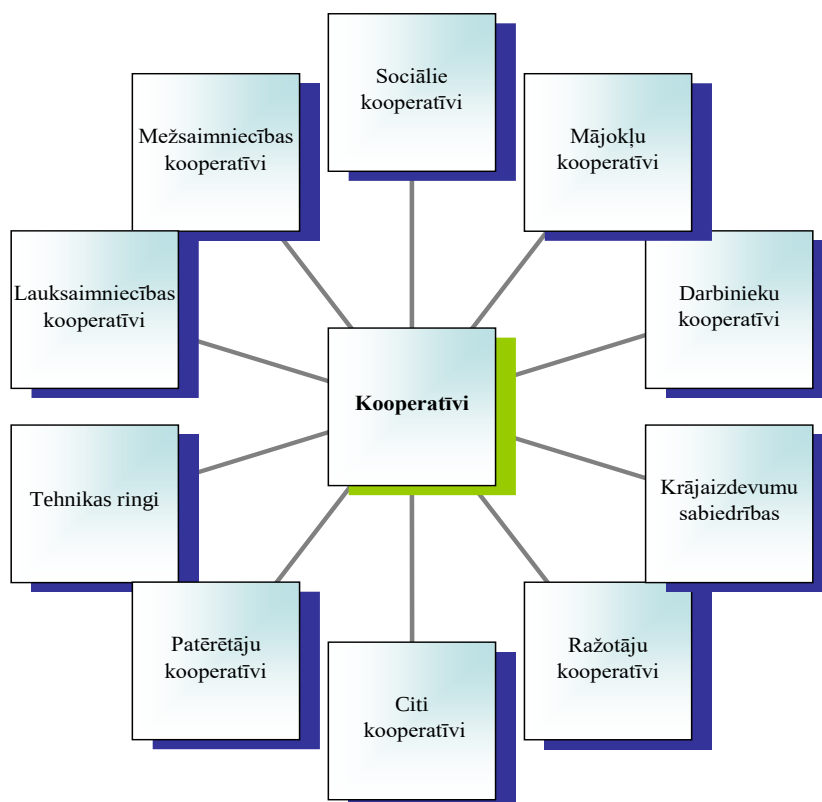
Jaunu kooperatīvu izveidē svarīgs nosacījums ir iedvesmojoši līderi, kuri varētu uzņemties kooperatīvu vadību, kā arī biedru izpratne un atbildības noturība dažādās ekonomiskās situācijās (*Latvijas lauksaimniecība, 2019*).

Kooperatīvus ir iespējams strukturēt un sistematizēt pēc dažādām pazīmēm:

- juridiskais statuss;
- darbības nozare;
- teritoriālā izplatība;
- vieta ražošanas procesu ķēdē;
- pēc biedru ekonomiskā statusa (*Lismanis u.c., 1999*).

Pēc juridiskā statusa ir iespējams nodalīt personu apvienības, kuras kopā vieno viena kopīga interese. Šī, ir vienkāršākā juridiskā forma, kur dalībnieku starpā valda vienošanās. Kooperatīvās sabiedrības, kas pēc juridiskā statusa ir koplietošanas uzņēmums kopīgu mērķu realizācijai. Kooperatīvu savienības dibina vairākas vienā darbības sfērā darbojošās KS, un tās ir dažādu tautsaimniecību asociācijas, kuras var aptvert noteiktu valsts reģionu, valsti vai kontinentu (*Kooperācija Aleksandra Čajanova..., 2001*).

Pēc darbības nozares kooperatīvi tiek klasificēti atkarībā no tautsaimniecības nozares. Kooperācija ir iespējama jebkurā sfērā, taču tradicionālie un visbiežāk sastopamie kooperatīvu veidi pasaulē ir apkopoti 1.2. attēlā.

Avots: autora veidots pēc Kučinska, 2004.

1.2. att. Galvenie kooperatīvu veidi pasaulē pēc darbības nozares

Saskaņā ar Latvijas normatīvo bāzi lauksaimniecības kooperatīvus var iedalīt detalizētāk atbilstoši nozarei, piemēram, graudkopības, piensaimnieku, dārzeņu audzētāju u.c. (*Kooperatīvo sabiedrību likums, 2019*).

Skandināvijas valstīs plaši ir attīstīti kooperatīvi mežu apsaimniekošanas jomā, kuri apvieno lielu skaitu mežu īpašniekus. Ārvalstīs kooperācija sekmīgi darbojas arī citās jomās, piemēram, elektrifikācijas, lopkautuves, šūšanas, celtniecības u.c.

Pēc teritoriālās izplatības kooperatīvus klasificē atkarībā, kādā teritorijā kooperatīvi veic saimniecisko darbību. Ir sastopami kooperatīvi, kuri ļoti strikti norobežo savu darbības teritoriju ar pilsētu, pagastu vai valsti.

Pēc vietas ražošanas procesu ķēdē izšķir vertikālās un horizontālās darbības kooperatīvi. Horizontālās darbības kooperatīvi apvieno vienādus darbus veicošus uzņēmumus vai lauksaimniekus. Piemēram, graudu audzētāju saimniecības ir apvienojušās kooperatīvā, lai kopīgi risinātu ar ražošanu un realizāciju saistītus jautājumus. Pasaulē izplatīts kooperācijas veids, kurš Latvijā nav guvis atsaucību, ir vertikālā kooperācija. Vertikālās darbības kooperatīvos ietilpst uzņēmumi, kas pilnībā vai daļēji aizpilda visas produkta ražošanas procesa pakāpes (*Buģina, Pabērza, 2007*).

Visbiežāk šāda veida kooperatīvu veido kompānijas, kur ir pilnībā noslēgts produkta ražošanas cikls. Ķēdē ietilpst izejvielu ražotājs, kas ir kooperatīva īpašnieki – zemnieki un attiecīgi kompānijas, kuras nodarbojas ar izejvielu pārstrādi, loģistiku un gala produkta ražošanu.

Pēc biedru ekonomiskā statusa izšķir darbinieku, ražotāju vai patērētāju kooperatīvi. Šie kooperatīvi veidoti, lai realizētu katras sociālās grupas intereses. Darbinieku kooperatīvi tiek veidoti, lai realizētu tādas intereses, kuras saistošas iespējams vienas nozares darbiniekiem (*Lismanis u.c., 1999*).

A. Vedļa (2000) kooperatīvus ir grupējis pēc kopīgām pazīmēm:

- pēc veicamajām funkcijām (sagādes, ražošanas, noieta, finanšu u.c.);
- pēc dalībnieku ekonomiskās attīstības pakāpes (horizontālās un vertikālās sadarbības kooperatīvi);
- pēc kooperatīvo uzdevumu izpildīšanai iecerētā darbības ilguma (vienreizēja vai uz noteiktu laiku).

Zinātniskajā literatūrā ir atzīmēti arī citi kooperatīvu veidi: akciju kooperatīvi, kooperatīvi ar ierobežotu atbildību, jaunās paaudzes kooperatīvi un daudznozaru kooperatīvi.

Daudzās ES dalībvalstīs kooperatīvu juridiskās formas ir: kooperatīvā sabiedrība ar ierobežotu atbildību vai akciju sabiedrība. Akciju kooperatīvi – kooperatīvi, kuri emitē obligācijas. Kooperatīvu paveids, kurš ir attīstījies pagājušā gadsimta beigās, un slēgtajā vai atklātajā piedāvājumā emitē obligācijas (*Bekkum, Bijman, 2006*). Bieži šādos kooperatīvos par investoriem kļūst biedri, kuri iegūst lielākas balsstiesības lēmumu pieņemšanā kā arī šādi kooperatīvi bieži tiek privatizēti (*Spear, 2010*).

Jaunās paaudzes kooperatīvi – Kooperatīvi ar augstu biedru uzticību spēj nodrošināt specifiskus nišas produktus ar augstu vērtību (*Fulton, 1999*). Jaunās paaudzes kooperatīvi joprojām saglabā vairākas līdzības ar tradicionālajiem kooperatīviem, tādas kā tikai lauksaimnieki var būt biedri, ierobežots dividenžu izmaksas apjoms, vienam biedram ir viena balss lēmumu pieņemšanai, dividendes tiek izmaksātas atbilstoši iegādātajām pajām. Atšķirīgais, kas jaunās paaudzes kooperatīvus atšķir no tradicionālajiem kooperatīviem:

- jaunās paaudzes kooperatīvi cenšas panākt tādu produkcijas apjomu, kuru var pārstrādāt un pārdot ar maksimālo peļņu;
- ir ierobežots biedru skaits;

- Katram biedram ir pienākums piegādāt noteiktu apjomu produkcijas. Par nepiegādāto apjomu atbildību uzņemas biedrs;
- Katrs biedrs veic tādu ieguldījumu apjomu kooperatīvā cik plāno pārstrādāt produkciju ar kooperatīva starpniecību;
- Ieguldīto kapitālu kooperatīvā ir tiesības pārdot citam biedram par cenu, kuru abi biedri ir vienojušies un kuru ir apstiprinājusi kooperatīva vadība.

Jaunās paaudzes kooperatīviem ir vairākas priekšrocības, kas saistītas ar biedru lojalitāti. Tiek uzskatīts, ka biedriem ir augstāks lojalitātes līmenis, jo katrs no viņiem ir veicis vērā ņemamus ieguldījumus kooperatīvā (*Agricultural Cooperatives in...*, 2002).

Daudznozaru kooperatīvi – kooperatīvi, kuru darbība ietver vairākas darbības nozares. Biežāk tās ir saistītas piemēram ar lauksaimniecību, tomēr ir sastopami kooperatīvi, kuri darbojas lauksaimniecības un finanšu jomā. Daudznozaru kooperatīvi ir vairākās ES valstīs - Francijā, Vācijā, Nīderlandē, Itālijā u.c. (*Development of agricultural...*, 2014).

Atbilstoši Latvijas Lauksaimniecības kooperatīvu asociācijas (turpmāk darbā – LLKA) datiem, Latvijā pašlaik nav daudznozaru lauksaimniecības kooperatīvi, kuri saņēmuši atbilstības statusu, bet 2013. gadā atbilstības statusu bija saņēmusi Lauksaimniecības pakalpojumu kooperatīvā sabiedrība (turpmāk darbā – LPKS) "**Zaļais grozs**", kurš darbojas bioloģiskās lauksaimniecības jomā (LLKA, 2020).

LPKS "**Sēlpils piensaimnieku kooperatīvā sabiedrība**" ir darbojusies kā daudznozaru kooperatīvs (piena ražotāju, graudu audzētāju kooperatīvs), bet šobrīd atbilstības statusu saņēmusi tikai kā piena ražotājs (LLKA, 2020).

Darba autors secina, ka zinātniskajā literatūrā ir plaši pētīta kooperācijas būtība un veidi, tomēr salīdzinoši maz ir pētījumi, kas saistīti ar graudkopības produkcijas pārstrādes uzņēmumiem kooperatīvos.

1.3. Kooperatīvu vēsturiskā attīstība

Sarežģītu ekonomisko un sociālo apstākļu ietekmē lauksaimniekiem radās ideja par kooperatīvu dibināšanu. Lauksaimnieki nonāca pie atziņas, ka apvienojoties var uzlabot noietu tirgū un kopīgi finansēt svarīgus papildu pasākumus, kas saistīti ar iepirkumiem, apstrādi un mārketingu (*Development of agricultural...*, 2015).

Ziņas par kooperācijas pirmsākumiem ir atrodamas tīmeklī gan arī dažādās grāmatās un publikācijās. No latviešu autoriem kooperatīvu vēsturi plaši ir aprakstījis

J.Kučinskis (2004). Pirmskara Latvijā par kooperācijas attīstības vēsturi ir rakstījuši P. Lapiņš (1931), E. Balodis (1934).

Pirmais lauksaimnieku kooperatīvs ir dibināts Anglijā 1754. gadā. Pavisam drīz Vācijā 1763. gadā tika dibināts lauksaimnieku kooperatīvs, kas bija Tīringas lauksaimniecības biedrība kā arī lauksaimnieku biedrības, kuras tika nodibinātas Cellā un Leipcigā 1764. gadā (*Kooperatīvs, [b.g.]*).

Latvijas teritorijā pirmais kooperatīvs bija Vidzemes Vispārderīgā un ekonomiskā sociētāte, kas darboties sāka 1796. gadā (*Kooperatīvs, [b.g.]*).

Par kooperācijas dzimteni tiek uzskatīta Anglija, kad pirmās industriālās revolūcijas (1750-1850) rezultātā strauji samazinājās produkcijas pašizmaksa rūpnīcās. Tas būtiski ietekmēja mājamatnieku un mājražotāju spēju konkurēt ar lielražotājiem. Par **kooperācijas pamatlicēju** tiek uzskatīts uzņēmējs **Roberts Ouens**. Viņa idejas balstījās uz strādnieku kopīgu spēku apvienošanu, lai tie kopīgi organizētu savu saimniecisko dzīvi, tomēr viņa mācības vairāk balstījās uz garīgo vienotību un ar to ieviešanu dzīvē neveicās, jo Ouens un viņa līdzgaitnieks Šarls Furjē vairāk ticēja turīgo ļaužu žēlsirdībai un uzskatīja, ka tiem ir jādibina kolonijas, kur šo kopīgo saimniecisko darbību varētu realizēt (*Kooperācija Aleksandra Čajanova..., 2001, Kučinskis, 2004*). **Viljams Kings** jau daudz skaidrāk **definēja kooperācijas principus** un saskatīja tās iespējas, kuras kooperācijā darbojas joprojām. Viņš uzskatīja, ka strādniekiem ir jāapvienojas, lai iepirktu preču krājumus, turklāt ietaupītā nauda ir jāiegulda rūpnīcu būvniecībā. Pēc Kinga piemēra tika radīts liels skaits patērētāju biedrību, tomēr tās vajāja neveiksmes, kas saistītas ar kooperatīva vadīšanu un biedru lojalitāti. Kā vienu no pirmajiem kooperatīviem mūsdienu izpratnē un kooperācijas kustības aizsācējiem tiek uzskatīts strādnieku kooperatīvs - **Ročdeilas audēji**, kurš dibināts 1844. gadā (*Roelants, 2019*). Tā sākotnēji bija 28 personu grupa, kas tika radīta, lai cīnītos ar kapitālistisko uzņēmumu arvien pieaugošo ietekmi. Ročdeilas kooperatīvs kļuva slavens ar to, ka šis kooperatīvs, un noteikumi, kurus izmantoja tā vadīšanai, ir kļuvuši pazīstami kā Ročdeilas principi. Šie principi bija tādi, ka preces nedrīkst būt viltotas, tās pārdodot nedrīkst krāpties, jāpārdod ir par skaidru naudu un vidējām tirgus cenām, atlikums ir daļēji jāsadala biedriem atkarībā no to pirkumu apjoma un daļa ir jāiegulda attīstībā un biedru izglītošanā, par biedru iegādātajām pajām ir jāmaksā procenti. Ročdeilieši uzskatīja, ka katram biedram ir tikai viena balss balsošanai un nedrīkst pastāvēt nekāda biedru diskriminācija. Šī pamatideja ir saglabājusies līdz mūsdienām. Pēc šiem Ročdeilas

panākumiem sākās ļoti strauja patērētāju biedrību izplatība (*Kučinskis, 2004*). 1852. gadā Lielbritānijā tika izdots pirmais likums par kooperatīviem (*Kooperatīvs, [b.g.]*).

Tiek uzskatīts, ka mūsdienu kooperatīvu darbības modelis ir radies 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā. (*The Role of..., 2001*).

Teorētiskie pētījumi parāda, ka kooperācijas pirmsākumi ir saistīti ar nabadzīgāko iedzīvotāju finansiālās situācijas uzlabošanu. Situācijā, kad izteikti liela sabiedrības daļa bija pakļauta nabadzības riskam, savstarpējā kooperācija deva iespēju ietaupīt finanšu līdzekļus, kā arī vienoja sabiedrību.

Latvijas kooperācijas vēsturisko attīstību ir ietekmējusi citu Eiropas valstu kooperācijas attīstība. Kooperācijas bija spēcīgi attīstīta pirmskara Latvijā, ko vēlāk graužoši ietekmēja padomju okupācija (*Buģina, u.c. 2007*). Pirmskara Latvijas kooperāciju spēcīgi ietekmēja Dānijas spēcīgi attīstītā kooperatīvu kustība cūku audzēšanas un piensaimniecības nozarēs (*Balodis, 1934*).

J. Kučinskis (2004) savā grāmatā “Kooperācijas attīstība Latvijā un pasaulē” norāda, ka pirmās ziņas par kooperācijas ideju Latvijā parādās 19. gs., kad pēc lopu mēra rodas idejas par risku diversificēšanu.

P. Lapiņš (1931) grāmatā “*Kooperācijas kustības problēmas*” apskata svarīgākos organizatoriskos, saimnieciskos un ideoloģiskos jautājumus saistībā ar kooperāciju. Grāmatā uzsvērtas tādas arī mūsdienās aktuālas tēmas, kā profesionāla kooperatīva vadība. Tiek uzsvērts, ka kooperatīvi galvenokārt paredzēti mazturīgākās tautas daļas aizsardzībai no kapitālistiskiem uzņēmumiem, to starptautiskās darbības pārņemšanas un cenšanās radīt monopolstāvokli daudzās no to pārstāvošajām sfērām.

Pirmie Latvijā izveidotie lauksaimniecības kooperatīvi vai biedrības veica izglītojošu misiju, izplatot zināšanas un rīkojot dažādus kursus, lekcijas, organizējot lauksaimniecības skolas, specializētās bibliotēkas, selekcijas un izmēģinājumu lauciņus, labākas pieredzes apmaiņu, izstādes un dažādas sacensības, kuru uzvarētāji tika apbalvoti, kā arī atpūtas un izklaides pasākumus, kuri veicināja kopības un biedriskuma garu, atviegloja vērtīgu kontaktu nodibināšanu neformālos apstākļos. Vēsturiski **lauksaimniecības kooperatīvu galvenais mērķis** ir bijis nodrošināt savus biedrus ar visiem sekmīgai darbībai nepieciešamajiem ražošanas līdzekļiem. Būtiskākais šajā sagādes ķēdē ir bijusi spēja šo apgādi nodrošināt par mērenām tirgus cenām apgādājot lauksaimniekus ar nepieciešamo tehniku, minerālmēsliem, sēklas materiālu, barību lopiem un citām precēm pamatražošanas nodrošināšanai. Sākotnēji šo funkciju uzņēmās patērētāju biedrības, kuras vēsturiski attīstījās agrāk par lauksaimniecības kooperatīviem,

un to darbības pamatprincips bija ļoti vienkāršs – apvienojot noteiktu skaitu lauksaimniekus ir iespējams nodrošināt iepērkamo preču apjomu tādā veidā izvirzot prasību par cenu (*Kučinskis, 2004, Balodis, 1934*).

Mūsdienu kooperatīvi tika radīti, lai ļautu cilvēkiem pielāgot savu dzīves un darba veidu naudas un tirgus ekonomikas prasībām, lai tie spētu izdzīvot, saglabājot savu ražošanas apjomu pasaulē, kurā dominē kapitāls, tirgus un konkurence (*The Role of..., 2001*).

Latvijā 2000. gadā LR Zemkopības ministrijas Lauku attīstības departamentā tika izveidota kooperācijas veicināšanas darba grupa, kas strādāja pie atbalsta politikas veidošanas lauksaimniecības pakalpojumu kooperatīvo sabiedrību attīstībai Latvijā. To var uzskatīt par veiksmīgu kooperācijas atbalsta politikas attīstības aizsākumu. Lai veicinātu LPKS attīstību, kopš 2001. gada to darbība tiek subsidēta un sākot ar 2004. gada LLKA veic LPKS atbilstības izvērtēšanu, uz kuras pamata ir iespēja pretendēt uz valsts un ES atbalstu (*Kooperācijas attīstība lauksaimniecībā..., 2012*).

Kooperatīvu attīstībā pēdējā desmitgadē ir sākusies jauna fāze, ko dēvē par - trans nacionalizāciju. Ar terminu “trans nacionalizācija” jāsaprot kooperatīvi, kuru darbība ir izvērstā vairāk nekā divās valstīs. Šādai kooperatīvu darbības paplašināšanai ir jāsaskaras ar jautājumiem, kas skar dažādu kultūru atšķirības. Transnacionālo kooperatīvu veidošanās saistāma ar globalizācijas procesiem, kuri saistoši arī pārtikas ražošanas industrijai (*Bijman, Ollila, Pyykkonen, 2014*). Tiek uzskatīts, ka šis ir viens no veidiem, kā pretoties lielajiem pārtikas mazumtirdzniecības tīkliem un arī nodrošināties pret konkurentu izplatību atsevišķu valstu tirgos.

Daudzām Ziemeļeiropas un Rietumeiropas valstīm, piemēram, Francijai, Vācijai, Beļģijai, Īrijai, Apvienotajai Karalistei, Nīderlandei, Austrijai un Dānijai, pārtikas ražotāju dalība kooperatīvos veido vairāk nekā 50% no kopskaita. Vidusjūras un citas dienvidu valstīs dalība kooperatīvos ir robežās no 30% līdz 50%, bet Austrumeiropas valstīs kā Igaunijā, Latvijā, Lietuvā, Polijā, Čehijā, Ungārijā, Rumānijā, Bulgārijā un Slovākijā iesaiste kooperatīvos ir zemāka nekā 30%. Šīs Austrumeiropas valstis, tiek uzskatītas par “pārejas sabiedrībām”, kurās sociālisms un komunisms negatīvi ir ietekmējis kooperatīvās līdzdalības sabiedrisko tēlu (*Gijsselinckx, Bussels, 2014, Bijman, Iliopoulos, 2014*). Pārejas posmā no sociālisma uz tirgus ekonomiku daudzu Austrumeiropas valstu valdības uzskatīja, ka kooperatīvi ir cieši saistīti ar sociālisma režīmu, un tāpēc kooperatīvu kustība neguva pietiekamu atbalstu. Valdības atbalsts kooperatīviem tika samazināts līdz nullei, un daudzos gadījumos tiesību akti darbojās kā

kavējoši. Rezultāts bija tāds, ka vairākās dalībvalstīs, un jo īpaši lauksaimniecības nozarē strādājošie, kooperatīvi tika pārveidoti par cita veida uzņēmējdarbības uzņēmumiem. Tomēr, neskatoties uz šīm darbībām, lauksaimniecības kooperatīvi joprojām saglabā savu ietekmi un nozīmi (*Francisco, Melia-Marti, 2008*).

Lauksaimniecības produktu tirgus daļa, kas tiek tirgota ar kooperatīvu starpniecību, Ziemeļeiropā un daudzās Rietumeiropas valstīs pārsniedz 40% un dažos gadījumos pat 50% no visiem lauksaimniecības produktiem. Vidusjūras un Dienvideiropas valstīs, piemēram, Spānijā, Portugālē, Itālijā un Grieķijā, aptuveni 25% līdz 50% lauksaimniecības produktu tiek pārdoti ar kooperatīvu starpniecību, kamēr Austrumeiropā ar kooperatīvu starpniecību realizētais produkcijas apjoms nepārsniedz 25% (*Bijman, Iliopoulos, 2014*).

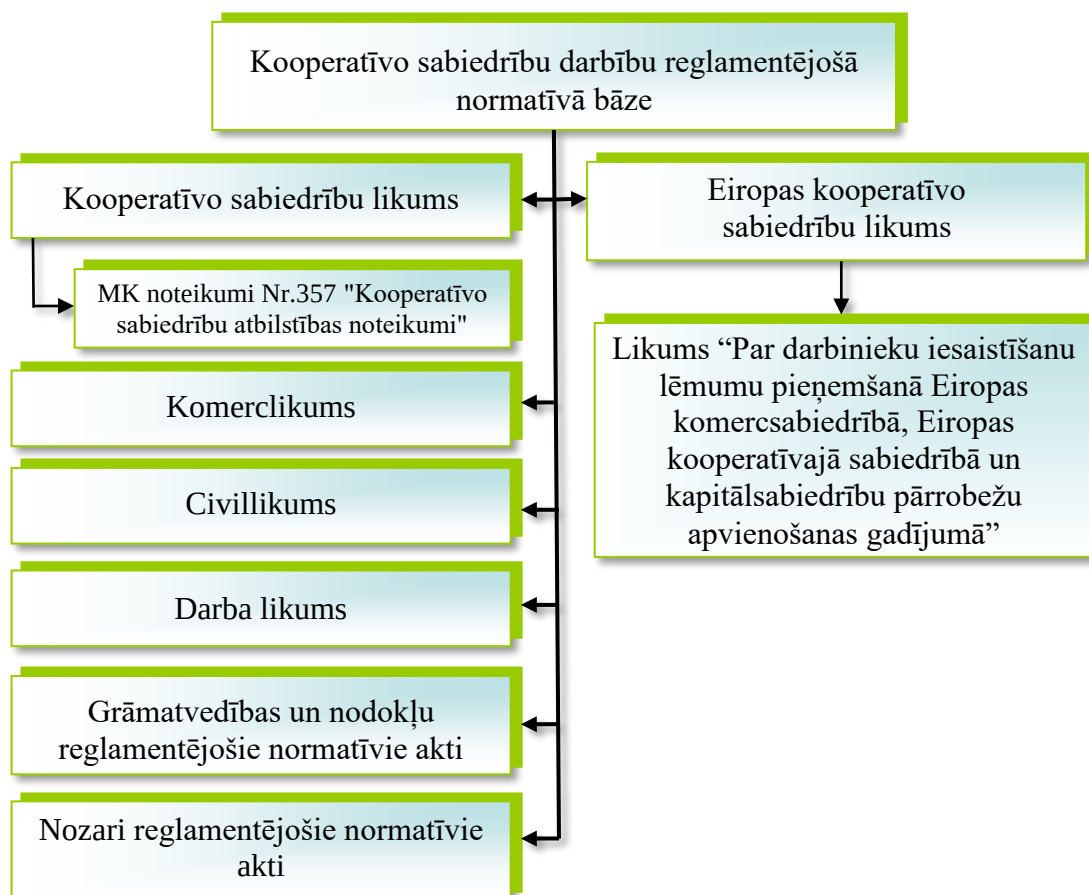
Tiek uzskatīts, ka postkomunisma valstīs pastāv diezgan homogēnas lauksaimnieku grupas, kuras izvairās no socializēšanās un uzticības līmenis kooperatīviem kā kolektīvām organizācijām joprojām ir zems (*Lissowska, 2012, Bratulescu, 2017*). Arī ZM ikgadējā ziņojumā ir uzsvērts, ka lauksaimnieki piesardzīgi iesaistās kooperatīvu darbībā (*Latvijas lauksaimniecība, 2019*). Darba autors piekrīt šim viedoklim, jo postkomunisma valstīs ir izveidojusies situācija, ka cilvēki neuzticas kolektīvai kopdarbībai.

Lauksaimniecības un pārtikas ražošanas kooperatīvu apgrozījums pasaulē veido 33% no visu kooperatīvu kopējā apgrozījuma. Pasaulē darbojas 3 milj. kooperatīvi, kuri nodarbina 280 milj. iedzīvotājus, kas veido 10% no cilvēku populācijas (*Exploring the cooperative..., 2018*). Pēc apgrozījuma lauksaimniecības kooperatīvi ES ieņem pirmo vietu kooperatīvu grupā un tas veido 39% no kopējā kooperatīvu apgrozījuma (*Cooperatives: Characteristics, activities..., 2019*).

2. KOOPERATĪVO SABIEDRĪBU TIESISKAIS UN INSTITUCIONĀLAIS REGULĒJUMS

2.1. Kooperatīvo sabiedrību darbību reglamentējošā tiesiski normatīvā bāze

Kooperatīvo sabiedrību (turpmāk darbā – KS) darbību Latvijā regulē vairāki likumi un normatīvie akti. Galvenais KS darbību regulējošais normatīvais akts ir **Kooperatīvo sabiedrību likums**, kurš stājās spēkā 2019. gada 1. janvārī. Šis likums aizvietoja iepriekšējo Kooperatīvo sabiedrību likumu, kas bija spēkā kopš 1998. gada. (skat. 2.1. att.).

Avots: autora veidots

2.1. att. KS darbību ietekmējošie galvenie normatīvie akti

Jaunajā Kooperatīvo sabiedrību likumā ir vienkāršoti noteikumi KS darbībai un pārvaldībai. Likums vairs nenosaka īpašu regulējumu nevienai nozarei vai KS darbības veidam. Jaunais likums vairs neparedz sabiedrību dalījumu komersantos un nekomersantos, kā arī pēc ekonomisko interešu un darbības veida.

Likuma mērķis ir radīt labvēlīgus pārvaldes nosacījumus KS - brīvprātīgām personu apvienībām, kuru nolūks ir veicināt biedru, kopīgo ekonomisko interešu efektīvu īstenošanu” (*Kooperatīvo sabiedrību likums, 2019*).

Kooperatīvo sabiedrību likums regulē KS darbības pamatprincipus, organizatorisko struktūru, dibināšanu, likvidāciju un reorganizāciju (*Kooperatīvo sabiedrību likums, 2019*).

KS dibināšanas dokumenti ir dibināšanas līgums un statūti. Dibināšanas līgumu paraksta visi dibinātāji. Dibināšanas līgumā ir jānorāda sekojoša informācija:

- ziņas par dibinātājiem;
- KS nosaukumu;
- KS mērķi un uzdevumus;
- pamatkapitāla lielumu, pajas nominālvērtību, paju sadalījumu starp dibinātājiem un to apmaksas termiņus;
- ziņas par valdes un padomes locekļiem un revidentu;
- citus noteikumus, ko dibinātāji uzskata par būtiskiem un kas nav pretrunā ar likumu (*Kooperatīvo sabiedrību likums, 2019*).

Dibinot KS tās statūtus paraksta visi dibinātāji un tajos jānorāda sekojoša informācija:

- KS nosaukumu, darbības mērķi un uzdevumus;
- darbības termiņu;
- valdes skaitlisko sastāvu un padomes skaitlisko sastāvu (ja tāda paredzēta);
- ja KS paredzēta pārstāvju sapulce, pārstāvju izvirzīšanas un ievēlēšanas kārtību;
- pamatkapitāla minimālo lielumu un pajas nominālvērtību;
- biedra naudas un iestāšanās maksas lielumu, ja tādas ir paredzētas;
- kritērijus biedra statusa iegūšanai u.c. (*Kooperatīvo sabiedrību likums, 2019*).

Saskaņā ar likumu par KS biedru var būt persona, kas izmanto KS pakalpojumus un atbilst statūtos noteiktajiem biedra statusa kritērijiem.

Atbilstoši likumam KS nosaukumā obligāti jāietver norāde "kooperatīvā sabiedrība" un var norādīt darbības veidu. Sabiedrības dibinātāju skaits nedrīkst būt mazāks par trim, un sabiedrības pamatkapitālu veido paju nominālvērtību kopsumma. Pamatkapitāla minimālo lielumu nosaka sabiedrības statūtos. Tas nozīmē, ka pats pamatkapitāls ir sadalīts daļās – pajās, tomēr atšķirībā no kapitālsabiedrību pamatkapitāla

daļām (akcijām) pajas nenosaka biedra finansiālo un pārvaldes ietekmi, bet ir faktors, kas ļauj būt par kooperatīva biedru un dod tiesības saņemt pakalpojumus (*Jauns regulējums kooperatīvajām..., 2019*).

Kooperatīvo sabiedrību likums nosaka, ka nodibinātā KS ir juridiska persona, kura ir uzskatāma par nodibinātu ar dienu, kad ierakstīta Uzņēmumu reģistra žurnālā. KS par savām saistībām atbild ar visu savu mantu, un sabiedrība neatbild par tās biedru saistībām, kā arī biedri neatbild par sabiedrības saistībām (*Kooperatīvo sabiedrību likums, 2019*).

Likumā ir noteikts, ka KS valde iesniedz priekšlikumus par peļņas sadali biedru kopsapulcei. Priekšlikumā tiek norādīta sekojoša informācija:

- KS pārskata gada peļņas apmērs;
- biedriem izmaksājamās peļņas daļa;
- peļņas izlietošanu citiem mērķiem.

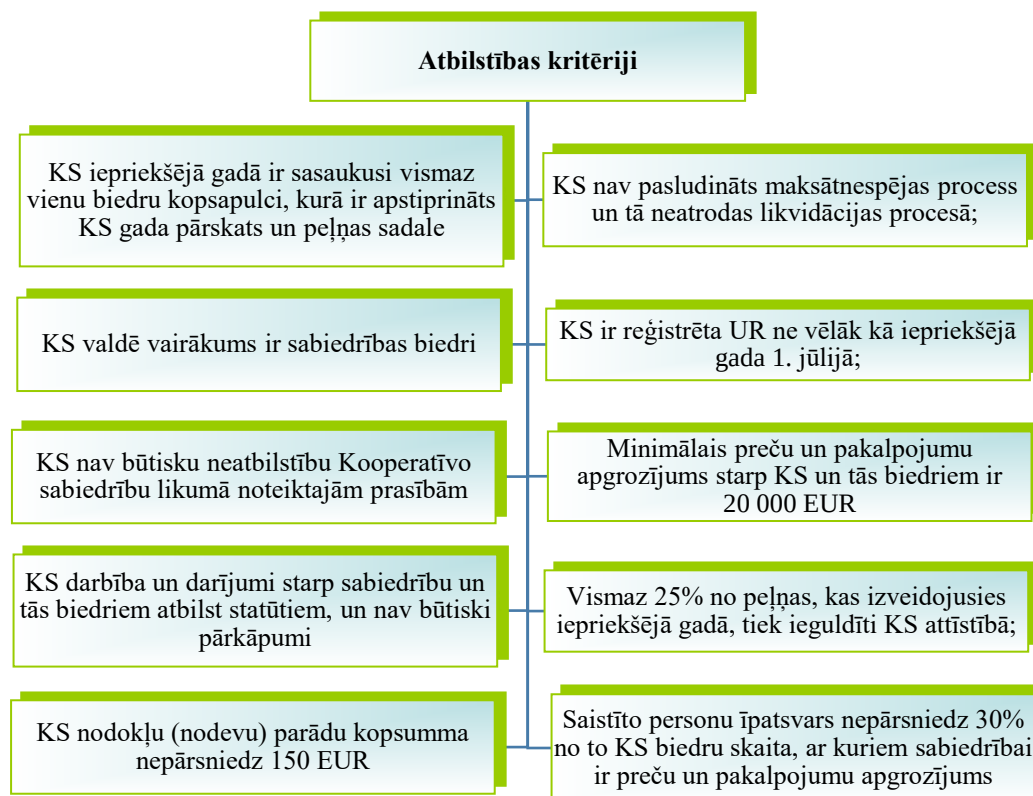
Likums nosaka, ka izmaksājamās peļņas daļu nosaka proporcionāli katra biedra izmantoto KS pakalpojumu apjomam. KS statūtos var noteikt, ka peļņu vai daļu no tās nosaka izmaksā proporcionāli biedra apmaksāto paju skaitam, par kurām biedrs līdz peļņas sadalei ir veicis apmaksu. Ja apmaksa nav veikta, neapmaksāto summu ietur no pienākošās peļņas daļas (*Kooperatīvo sabiedrību likums, 2019*).

Lai nodrošinātu kvalitatīvu ES finansējuma apgūšanu, Kooperatīvo sabiedrību likumā ir noteikts, ka valsts un ES atbalstu KS var saņemt, ja tā ir ieguvusi atbilstības statusu. Atbilstības statusu KS piešķir, ja tā atbilst normatīvajos aktos noteiktajiem kritērijiem (*Kooperatīvo sabiedrību likums, 2019*).

Saskaņā ar Kooperatīvo sabiedrību likumu ir izdoti Ministru kabineta (turpmāk darbā – MK) noteikumi Nr.357 "**Kooperatīvo sabiedrību atbilstības noteikumi**". Šie noteikumi nosaka KS atbilstības kritērijus un to izvērtēšanas kārtību atbilstības statusa piešķiršanas, un anulēšanas kārtību, termiņu, uz kādu piešķir atbilstības statusu, atbilstīgās sabiedrības darbības uzraudzības kārtību, maksas pakalpojumu cenrādi par atbilstības statusa piešķiršanu KS (*Kooperatīvo sabiedrību atbilstības, 2019*).

Visām KS, kuras pretendē uz atbilstības statusa iegūšanu ir jāatbilst desmit kritērijiem (skat. 2.2. att.).

Analizējot KS atbilstības kritērijus, var secināt, ka prasība par biedru kopsapulču sasaukšanu reizi gadā un biedru pārstāvniecību valdē ar balsu vairākumu veicina KS biedru iesaisti KS attīstības plānošanā. Pēc autora domām, KS nodokļu parādu pieļaujamā kopsumma ir noteikta pārāk zema, jo darījumu summas lauksaimniecības nozarē ir ievērojamas, kas var būtiski ietekmēt atbilstības statusa saņemšanu.

Avots: autora veidots pēc MK noteikumiem Nr. 357 "Kooperatīvo sabiedrību atbilstības noteikumi"

2.2. att. KS atbilstības noteikumi Latvijā

Kritērijs attiecībā uz peļņas sadali, kas paredz 25% KS peļņas ieguldīšanu attīstībā vērtējamas atzinīgi, jo atgādina biedriem par nepieciešamību attīstīt KS, kas savukārt nodrošinās vairāk ieguvumus nākotnē.

Savukārt KS, kuras darbojas lauksaimniecības nozarē ir izvirzīti papildu kritēriji:

- KS biedrs ir fiziska vai juridiska persona, kas savā saimniecībā nodarbojas ar lauksaimniecības produktu ražošanu un izmanto KS pakalpojumus, vai cita KS, kas sniedz lauksaimniecības pakalpojumus;
- KS realizē lauksaimniecības produkciju, kas saražota tās biedra saimniecībā vai iepirkta no tās biedra, kurš ir cita KS. Ja KS realizē lauksaimniecības produkciju, kas iepirkta no tās biedra, kurš ir cita KS, iepirkta produkcija ir saražota šīs sabiedrības biedra saimniecībā;
- KS lauksaimniecības preču un pakalpojumu apgrozījums ir vismaz ar 10 biedriem (vismaz sešus mēnešus);
- preču un pakalpojumu apgrozījums starp KS un tās biedriem ir vismaz 75% no KS kopējā apgrozījuma, un peļņa biedriem ir sadalīta proporcionāli apgrozījumam;

- KS ieņēmumi no lauksaimniecības un pārtikas preču realizācijas, kā arī lauksaimniecības pakalpojumu sniegšanas veido vismaz 75% no KS neto apgrozījuma;
- KS lauksaimniecības preču un pakalpojumu apgrozījums ar vienu biedru nepārsniedz 40% no KS kopējā apgrozījuma;
- ja KS nav nostrādājusi pilnu pārskata gadu, KS dibināšanas brīdī visi sabiedrības dibinātāji ir lauksaimniecības produkcijas ražotāji, no kuriem 80 % vismaz trīs gadus pirms KS dibināšanas ir darbojušies kā lauksaimniecības produkcijas ražotāji un ir reģistrējušies kā saimnieciskās darbības veicēji lauksaimniecības nozarē;
- citi nosacījumi kooperatīviem, kuri darbojas citās jomās (*Kooperatīvo sabiedrību atbilstības...*, 2019).

Atbilstības statusa iegūšana liecina, ka KS darbojas, ievērojot kooperācijas pamatprincipus. Ja KS ir saņēmusi atbilstības statusu, tad zemnieks var uzticēties šādai kooperācijai. Tāpat atbilstības saņemšana dod iespēju saņemt KS paredzēto valsts un ES atbalstu, kā arī izmantot citas normatīvajos aktos noteiktās priekšrocības.

Pamatojoties uz 2019. gada 10. oktobrī noslēgto deleģēšanas līgumu starp Zemkopības ministriju (turpmāk darbā – ZM) un LLKA, biedrībai tiek uzticēts nodrošināt valsts pārvaldes uzdevuma izpildi — piešķirt un anulēt atbilstības statusu KS, kā arī īstenot atbilstīgo KS darbības uzraudzību atbilstoši MK noteikumiem Nr.357 “Kooperatīvo sabiedrību atbilstības noteikumi”.

Pēc darba autora domām šādi atbilstības noteikumi veicina kooperatīvu darba vides sakārtošanu un biedriem sniedz pārliecību par kooperācijas principu ievērošanu kooperatīvā.

Atbilstoši Kooperatīvo sabiedrību likumam KS piemēro **Komerclikuma** noteikumus par uzņēmumu un filiāli, prokūru un parasto komercpilnvaru, kā arī KS komercdarījumiem (*Kooperatīvo sabiedrību likums*, 2019).

Ja tiek dibināta KS, kuras darbība aptver vairākas Eiropas Savienības (turpmāk darbā – ES) valstis, tad uz šādām KS attiecas **Eiropas kooperatīvo sabiedrību likums** un likums **“Par darbinieku iesaistīšanu lēmumu pieņemšanā Eiropas komercsabiedrībā, Eiropas kooperatīvajā sabiedrībā un kapitālsabiedrību pārrobežu apvienošanas gadījumā”**.

Eiropas kooperatīvo sabiedrību likums reglamentē Eiropas KS dibināšanas kārtību un darbības noteikumus, ja Eiropas KS reģistrē Latvijā vai arī Latvijā reģistrēta KS, komercsabiedrība vai Latvijā pastāvīgi dzīvojoša fiziskā persona tieši piedalās Eiropas KS dibināšanā (*Eiropas kooperatīvo sabiedrību likums, 2006*).

Savukārt likums **“Par darbinieku iesaistīšanu lēmumu pieņemšanā Eiropas komercsabiedrībā, Eiropas kooperatīvajā sabiedrībā un kapitālsabiedrību pārrobežu apvienošanas gadījumā”**, kura mērķis ir noteikt kārtību, kādā darbinieki iesaistāmi lēmumu pieņemšanā Eiropas komercsabiedrībā, Eiropas KS un kapitālsabiedrību pārrobežu apvienošanas gadījumā iegūstošajā sabiedrībā (*Par darbinieku iesaistīšanu..., 2010*).

Saskaņā ar Kooperatīvo sabiedrību likumu, ja KS likvidācija nenotiek un neviena persona, kas būtu ieinteresētā sabiedrības likvidācijā nav iesniegusi tiesai vai Uzņēmumu reģistrā (turpmāk darbā – UR) pieteikumu par likvidatora iecelšanu, manta, kas palikusi pēc KS izslēgšanas no UR žurnāla saskaņā ar **Civillikuma** noteikumiem pielīdzināma bezmantinieku mantai.

KS ir saistošas **Darba likuma** normas, kas nosaka darba tiesiskās attiecības un ir saistoši visiem darba devējiem neatkarīgi no to tiesiskā statusa un darbiniekiem, ja darba devēju un darbinieku savstarpējās tiesiskās attiecības dibinātas uz darba līguma pamata. Darbiniekiem nevar tikt izvirzīti noteikumi, kas ir pretrunā vai pasliktina darbinieku stāvokli (*Darba likums, 2001*).

KS jākārt grāmatvedība atbilstoši likumam **“Par grāmatvedību”** un **Gada pārskatu un konsolidēto gada pārskatu likums** prasībām. KS ir pienākums kārtot grāmatvedību, uzskatāmi atspoguļot visus saimnieciskos darījumus, kā arī katru faktu vai notikumu, kas rada pārmaiņas uzņēmuma mantas stāvoklī (*Par grāmatvedību, 1992*). Par katru gadu KS jā sastāda gada pārskats atbilstoši **Gada pārskatu un konsolidēto gada pārskatu likuma** prasībām.

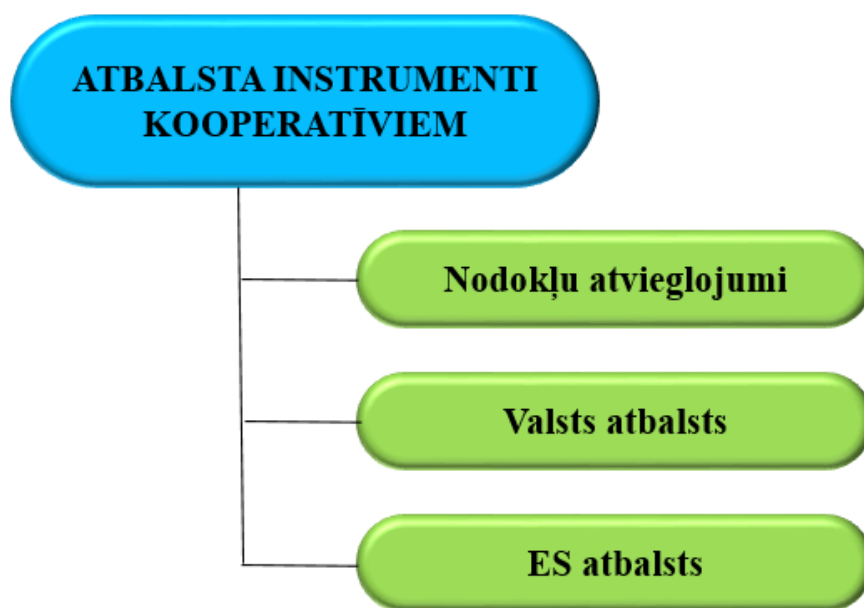
Atbilstoši likumam **“Par nodokļiem un nodevām”** Latvijā ir 15 nodokļi, kuri ir saistoši arī KS. Īpaši jāatzīmē darbaspēka nodokļi (VSAOI, IIN), kā arī PVN.

Atbilstoši **Pievienotās vērtības nodokļa likumam** lauksaimnieks (nav PVN maksātājs), paša ražotu neapstrādātu lauksaimniecības produkciju nododot lauksaimniecības produkcijas pārstrādātājam, saņem no tā 14% kompensāciju. Šī kompensācija ir paredzēta par nodokli, ko lauksaimnieks samaksājis, iegādājoties preces un saņemot pakalpojumus. Atbilstības statusu saņēmušās KS izmaksā kompensāciju lauksaimniekam. Ja atbilstīga kooperatīvā sabiedrība nav ar PVN apliekama persona, tad

tai pašai ir tiesības saņemt PVN kompensāciju – ar noteikumu, ka tālāk šī kompensācija tiek izmaksāta tālāk lauksaimniekam (*Pievienotās vērtības nodokļa...*, 2012).

Graudkopības nozari galvenais reglamentējošais likums ir **Lauksaimniecības un lauku attīstības likums**, kura mērķis ir radīt tiesisku pamatu lauksaimniecības attīstībai un noteikt ilglaicīgu lauksaimniecības un lauku attīstības politiku saskaņā ar ES kopējo lauksaimniecības politiku un kopējo zivsaimniecības politiku (*Lauksaimniecības un lauku...*, 2004).

Lai veicinātu KS darbību un attīstību visām LPKS ir pieejami atbalsta instrumenti, kuri iedalās trīs grupās: nodokļu atvieglojumi, valsts atbalsts, ES atbalsts (skat. 2.3. att.).

Avots: autora veidots pēc LLKA

2.3. att. Atbalsta instrumenti lauksaimniecības pakalpojumu kooperatīvajām sabiedrībām Latvijā

Nodokļu atvieglojumu grupā KS, kas atbilst normatīvajos aktos noteiktajiem atbilstības kritērijiem lauksaimniecības nozarē, kopumā ir paredzēti sekojoši nodokļu atvieglojumi:

1. Autoceļu lietošanas nodevas maksāšana no kārtējā gada 10. jūlija līdz 30. septembrim saskaņā ar **Autoceļu lietošanas nodevas likumu**. Likums nosaka, ja KS īpašumā, turējumā vai valdījumā ir viens transportlīdzeklis, tad atbrīvojumu no nodevas piemēro neatkarīgi no KS neto apgrozījuma pēdējā iesniegtajā sabiedrības gada pārskatā. Ja KS īpašumā, turējumā vai valdījumā ir vairāki transportlīdzekļi, tad atbrīvojumu no nodevas piemēro par vienu

transportlīdzekli uz katriem 99 600 EUR no LPKS neto apgrozījuma pēdējā iesniegtajā sabiedrības gada pārskatā (*Autoceļi lietošanas nodevas...*, 2008).

2. Atbilstoši **Transportlīdzekļa ekspluatācijas nodokļa un uzņēmumu vieglo transportlīdzekļu nodokļa likumam** ir paredzēti atvieglojumi LPKS transportlīdzekļa ekspluatācijas nodoklim par kravas automobili, kas pēc savas konstrukcijas paredzēts dažādu kravu pārvadāšanai, un piekabi vai puspiekabi, kas pēc savas konstrukcijas paredzēta dažādu kravu pārvadāšanai, maksā 25% apmērā. Ja LPKS īpašumā, turējumā vai valdījumā ir viena transporta vienība, tad nodokļa atvieglojumus par to piemēro neatkarīgi no LPKS neto apgrozījuma pēdējā iesniegtajā uzņēmuma gada pārskatā. Ja LPKS īpašumā, turējumā vai valdījumā ir vairāki kravas automobiļi un vairākas piekabes vai puspiekabes, atvieglojumu piemēro par vienu kravas automobili un vienu piekabi vai puspiekabi uz katriem 99 600 EUR no LPKS neto apgrozījuma pēdējā iesniegtajā uzņēmuma gada pārskatā (*Transportlīdzekļa ekspluatācijas nodokļa...*, 2010).

Valsts atbalstu atbilstīgajām LPKS reglamentē 2015. gada 3. februāra MK noteikumu Nr.59 "**Valsts un Eiropas Savienības atbalsta piešķiršanas kārtība investīciju veicināšanai lauksaimniecībā**". Šie noteikumi nosaka kārtību kādā veidā, un ar kādiem nosacījumiem tiek piešķirts atbalsts sekojošām aktivitātēm:

- ražošanas un biroja telpu īre, remonts un mēbeļu iegāde, kā arī biroja tehnikas, programmatūras un aprīkojuma iegāde;
- ražošanas iekārtu, specializēto transportlīdzekļu aprīkojuma un laboratoriju aprīkojuma iegāde;
- laboratorisko izmeklējumu izmaksas;
- transporta un sakaru izmaksas (izņemot transportlīdzekļu iegādi);
- darba algas, tajā skaitā nodokļu samaksa (*Valsts un Eiropas...*, 2015).

Valsts atbalstu un piešķiršanas kārtību atzītām LPKS nosaka arī 2015. gada 3. februāra MK noteikumu Nr.60 "**Kārtība, kādā piešķir valsts un Eiropas Savienības atbalstu pasākumam "Ražotāju grupu un organizāciju izveide"**". Šie noteikumi nosaka tos gadījumus īstermiņa un ilgtermiņa aizdevumiem, kur atļauta kredītprocentu dzēšana. LPKS kredītprocentu dzēšana notiek sekojošās aktivitātēs:

- jauna kravas autotransporta, tai skaitā piena autocisternas un lauksaimniecības dzīvnieku pārvadāšanas autotransporta, piekabju un puspiekabju, iegādei,

jaunu iekrāvēju iegādei, jaunu vai pārbūvējamu lauksaimnieciskās ražošanas būvju būvniecībai, iekārtu un tehnoloģiskā aprīkojuma (arī programmatūras) iegādei paredzēta ilgtermiņa aizdevuma (ilgāk par 12 mēnešiem no līguma noslēgšanas dienas) vai finanšu līzings daļējai kredītprocentu dzēšanai kā arī tāda jauna kravas autotransporta un tā piekabju un puspiekabju iegādei, ar kuru neveic komercpārvadājumus;

- īstermiņa aizdevuma un faktoringa daļējai kredītprocentu dzēšanai (*Kārtība, kādā piešķir..., 2015*).

Valsts atbalstu atbilstības statusu saņēmušām KS nosaka MK noteikumi Nr. 582 **“Kārtība, kādā īsteno valsts atbalsta programmu par aizdevumu piešķiršanu apgrozāmo līdzekļu iegādei lauksaimniecības, mežsaimniecības, zvejniecības un akvakultūras nozarē”**. Noteikumi nosaka kārtību, kādā īstenojot valsts atbalsta programmu, piešķir aizdevumu apgrozāmo līdzekļu iegādei lauksaimniecības, mežsaimniecības, zvejniecības un akvakultūras nozarē, aizdevuma apmēru, kā arī atbalstāmās darbības un izmaksu attiecināmības nosacījumus (*Kārtība, kādā īsteno..., 2019*).

Kārtību, kādā LPKS var saņemt ES atbalstu, nosaka 2014. gada 30. septembra MK noteikumiem Nr.600 **“Kārtība, kādā piešķir valsts un Eiropas Savienības atbalstu atklātu projektu konkursu veidā pasākumam "Ieguldījumi materiālajos aktīvos"**. Šie noteikumi reglamentē, ka atzīta LPKS, var pretendēt uz ES atbalstu 25-50% no attiecināmajām izmaksām apakšpasākumā – atbalsts ieguldījumiem lauku saimniecībās. Par šādām izmaksām tiek atzītas:

- investīcijas jaunu iekārtu, tehnikas, tās aprīkojuma, informācijas tehnoloģiju un programmnodrošinājuma iegādei un uzstādīšanai, kas paredzēts nepārstrādāto lauksaimniecības produktu ražošanai, un ar to saistītai iepakojšanai un pirmapstrādei, kā arī ilggadīgo augļkopības kultūraugu stādu iegādei, stādījumu balstu sistēmu, žogu un to balstu iegādei, uzstādīšanai un stādījumu ierīkošanai;
- nepārstrādāto lauksaimniecības produktu ražošanai, ar to saistītai iepakojšanai un pirmapstrādei paredzētu jaunu būvju būvniecībai un esošo būvju pārbūvei, ja būves tiek tehniski, vai funkcionāli uzlabotas (*Kārtība, kādā piešķir..., 2014*).

Apakšpasākumā - atbalsts ieguldījumiem pārstrādē LPKS var pretendēt uz ES atbalstu 30 - 50% no attiecināmajām izmaksām. Par šādām izmaksām tiek atzītas:

- Investīcijas jaunu iekārtu, tehnikas, aprīkojuma, informācijas tehnoloģiju un programmnodrošinājuma iegādei un uzstādīšanai, kas paredzēts lauksaimniecības produktu pārstrādei, un ar to saistītai iepakojšanai un pirmapstrādei;
- Pamatojoties uz līgumiem ar trešajām personām, kas atbildīgas par darbu veikšanu, - lauksaimniecības produktu pārstrādei, ar to saistītai iepakojšanai un pirmapstrādei paredzētu jaunu būvju būvniecībai un esošo būvju pārbūvei, būvju ierīkošanai, būvju novietošanai, būvju atjaunošanai, kā arī jaunu būvmateriālu iegādei, ja par būvmateriālu iegādi veikta atbilstoša iepirkuma procedūra (*Kārtība, kādā piešķir...*, 2014).

ES atbalstu LPKS saskaņā ar MK 2015. gada 13. oktobra noteikumiem Nr. 590 **"Valsts un Eiropas Savienības atbalsta piešķiršanas kārtība lauku attīstībai apakšpasākumā "Darbību īstenošana saskaņā ar sabiedrības virzītas vietējās attīstības stratēģiju"** var saņemt, ja piedalās projektā "Darbību īstenošana saskaņā ar sabiedrības virzītas vietējās attīstības stratēģiju" aktivitātēs "Vietējās ekonomikas stiprināšanas iniciatīvas" un "Vietas potenciāla attīstības iniciatīvas".

Atbalstu iespējams saņemt līdz 80% no attiecināmajām izmaksām. Par šīm izmaksām tiek atzītas:

- jaunu pamatlīdzekļu un programmnodrošinājuma iegādes un uzstādīšanas izmaksas;
- jaunas būvniecības, būves pārbūves, būves ierīkošanas, būves novietošanas izmaksas kā arī būves atjaunošanas izmaksas, ja būvi nepieciešams tehniski vai funkcionāli uzlabot ražošanas vajadzībām;
- jaunu būvmateriālu iegādes izmaksas;
- ar sabiedriskām attiecībām saistītas izmaksas, kas nepieciešamas atbalsta pretendenta produktu vai pakalpojumu atpazīstamības tēla veidošanai;
- patentu, licenču, autortiesību un preču zīmju saņemšanas vai izmantošanas izmaksas, kas ir tieši saistītas ar projekta sagatavošanu vai īstenošanu;
- vispārējās izmaksas, tajā skaitā arhitektu, inženieru un konsultantu honorāri, ekspertīzes, būvuzraudzības un autoruzraudzības pakalpojumu, juridisko pakalpojumu, tehniski ekonomisko pamatojumu, energoefektivitātes audita sagatavošanas izmaksas, kā arī izmaksas par nomas līguma reģistrāciju zemesgrāmatā, kuras ir tieši saistītas ar projekta sagatavošanu vai

īstenošanu vietējās produkcijas realizēšanai, paredzētas vides radīšanai vai labiekārtošanai, kā arī jaunu realizācijas veidu ieviešanai un to atpazīstamības tēla veidošanai attiecināma ir arī internetveikala izveide;

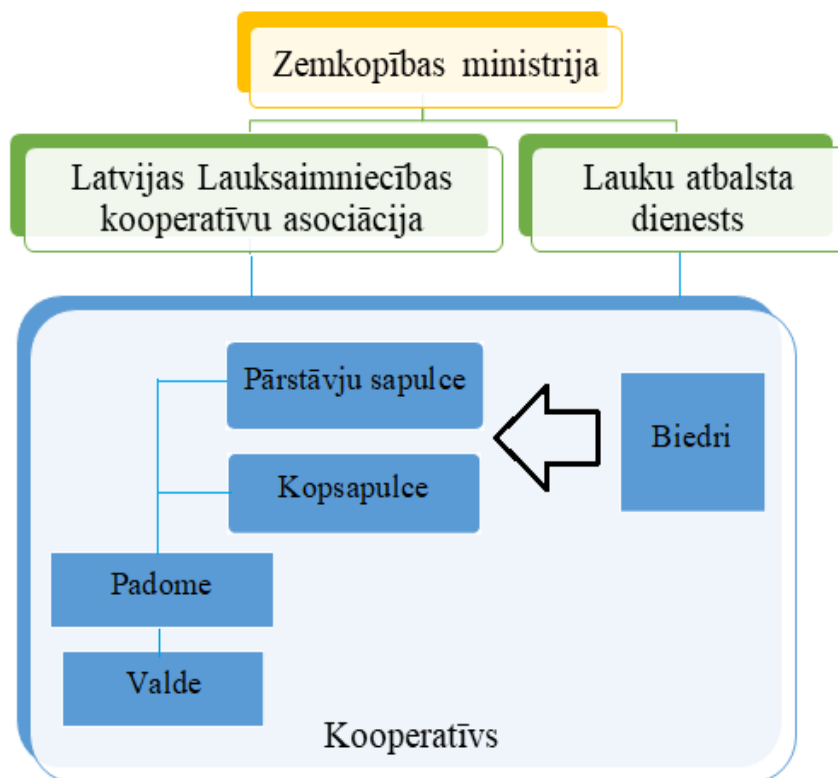
- attiecināmās izmaksas darbinieku produktivitātes kāpināšanai, kas ietver maksu par darbinieku dalību mācībās, kurās apgūst Izglītības kvalitātes valsts dienestā licencētu vai akreditētu izglītības programmu un par kuru sekmīgu apguvi tiek saņemts sertifikāts, vai maksa par transportlīdzekļa vadītāja apmācību, ja tiek iegūta atbilstošās kategorijas transportlīdzekļa vadītāja apliecība;
- komandējuma izmaksas atbilstoši normatīvajiem aktiem par kārtību, kādā atlīdzināmi ar komandējumiem saistītie izdevumi, ja tās ir tieši saistītas ar projekta īstenošanu un nepārsniedz divus procentus no dalības maksas mācībās izmaksām (*Valsts un Eiropas...*, 2015).

Šī projekta ietvaros LPKS var attīstīt lauksaimniecības produktu pārstrādi, radīt jaunu produktu vai pakalpojumu, veidot vidi vietējās produkcijas realizēšanai un kāpināt darbinieku produktivitāti. Darba autors uzskata, ka šāda veida atbalsts var veicināt LPKS attīstību un stiprināt Valsts reģionālo ekonomiku.

2.2. Lauksaimniecības pakalpojumu kooperatīvo sabiedrību pārvalde

ZM ir vadošā valsts pārvaldes iestāde lauksaimniecības nozarē, kura izstrādā lauksaimniecības politiku un nozari reglamentējošos tiesību aktus, attīstības plānošanas dokumentu projektus, kā arī piedalās ES kopējās lauksaimniecības politikas izstrādē (*Zemkopības ministrijas nolikums*, 2019). ZM ir deleģējusi LLKA veikt LPKS atbilstības statusa izvērtēšanu un piešķiršanu. LPKS darbību tiešā veidā uzrauga LAD, kura uzdevums ir administrēt valsts atbalstu un ES atbalstu laukiem, lauksaimniecībai, mežsaimniecībai un zivsaimniecībai. LAD pieņem un izvērtē iesniegumus atbalsta saņemšanai, pieņem lēmumu par finansējuma piešķiršanu vai atteikumu to piešķirt, lemj par atbalsta izmaksu vai atteikumu to izmaksāt un veic izmaksātā atbalsta uzskaiti un izlietošanas kontroli. 2.4. attēlā ir shematiski parādīta LPKS pārvalde Latvijā.

Atbilstoši **Kooperatīvo sabiedrību likumam** katram LPKS ir jānodrošina iekšējā pārvaldes institūcijas, kuras ir biedru kopsapulce un valde, kā arī pārstāvju sapulce un padome, ja tāda ir iecelta. Likums nosaka katras institūcijas iecelšanas noteikumus un pilnvaras.

Avots: autora veidots izmantojot normatīvos aktus

2.4. att. LPKS pārvalde Latvijā

Dibinot KS ir nepieciešams apmaksāt pamatkapitālu, ko veido paju nominālvērtību kopsumma. Pamatkapitāla minimālo lielumu nosaka KS statūtos. Paja ir biedra ieguldījuma daļa KS pamatkapitālā. Visām pajām ir vienāda nominālvērtība, un katrs biedrs veic ieguldījumu pamatkapitālā vismaz vienas pajas apmērā. Visiem biedriem ir vienāds paju skaits, tomēr statūtos var noteikts citādi. Ja atbilstoši statūtiem biedriem var būt atšķirīgs paju skaits, statūtos norāda kārtību paju skaita noteikšanai un paju apmaksai.

Biedru kopsapulce ir augstākā sabiedrības pārvaldes institūcija, kuras kompetencē ietilpst padomes locekļu, valdes un revidentu ievēlēšana un to atlīdzības noteikšana, gada pārskatu apstiprināšana, peļņas sadale vai zaudējumu segšanas kārtības noteikšana, lēmuma par sabiedrības darbības izbeigšanu, turpināšanu vai reorganizāciju pieņemšana, grozījumu izdarīšana statūtos un citi jautājumi, kas saistīti ar valdes un padomes darbības organizāciju un jautājumiem, kuri ir atrunāti KS statūtos. Atbilstoši **Kooperatīvo sabiedrību likumam** kopsapulcē katram KS biedram neatkarīgi no tam piederošo paju skaita ir viena balss.

Biedru kopsapulci var aizstāt pārstāvju sapulce, ja to paredz statūti un KS ir vairāk nekā 100 balsstiesīgo biedru. Par KS pārstāvi var būt tikai KS biedrs un minimālais pārstāvju skaits var būt 20. Ja KS ir izveidota padome tad, tā pārstāv biedru intereses biedru kopsapulču starplaikā un uzrauga valdes darbību. Ja padome nav izveidota, tad tās

funkcijas pilda biedru kopsapulce. Likums nosaka konkrētus padomes darba pienākumus, un tās kompetencē ir uzraudzīt valdes darbību tādā veidā nodrošinot, lai KS darbotos saskaņā ar likumiem, statūtiem un kopsapulces lēmumiem, pārbaudīt valdes darbu, ja to pieprasa viena trešdaļa KS biedru. Padomes loceklis nevar būt KS valdes loceklis, prokūrists vai revidents. Padomes loceklis var nebūt KS biedrs (*Kooperatīvo sabiedrību likums, 2019*).

Valde ir sabiedrības izpildinstitūcija, kas vada un pārstāv KS, kā arī atbild par saimniecisko darbību un grāmatvedības kārtošānu atbilstoši normatīvajiem aktiem. Valde pārvalda KS mantu un rīkojas ar tās līdzekļiem atbilstoši likumiem, statūtiem un biedru kopsapulces lēmumiem. Valde KS vada tikai kopīgi, kā arī visiem valdes locekļiem ir pārstāvības tiesības. Valdes locekļi pārstāv KS kopīgi, ja statūtos nav noteikts citādi. Valdes locekļus ievēlē amatā uz pieciem gadiem, ja statūti neparedz īsāku termiņu un valdes locekļi no sava vidus ievēlē valdes priekšsēdētāju. Statūtos var noteikt, ka valdes priekšsēdētāju ievēlē biedru kopsapulce. Statūtos var noteikt, ka svarīgu jautājumu izlemšanā valdei vajadzīga biedru kopsapulces vai padomes piekrišana. Par svarīgiem likuma izpratnē uzskatāmi šādi jautājumi:

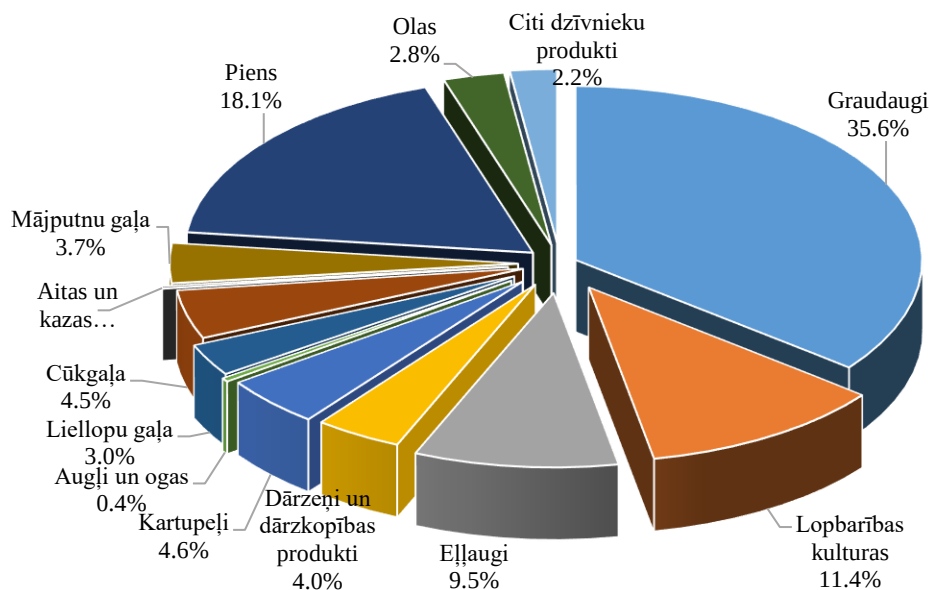
- līdzdalības iegūšana citā KS vai komercsabiedrībā, līdzdalības palielināšana, samazināšana vai izbeigšana, kā arī citas KS vai komercsabiedrības dibināšana, darbības izbeigšana, turpināšana vai reorganizācija un uzņēmuma iegūšana vai atsavināšana;
- nekustamo īpašumu pirkšana, pārdošana vai apgrūtināšana;
- filiāļu un pārstāvniecību atvēršana vai slēgšana;
- tādu aizdevumu izsniegšana, kuri nav saistīti ar KS parasti veicamo saimniecisko darbību;
- jaunu darbības veidu uzsākšana, kā arī esošo darbības veidu izbeigšana (*Kooperatīvo sabiedrību likums, 2019*).

Pēc autora domām Latvijas normatīvajā bāzē, kas reglamentē KS pārvaldi ir skaidri atrunāta organizatoriskā struktūra un katra līmeņa pienākumi un pilnvaras. Pozitīvi vērtējams, ka normatīvajā bāzē ir paredzēta norma par katra biedra vienu balsstiesību, kas veicina demokrātijas un kooperācijas principu ievērošanu KS. Tas dod iespēju biedram neatkarīgi no tā saimniecības lieluma un piederošo paju daudzuma vienlīdzīgi piedalīties KS pārvaldē.

3. GRAUDKOPĪBAS KOOPERATĪVO SABIEDRĪBU ATTĪSTĪBA UN IETEKMĒJOŠIE FAKTORI LATVIJĀ

3.1. Graudkopības nozares raksturojums Latvijā

Graudkopība un piena ražošana ir galvenās lauksaimniecības nozares Latvijā, kur 2019. gadā, graudkopība veidoja 35.6% un piena ražošana 18.1% no lauksaimniecības preču galaprodukcijas (skat. 3.1. att.).

Avots: autora veidots pēc Eurostat datiem, 2020.

3.1. att. Lauksaimniecības preču galaprodukcijas struktūra bāzes cenās Latvijā 2019. gadā, %

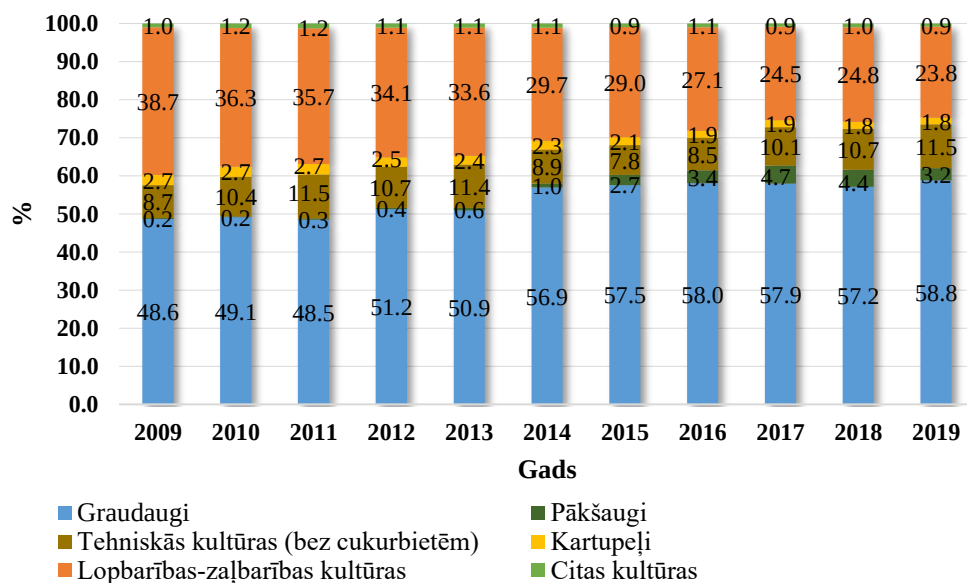
Analizējot kopējo lauksaimniecības preču galaprodukcijas struktūru 2019. gadā, var secināt, ka augkopība veido būtiskāko daļu (66%).

Savukārt lauksaimniecība kopējā pievienotās vērtības struktūrā no 2009. līdz 2017. gadam veidoja no 3.5% līdz 4%. Augkopība kopā ar lopkopību un medniecību analizējamā laika periodā veidoja no 1.7% līdz 2.3% (skat. 1. pielikumu).

Lai noskaidrotu graudkopības nozares nozīmi, darba turpinājumā autors analizēs sējumu platību struktūru pa kultūraugu veidiem.

Analizējot sējumu platību īpatsvaru redzams, ka pētījuma periodā graudaugu sējumi Latvijā veido vairāk nekā pusi (vidēji 58%) no kopplatības (skat. 3.2. att.). Visā analizējamā periodā graudaugu sējumu platību īpatsvars no kopējās sējumu platības ir palielinājies, vienīgi 2017. un 2018. gadā novērojams samazinājums, attiecīgi par 0.1%-punktu un 0.7%-punktiem. Salīdzinot 2019. gadu ar 2009. gadu, var redzēt, ka graudaugu

sējumu īpatsvars ir palielinājies par 10.8%-punktiem, kas liecina, ka graudkopības nozīmīgums Latvijas lauksaimniecībā pieaug.

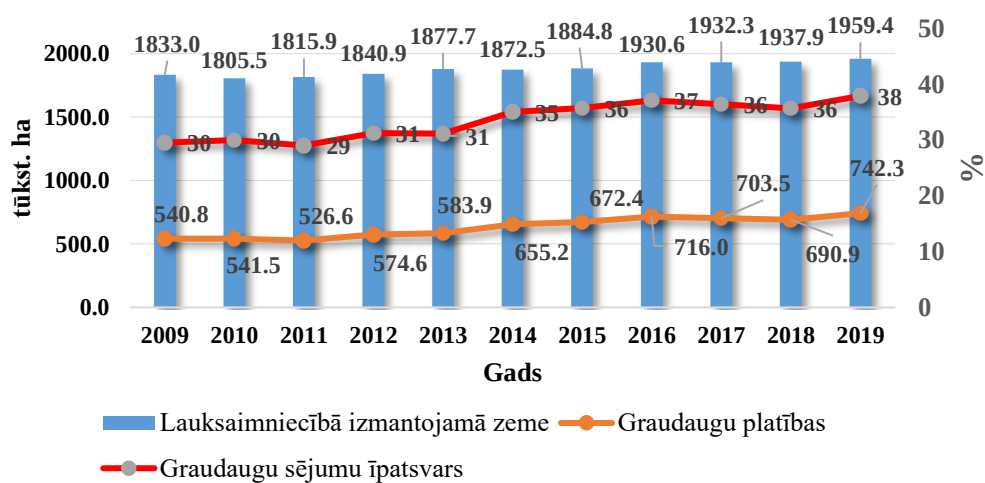

Avots: autora veidots pēc CSP datiem, 2020.

3.2. att. Sējumu platību īpatsvars Latvijā 2009.-2019. gadā, %

Laika periodā no 2009.-2019. gadam ievērojami (par 14.9%-punktiem) ir samazinājies lopbarības - zaļbarības kultūru īpatsvars kopējā sējumu platībā. Savukārt tehnisko kultūru īpatsvars kopējo sējumu struktūrā ir palielinājies par 2.8%-punktiem.

Analizējot lauksaimniecībā izmantojamās zemes un graudaugu sējumu platības absolūtajos skaitļos redzams, ka tām ir tendence palielināties, kas vērtējams pozitīvi, jo tiek apgūtas neizmantotās lauksaimniecībā izmantojamās zemes platības, kā arī dod iespēju palielināt saražoto graudu apjomu (skat. 3.3. att.).

Avots: autora veidots pēc CSP datiem, 2020.

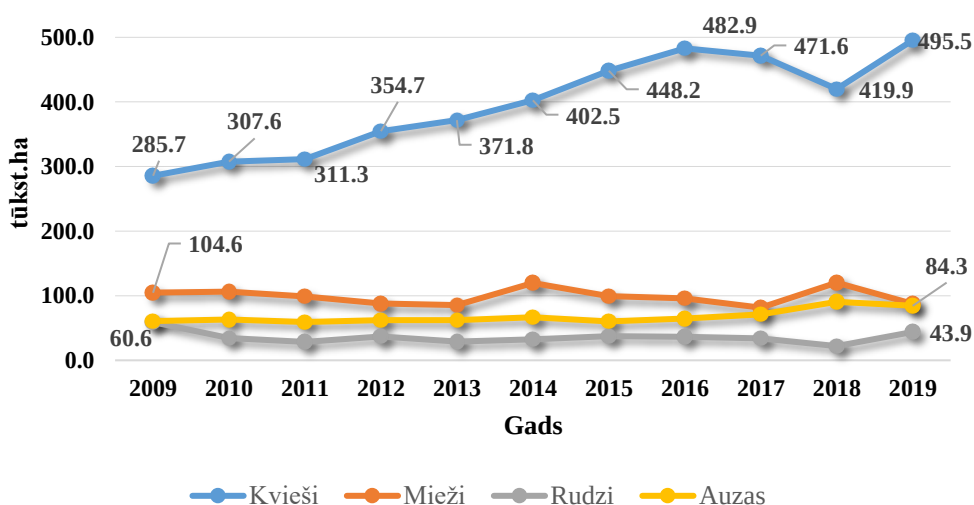
3.3. att. Lauksaimniecībā izmantojamā zeme un graudaugu sējumu platības Latvijā 2009.-2019. gadā

Lauksaimniecībā izmantojamās zemes platība 2019. gadā ir palielinājusies par 126.4 tūkst. ha salīdzinot ar 2009. gadu. Savukārt graudaugu sējumu platības 2019. gadā palielinājušās par 201.5 tūkst. ha salīdzinot ar 2009. gadu. Jāuzsver, ka graudaugu sējumu platības ir pieaugušas straujāk nekā lauksaimniecībā izmantojamās zemes platības, tas liecina par graudkopības nozares attīstību. Tomēr 2011., 2017. un 2019. gadā ir vērojams platību samazinājums attiecībā pret iepriekšējo gadu (par -14.9, -12.5 un -12.6 tūkst. ha). Analizējamā periodā graudaugu sējumu platību īpatsvars no kopējās lauksaimniecībā izmantojamās zemes ir bijis svārstīgs. Graudaugu sējumu platību lielākais īpatsvars ir bijis 2019. gadā (38%), bet mazākais 2011. gadā (29%).

Kā norādīts monogrāfijā “*Siltumnīcefekta gāzu emisiju samazināšanas iespējas ar klimatu draudzīgu lauksaimniecību un mežsaimniecību Latvijā*” galveno kultūraugu sējumu kopplatības 2016. gadā veidoja 76% no 1990. gadā apsētajām kultūraugu platībām. Tas liecina, ka graudaugu audzēšanai ir attīstības iespējas rezerves (Popluga, 2018).

Augkopības un līdz ar to graudu audzēšanas attīstību var ietekmēt ES īstenotā politika SEG emisiju ierobežošanā. Slāpekļa minerālmēslu izmantošanas pieaugums ir cieši saistīts ar augkopības produkcijas izlaidi. Latvijā lielāko ietekmi SEG emisijā veido augkopība un minerālmēslu lietošana, kā arī Latvijā ir liels emisiju apjoms uz saražotās produkcijas vienību (zema resursu izmantošanas efektivitāte) (Bērziņa, u.c., 2018).

Vēsturiski Latvijā ir audzēti dažādi graudaugu kultūraugi. Izplatītākā graudaugu kultūra Latvijā no 2009. līdz 2019. gadam ir bijuši kvieši (skat. 3.4. att.).

Avots: autora veidots pēc CSP datiem, 2020.

3.4. att. Galvenās graudaugu kultūraugu sējumu platības Latvijā 2009.-2019. gadā, tūkst. ha

2017. un 2018. gadā ir vērojams neliels kviešu platību samazinājums par 11.3 tūkst. ha un 51.7 tūkst. ha. Platību samazinājumu ietekmēja 2017. gada rudens laikapstākļiem, kad ilgstošo lietavu dēļ nebija iespējams veikt ziemāju sēju paredzētajā apjomā (*Latvijas lauksaimniecība, 2019*). 2019. gadā ir bijis straujš kviešu platību pieaugums par 75.6 tūkst. ha jeb 18% salīdzinot ar 2018. gadu, un tas pārsniedz iepriekšējo gadu samazinājumu. Pārējām populārākajām graudaugu kultūrām izņemot auzas ir bijis platību apjoma samazinājums. Miežu platību apjoms pētāmajā laika periodā ir samazinājies par 20 tūkst. ha un rudzu sējumu platības par 16.7 tūkst. ha. Auzu sējumu platības laika periodā no 2009. līdz 2019. gadam ir palielinājušās par 23.7 tūkst. ha jeb 39%.

Graudaugu sējumu platību īpatsvars pa galvenajiem graudaugu kultūraugu veidiem Latvijā parāda, ka galvenā kultūra ir kvieši, tad seko mieži, auzas un pārējās kultūras. Rudzi graudaugu sējumu struktūrā veido salīdzinoši nelielu daļu un 2019. gadā to īpatsvars bija tikai 5.9% (skat.3.1.tabulu).

3.1. tabula

Graudaugu sējumu platību īpatsvars pa galvenajiem graudaugu kultūraugu veidiem Latvijā, 2009.-2019. gadā, %

Kultūra	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Kvieši	52.8	56.8	59.1	61.7	63.7	61.4	66.7	67.4	67.0	60.8	66.8
Mieži	19.3	19.7	18.7	15.3	14.6	18.3	14.8	13.4	11.6	17.4	11.8
Rudzi	10.9	6.4	5.4	6.4	5.0	4.9	5.6	5.1	4.8	3.2	5.9
Auzas	11.2	11.7	11.3	10.8	10.7	10.2	9.0	9.0	10.1	13.1	11.4
Pārējās	5.7	5.4	5.5	5.7	6.0	5.1	4.0	5.0	6.5	5.5	4.2
Kopā	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Avots: autora veidota pēc CSP datiem, 2020.

Visām kultūrām, izņemot kviešus un auzas, ir vērojams īpatsvara samazinājums kopējā graudaugu sējumu platību struktūrā. Salīdzinot 2018. un 2019. gadu ar 2009. gadu, var redzēt, ka auzu sējumu platību īpatsvars ir palielinājies, attiecīgi par 1.9%-punktiem un 0.2%-punktiem.

Zinātniskajā pētījumā “Lauksaimniecības attīstības prognozēšana un politikas scenāriju izstrāde līdz 2050. gadam” tiek prognozēts, ka kviešu sējumu platības 2050. gadā palielināsies, līdz 733.2 tūkst. ha, salīdzinot ar 448.2 tūkst. ha 2015. gadu (+64%). Ievērojams platību palielinājums tiek paredzēts arī 2030. gadā - par 39%, sasniedzot 623.4 tūkst. ha. Pētījumā tiek prognozēts, ka arī kopējās graudaugu platības palielināsies no 672.3 tūkst. ha 2015. gadā līdz 918.4 tūkst. ha 2050. gadā (+37%). 2030. gadā, salīdzinot ar 2015. gadu, platību pieaugums prognozēts par 23%, sasniedzot 829.1 tūkst. ha. (*Lauksaimniecības attīstības prognozēšana..., 2016*).

Lai noskaidrotu tendences graudaugu ražošanā ir nepieciešams analizēt graudaugu kopražu un vidējo ražību, jo graudaugu sējumu platības neliecina par saražoto graudu apjomu izmaiņu tendencēm.

Graudaugu kopraža un vidējā ražība Latvijā laika periodā no 2009. līdz 2019. gadam ir bijusi mainīga (skat. 3.2. tabulu).

3.2. tabula

Graudaugu kopražas un vidējā ražības dinamika Latvijā 2009.-2019. gadā

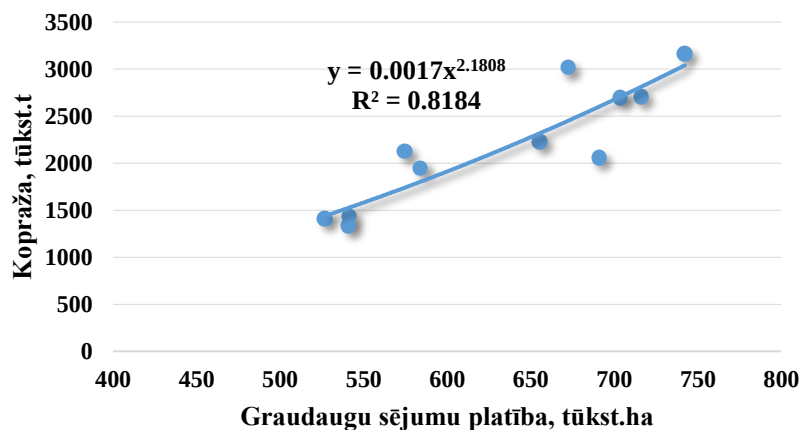
Gads	Kopraža, tūkst.t	Ķēdes pieauguma temps, %	Vidējā ražība, cnt/ha	Ķēdes pieauguma temps, %
2009	1663.1	-	30.8	-
2010	1435.5	-13.7	26.5	-14.0
2011	1412.0	-1.6	26.8	1.1
2012	2124.5	50.5	37.0	38.1
2013	1948.7	-8.3	33.4	-9.7
2014	2227.2	14.3	34.0	1.8
2015	3021.5	35.7	44.9	32.1
2016	2703.2	-10.5	37.8	-15.8
2017	2692.5	-0.4	38.3	1.3
2018	2057.3	-23.6	29.8	-22.2
2019	3163.2	53.8	42.6	43.0

Avots: autora veidota pēc CSP datiem, 2020.

Straujākais ķēdes pieauguma temps graudaugu kopražai bija 2019. gadā (par 53.8%), ko ietekmēja graudaugu sējumu platību pieaugums 2019. gadā par 51.4 tūkst. ha sasniedzot 742.3 tūkst. ha un vidējās ražības pieaugums līdz 42.6 cnt/ha, kas veidoja 43% pieaugumu attiecībā pret 2018. gadu. Jāuzsver, ka 2019. gadā ir sasniegts graudaugu kopražas rekords Latvijas vēsturē un bija otrā augstākā ražība (42.6 cnt/ha). Graudaugu kopražas samazinājumu 2018. gadā (par -23.6%) un vidējās ražības samazinājumu (par 22.2%) ietekmēja nelabvēlīgie ziemāju pārziemošanas apstākļi kā rezultātā daļa no tiem izsala, kā arī 2017. gada rudens ilgstošās lietavas augustā un septembrī, kad ziemāji kopumā tika iesēti mazākās platībās nekā bija paredzēts. 2018. gada pavasarī tirgū bija problēmas ar kvalitatīvas sēklas pieejamību, kā arī tās cena bija augsta, kā rezultātā daudzi lauksaimnieki neveica bojā gājušo graudaugu platību pārsēšanu (*Latvijas lauksaimniecība, 2019*). 2017. gadā Latvijas saražotais graudu apjoms veidoja 0.87% no ES saražoto graudu kopapjoma, kā arī ES kopraža 2018. gadā salīdzinot ar 2017. gadu samazinājās par 4.8% (*Agriculture, forestry and..., 2018*). Kopumā no analizētās informācijas par kopražu un vidējo ražību, kā arī no citiem pētījumiem var secināt, ka lielākā ietekme uz graudu kopražu un vidējo ražību ir agroklimatiskajiem apstākļiem

(*Lauksaimniecības kultūru sējumu...*, 2019, *Ilgstošā sausuma dēļ...*, 2019, *Latvijas lauksaimniecība*, 2019). Graudaugu kopražu ietekmē arī kopējā graudaugu sējumu platība, ko pierāda aprēķinātais korelācijas koeficients $r = 0.90$. Palielinoties graudaugu sējumu platībai palielināsies arī graudaugu kopražs. Korelācijas koeficients parāda, ka starp faktoriālo un rezultatīvo pazīmi pastāv cieša sakarība.

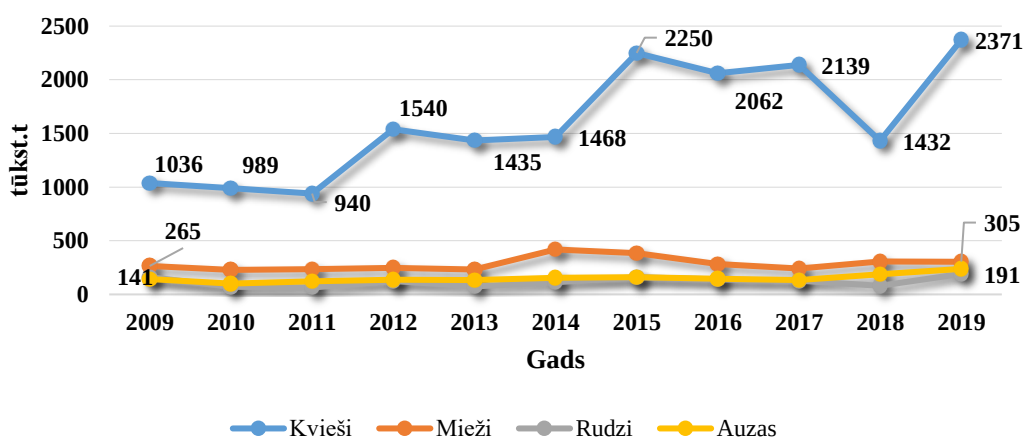
Savukārt determinācijas koeficients $R^2 = 0.8184$ parāda, ka palielinot graudaugu sējumu platību par 1% kopražs palielināsies par 0.82% (skat. 3.5. att.).

Avots: autora veidots pēc CSP datiem, 2020.

3.5. att. Sakarība starp graudaugu sējumu platību un kopražu Latvijā 2009.-2019. gadā

Analizējot statistikas informāciju par kopražu sadalījumā pa populārākajiem graudaugu kultūraugiem redzams, ka kopražas lielāko apjomu veido kvieši (skat. 3.6. att.).

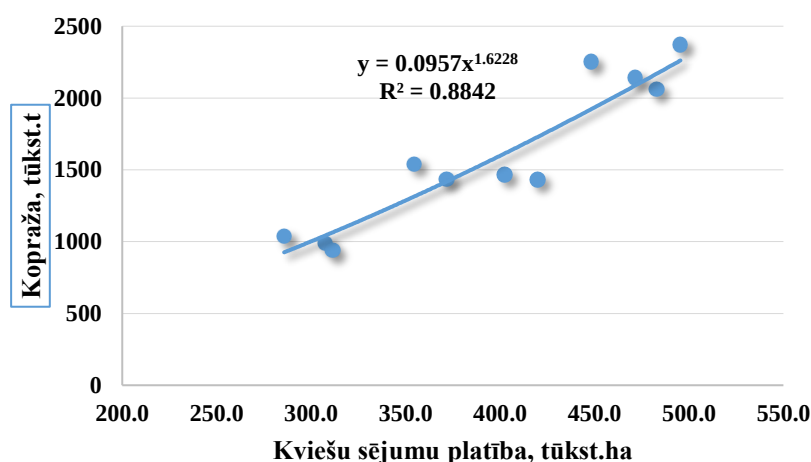

Avots: autora veidots pēc CSP datiem, 2020.

3.6. att. Populārāko graudaugu kultūraugu kopražs Latvijā 2009.-2019. gadā, tūkst. t

Kviešu kopraža analizējamā laika periodā ir pieaugusi, tomēr atsevišķos gados ir vērojamas svārstības. 2018. gadā Latvijas kviešu kopraža veidoja 1.1% no Eiropas kopējās kviešu ražas (*Agriculture, forestry and...*, 2019). Lai precīzāk raksturotu šo svārstību ietekmi, darba autors ir salīdzinājis kviešu kopražu ar kviešu sējumu platībām un aprēķinājis korelācijas koeficientu. Korelācijas koeficients $r = 0.94$ parāda, ka starp kviešu sējumu platību un kviešu kopražu pastāv cieša sakarība.

Aprēķinātais determinācijas koeficients $R^2 = 0.8842$ parāda, ka palielinot kviešu sējumu platību par 1% kopraža palielināsies par 0.88% (skat. 3.7. att.).

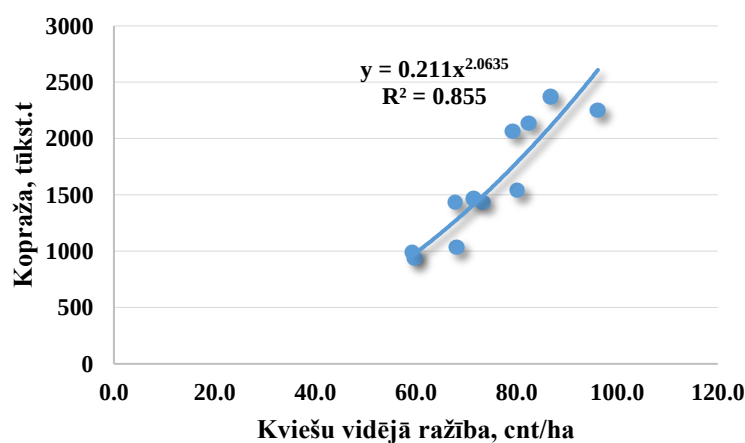

Avots: autora veidots pēc CSP datiem, 2020.

3.7. att. Sakarība starp kviešu sējumu platību un kopražu Latvijā 2009.-2019. gadā

Ne tikai graudaugu sējumu platība ietekmē kopražas apjomu, bet arī pastāv ietekme graudaugu vidējai ražībai, to parāda aprēķinātais korelācijas koeficients $r = 0.93$.

Aprēķinātais determinācijas koeficients $R^2 = 0.855$ parāda, ka palielinoties kviešu vidējai ražībai par 1% kopraža palielināsies par 0.86% (skat. 3.8. att.).

Avots: autora veidots pēc CSP datiem, 2020.

3.8. att. Sakarība starp kviešu vidējo ražību un kopražu Latvijā 2009.-2019. gadā

Lai dziļāk analizētu graudaugu ražības ietekmējošos faktorus, darba autors apskatīs saimniecību skaitu ar graudaugu sējumiem sadalījumā pa graudaugu sējumu platībām un graudaugu vidējo ražību saimniecībās.

Ar graudaugu audzēšanu 2018. gadā kopā nodarbojās 20 316 saimniecību (skat. 3.3. tabulu). Laika periodā no 2009. gada līdz 2018. gadam saimniecību kopējais skaits ir bijis svārstīgs, bet kopumā saimniecību skaits ir samazinājies par 9.48 tūkstošiem jeb par 31.8%.

3.3. tabula

Saimniecību skaits ar graudaugu sējumiem Latvijā 2009.-2018. gadā

Graudaugu sējumu platība, ha	Saimniecību skaits									
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
PAVISAM	29793	26431	23592	24304	23315	23253	22508	23086	21793	20316
1.0-10.0	23796	20674	17877	17943	16955	16592	16010	16073	14720	13679
10.1-20.0	2258	2183	2140	2359	2292	2363	2245	2341	2507	2041
20.1-50.0	1869	1751	1682	1744	1960	1889	1830	1981	1929	2012
50.1-100.0	777	759	774	1028	878	1026	1001	1072	1095	1051
100.1-150.0	319	321	382	395	377	431	433	507	462	459
150.1-200.0	187	183	178	239	232	235	232	278	253	277
200.1-300.0	214	207	209	213	230	251	269	309	317	285
>300.1	373	353	350	383	391	466	488	525	510	512

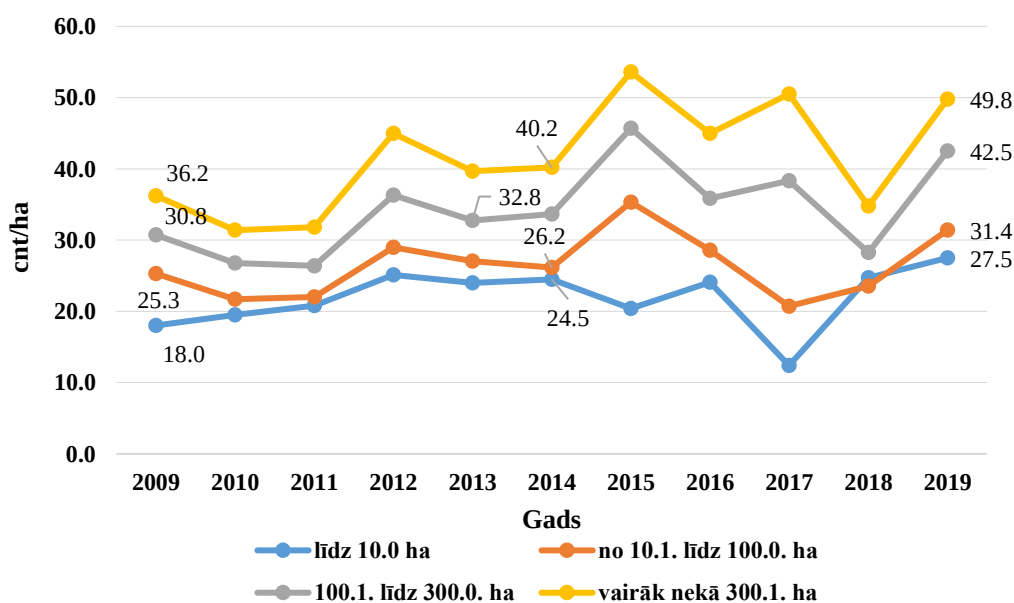
Avots: autora veidota pēc CSP datiem, 2020.

Kā redzams 3.3. tabulā, lielākais saimniecību samazinājums ir saimniecību grupā ar graudaugu platību līdz 10 ha. Pēc autora domām to var uzskatīt par pozitīvu tendenci, jo pārējās graudaugu sējumu platību grupās saimniecību skaits ir pieaudzis. Tas varētu būt izskaidrojams ar mazo saimniecību likvidēšanu, kā rezultātā pārējām saimniecībām ir iespējams palielināt graudaugu sējumu platības. Analizējamajā periodā vislielākais saimniecību skaita pieaugums ir bijis grupā ar graudaugu sējumiem virs 300 ha. Šajā grupā saimniecību skaits ir palielinājies par 139 gab., kas liecina, ka tieši lielās saimniecības attīstās straujāk.

Lielo saimniecību attīstība vērtējama pozitīvi no lauksaimniecības intensificēšanas viedokļa. Latvijā ir zema zemes resursu izmantošanas efektivitāte (*Lēnerts, 2019*). Saimniekojot lielās platībās ir iespējams strādāt efektīvāk, iegūstot veiksmīgākus rezultātus no esošajām platībām.

Atbilstoši CSP datiem, var redzēt, ka graudaugu ražība ir lielāka saimniecībās, kurās ir lielākas graudaugu sējumu platības (skat. 3.9. att.). 2009. gadā saimniecību grupā

līdz 10 ha vidējā graudaugu ražība bija 18 cnt/ha, bet saimniecībās ar graudaugu sējumiem vairāk nekā 300 ha 36.2 cnt/ha, kas ir divas reizes vairāk. Savukārt 2019. gadā saimniecību grupā līdz 10 ha vidējā graudaugu ražība bija 27.5 cnt/ha, bet saimniecībās ar graudaugu sējumiem vairāk nekā 300 ha 49.8 cnt/ha, kas ir 1.8 reizes vairāk. Vidējās ražības tendences laika periodā no 2015. līdz 2018. gadam izteikti liecina, ka svarīgs nosacījums graudaugu audzēšanā ir saimniecībām pieejamais tehnoloģiskais nodrošinājums, kurš mazo un lielo saimniecību grupām atšķiras (*Zinātniskā pētījuma "Lauksaimniecības..., 2018)*. Apkopotie dati parāda, ka analizējamā periodā visās saimniecību grupās vidējā graudaugu ražība uzrāda tendenci pieaugt, kas vērtējams pozitīvi.

Avots: autora veidots pēc CSP datiem, 2020.

3.9. att. Graudu ražība pēc saimniecību platībām Latvijā 2009.-2019. gadā, cnt/ha

Saimniecībām ar graudaugu platībām virs 300 ha vidējā ražība pieaug straujāk nekā saimniecībās ar mazākām graudaugu sējumu platībām.

Ņemot vērā to, ka Latvijā saražoto graudaugu apjomam ir tendence palielināties, ir būtiski noskaidrot, cik daudz no saražotā tiek eksportēts un kādas ir tendences.

CSP dati parāda, ka Latvijas eksportēto graudaugu apjoms un apmērs analizējamā periodā ir bijis mainīgs (skat. 3.4. tabulu).

Aprēķinātais ķēdes pieauguma temps parāda, ka 2012. gadā ir bijis straujākais eksportēto graudaugu apjoma pieaugums (par 168.3%), ko ietekmēja iepriekšējā gada eksporta samazinājums par 49.8%. Jāatzīmē, ka 2019. gads ir bijis veiksmīgākais pēdējo četru gadu periodā, ko ietekmēja kopražas pieaugums (par 53.8%), salīdzinot ar 2018. gadu

(skat. 3.2. tabulu). 2019. gadā tika eksportēts 2.8 milj. tonnas graudu, 499.5 milj. EUR vērtībā, kas analizējamā laika periodā ir bijis vislielākais.

3.4. tabula

Latvijas eksportēto graudaugu apjoma un apgrozījuma izmaiņas 2009.-2019. gadā

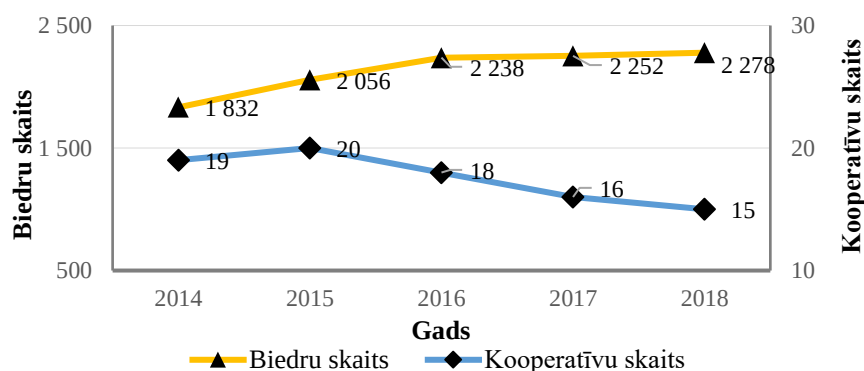
Gads	tūkst. t	Ķēdes pieauguma temps, %	milj, EUR	Ķēdes pieauguma temps, %
2009	1216.5	-	176.9	-
2010	1243.9	2.3	207.3	17.2
2011	624.7	-49.8	132.4	-36.1
2012	1676.0	168.3	399.3	201.5
2013	1315.0	-21.5	289.2	-27.6
2014	1631.2	24.0	306.7	6.0
2015	2315.4	41.9	402.8	31.3
2016	2436.2	5.2	381.9	-5.2
2017	2296.8	-5.7	392.5	2.8
2018	1797.3	-21.7	332.8	-15.2
2019	2756.3	53.4	499.5	50.1

Avots: autora veidota pēc CSP datiem, 2020.

Ieņēmumi no eksportētajiem graudiem ir atkarīgi no graudu cenām pasaules preču biržās, kuras savukārt ietekmē graudaugu raža lielajās graudu ražotāju valstīs, uzkrājumu līmenis un klimatiskie apstākļi. Jāatzīmē, ka ieņēmumi no graudaugu eksporta nav atkarīgi tikai no graudaugu kopražas. Atbilstoši CSP datiem 2019. gadā lielāko daļu graudu eksportēja uz Saūda Arābiju, Nigēriju un Turciju.

3.2. Graudkopības kooperatīvo sabiedrību darbības statistiskā analīze

Graudkopības KS skaits, kurām ir piešķirts atbilstības statuss laika periodā no 2014.-2018. gadam uzrāda tendenci samazināties (skat. 3.10.att.).

Avots: autora veidots pēc LLKA datiem, 2020.

3.10. att. Atbilstības statusu saņēmušo graudkopības KS un to biedru skaita izmaiņas Latvijā 2014.-2018. gadā

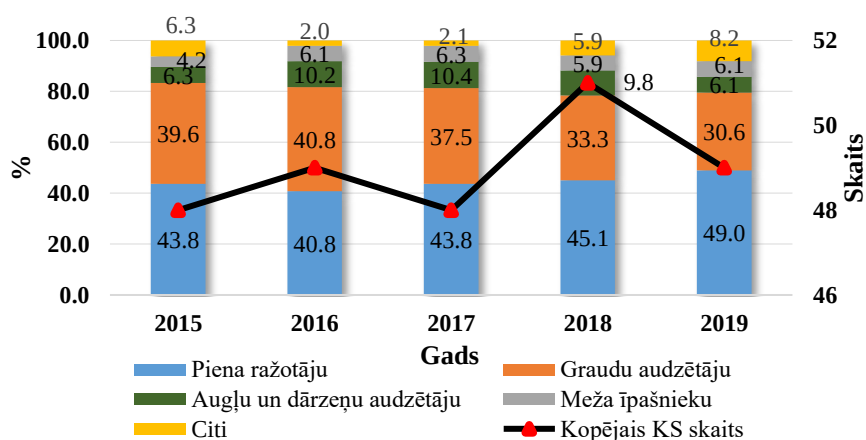
Salīdzinot 2018. gadu ar 2014. gadu, graudkopības KS skaits ir samazinājies par četrām KS. Aprēķinātais ķēdes pieauguma temps parāda, ka visstraujākais skaita samazinājums bija 2016. un 2017. gadā attiecīgi par 10% un 11.1%. Savukārt 2018. gadā KS skaits ir samazinājies par 6.3% attiecībā pret iepriekšējo gadu, kas vērtējams pozitīvi, jo veicina kooperatīvu paplašināšanos un par to liecina kopējais biedru skaita pieaugums.

2018. gadā graudkopības kooperatīvajās sabiedrībās bija 2 278 biedri, kas ir par 446 biedriem vairāk nekā 2014. gadā. Straujākais biedru skaita pieaugums ir bijis 2015. gadā par 12.2%, savukārt 2018. gadā tikai par 1.2%. Biedru skaita palielinājums iespējams saistīts ar ekonomisko situāciju lauksaimniecības nozarē 2014. gadā, kad nozares attīstību un apgrozījumu ietekmēja Krievijas Federācijas noteiktais pārtikas embargo (*Latvijas lauksaimniecība*, 2016). Graudkopības kooperatīvo sabiedrību skaita un biedru skaita pieaugumu veicina iespēja saņemt valsts un ES atbalstu (*Kooperācijas attīstība lauksaimniecībā...*, 2012).

Aprēķinātais korelācijas koeficients ($r=-1$) parāda, ka starp KS skaitu un biedru skaitu pastāv cieša sakarība. Koeficients ir negatīvs, jo samazinoties KS skaitam biedru skaits pieaug.

Salīdzinot ar kopējo saimniecību skaitu, kurās ir graudaugu sējumi var secināt, ka 2018. gadā graudkopības kooperatīvos ir iestājušies 11.2% no kopējā saimniecību skaita (skat. 3.4. tabulu). Pēc autora domām tas ir uzskatāms par zemu rādītāju, un LLKA sadarbībā ar kooperatīviem būtu intensīvi jāizvērs pasākumi, kuri veicinātu biedru skaita pieaugumu kooperatīvos.

Laika periodā no 2015. līdz 2019. gadam KS īpatsvars, kuras darbojās graudkopības nozarē, ir bijis mainīgs (skat.3.11. att.).

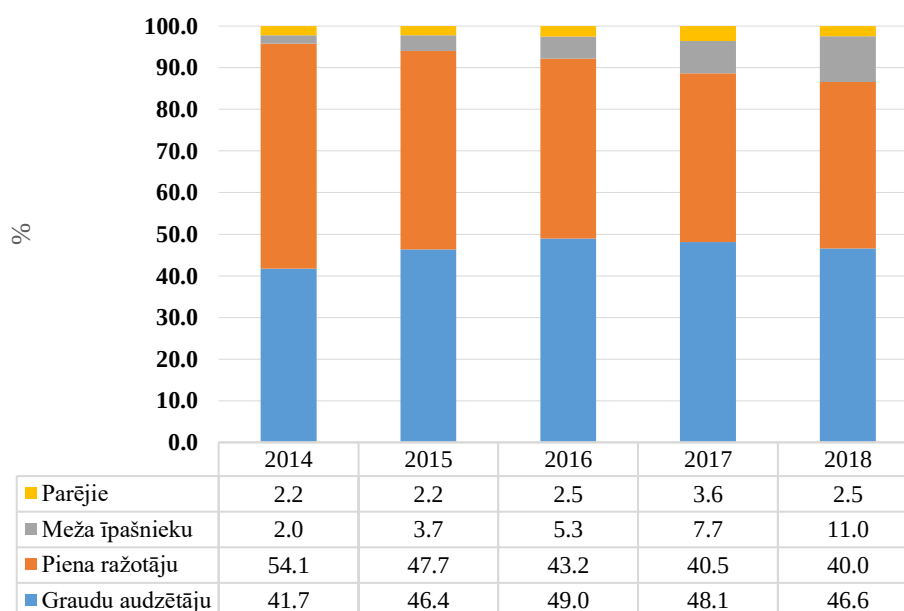

Avots: autora veidots pēc LLKA datiem, 2020.

3.11. att. Atbilstības statusu saņēmušo KS īpatsvars, sadalījumā pa nozarēm un kopējais skaits Latvijā 2015.-2019. gadā

Visā analizējamā periodā lielākais īpatsvars no atbilstības statusu saņēmušajām KS ir bijis KS, kuru darbība ir saistīta ar piena ražošanu. 2014. gadā to īpatsvars no kopējā lauksaimniecības nozares kooperatīvu skaita veidoja 43.8%, savukārt 2015. gadā īpatsvars ir samazinājies par 3%-punktiem. Turpmākajos gados piena ražotāju KS īpatsvars ir palielinājies un 2019. gadā sasniedzis 49%. Analizējamā laika periodā graudu audzētāju KS īpatsvars no kopējā kooperatīvu skaita ir samazinājies no 39.6% (2015. gadā) līdz 30.6% (2019. gadā). Vienīgi 2016. gadā ir bijis īpatsvara pieaugums par 1.2%-punktiem salīdzinot ar 2014. gadu un veidoja 40.8%. Kopējais kooperatīvu skaits analizējamā periodā ir bijis svārstīgs.

Analizējot KS biedru īpatsvaru sadalījumā pa lauksaimniecības nozarēm, var redzēt, ka laika periodā no 2014. līdz 2018. gadam lielākais biedru skaita īpatsvars bija graudu audzētāju un piena ražotāju KS (skat. 3.12. att.).

Avots: autora veidots pēc LLKA datiem, 2020.

3.12. att. **Atbilstības statusu saņēmušo KS biedru skaita īpatsvars, sadalījumā pa nozarēm Latvijā 2014.-2018. gadā, %**

Jāatzīmē, ka graudkopības nozares KS biedru īpatsvars kopš 2017. gada samazinās, bet pieaug meža īpašnieku KS biedru īpatsvars. Pārējo (augļu un dārzeņu audzētāju, tehnikas pakalpojumi, gaļas ražotāju) KS biedru skaita īpatsvars ir neliels. Tas ļauj izdarīt secinājumu, ka jāmotivē iesaistīties kooperatīvos arī pārējo nozaru lauksaimnieki.

Analizējot graudkopības KS biedru skaitu sadalījumā pa kooperatīviem 2017. un 2018. gadā, var redzēt, ka lielākais biedru skaits ir bijis LPKS "Latraps", attiecīgi 915 un 972 biedri (skat. 3.5. tabulu).

**Lielāko atbilstīgo graudkopības KS biedru skaita dinamika Latvijā
2017. un 2018. gadā**

KS nosaukums	2017		2018		Izmaiņas, %
	skaits	%	skaits	%	
LPKS "Latraps"	915	40.6	972	42.7	6.2
LPKS "VAKS"	531	23.6	538	23.6	1.3
LPKS "Durbes grauds"	177	7.9	179	7.9	1.1
LPKS "Barkavas arodi"	113	5.0	114	5.0	0.9
Citi	516	22.9	475	20.9	-7.9
Kopā	2252	100.0	2278	100.0	1.2

Avots: autora veidots pēc LLKA datiem, 2020.

Nākamā lielākā KS pēc biedru skaita ir bijusi LPKS "VAKS", kurā 2017. gadā bija 531 biedrs un 2018. gadā 538 biedri. Analizējot KS biedru skaita struktūru, var secināt, ka LPKS "Latraps" un LPKS "VAKS" veido vairāk nekā 64% no kopējā skaita 2017. gadā un 66% 2018. gadā. Salīdzinot 2018. gadu ar 2017. gadu, var redzēt, ka būtiskākais kooperatīvu biedru skaita pieaugums ir bijis LPKS "Latraps" (par 6.2%). Jāatzīmē, ka mazo KS biedru īpatsvars no kopējā skaita uzrāda tendenci samazināties. Salīdzinot 2018. gadu ar 2017. gadu, mazo KS biedru skaits samazinājās par 7.9%, kas vērtējams pozitīvi, jo veicina lielo KS attīstību.

Lai noskaidrotu graudkopības KS biedru aktivitāti un tendences kooperatīva darbības veicināšanā, ir nepieciešams analizēt neto apgrozījumu. Laika periodā no 2014. gada līdz 2018. gadam neto apgrozījums ir bijis svārstīgs (skat. 3.6. tabulu).

Atbilstīgo graudkopības KS neto apgrozījuma dinamika Latvijā 2014.-2018. gadā

Gads	Neto apgrozījums, milj. EUR	Pieauguma temps, %	
		Ķēdes	Bāzes
2014	246.2	-	-
2015	351.8	42.9	42.9
2016	304.3	-13.5	23.6
2017	341.8	12.3	38.8
2018	310.9	-9.0	26.3

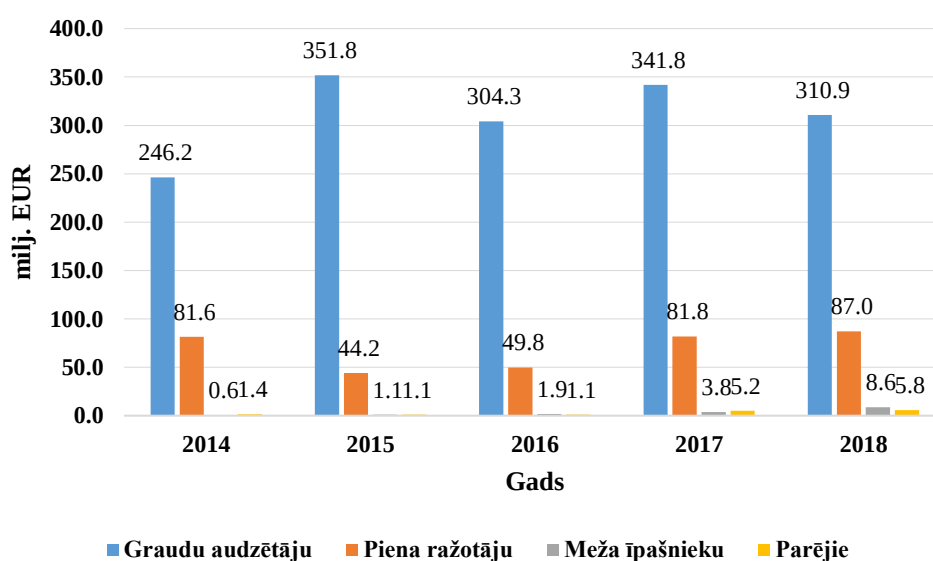
Avots: autora veidots pēc LLKA datiem, 2020.

2014. gadā kopējais graudkopības KS neto apgrozījums bija 246.2 miljoni EUR. Straujākais neto apgrozījuma ķēdes pieauguma temps ir bijis 2015. gadā (par 42.9%). Tas skaidrojams ar to, ka 2015. gads bija visveiksmīgākais graudu ražotājiem, jo pirmo reizi vēsturē graudu kopražs pārsniedza 3 milj. tonnas (*Latvijas lauksaimniecība, 2016*).

Tomēr, analizējot bāzes pieauguma tempu, var izdarīt secinājumu, ka visā analizējamā periodā neto apgrozījums pret 2014. gadu ir palielinājies un tas liecina par kooperatīvu darbības attīstību.

Salīdzinot graudkopības KS kopējo apgrozījumu ar citu lauksaimniecības nozares kooperatīvu apgrozījumu analizējamā periodā, var secināt, ka graudkopības KS apgrozījums veido lielāko daļu no kopējā KS apgrozījuma (*Latvijas lauksaimniecība, 2019*).

Analizējot atbilstības statusu saņēmušo KS neto apgrozījumu sadalījumā pa lauksaimniecības nozarēm redzams, ka izteikti līderi ir KS graudkopības nozarē (skat. 3.13. att.).

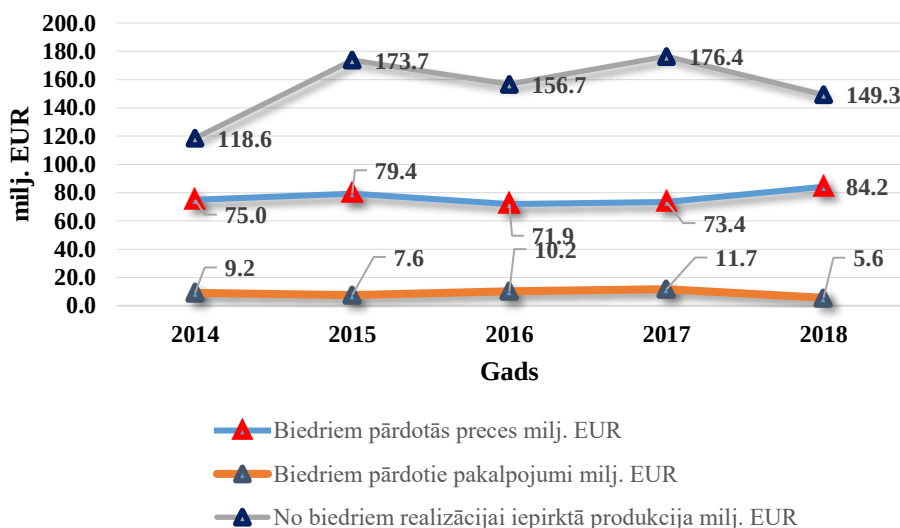

Avots: autora veidots pēc LLKA datiem, 2020.

3.13. att. Atbilstības statusu saņēmušo KS neto apgrozījums, sadalījumā pa lauksaimniecības nozarēm Latvijā 2014.-2018. gadā, milj. EUR

Analizējamā laika periodā graudkopības KS apgrozījums ir bijis mainīgs un lielākais 351.8 milj. EUR ir bijis 2015. gadā. 2015. gadā arī ir bijis lielākais apgrozījuma pieaugums pret iepriekšējo gadu, kurš veidoja 105.6 milj. EUR. Piena ražotāju KS apgrozījums ir otrais lielākais un analizējamā laika periodā ir bijis svārstīgs. Lielākais apgrozījums ir bijis 2018. gadā, kad tika sasniegti 87 milj. EUR. Meža īpašnieku KS analizējamā laika periodā ir bijis neto apgrozījuma pieaugums, kurš no 0.6 milj. EUR 2014. gadā ir palielinājies līdz 8.6 milj. EUR. Pārējo (augļu un dārzeņu audzētāju, tehnikas pakalpojumi, gaļas ražotāju) KS neto apgrozījums analizējamā laika periodā ir palielinājies no 1.4 milj. EUR līdz 5.8 milj. EUR.

Analizējot realizācijai iepirkto produkciju no biedriem, var secināt, ka laika periodā no 2014. līdz 2018. gadam tās apmērs ir bijis svārstīgs, ko iespējams, ietekmēja graudaugu kopražs (skat. 3.14. att.). Aprēķinātais korelācijas koeficients parāda, ka starp graudu kopražu un no biedriem iepirkto produkciju realizācijai pastāv vidēji cieša sakarība ($r=0.73$). No biedriem iepirktais produkcijas apmērs neliecina par iepirktais produkcijas apjomu, bet gan par tās vērtību. Vislielākais no biedriem iepirktais produkcijas realizācijai apmērs bija 2017. gadā, kuru veidoja 176.4 milj. EUR.

Avots: autora veidots pēc LLKA datiem, 2020.

3.14. att. Graudkopības KS darījumi ar biedriem 2014.-2018. gadā, milj. EUR

KS biedriem pārdoto preču apmērs kopš 2016. gada ir palielinājies, kas vērtējams pozitīvi, jo tas liecina, ka biedru lojalitāte pieaug. Tomēr biedriem pārdoto pakalpojumu apmērs ir būtiski samazinājies par 6.1 milj. EUR jeb 52.1%, salīdzinot 2018. gadu ar 2017. gadu, ko iespējams, ietekmēja 2018. gada karstā un sausā vasara. Tā rezultātā samazinājās graudaugu vidējā ražība un raža, kā arī graudu mitrums bija zems un biedri kaltēšanas pakalpojumus izmantoja mazāk.

Kopumā var secināt, ka Latvijā graudkopības KS darbība lēnām attīstās, jo analizējamā periodā KS biedru skaits ir palielinājies, kā arī biedru skaita straujāks pieaugums ir vērojams lielākajās KS, tas liecina par kooperācijas nozīmīguma pieaugumu lauksaimniecībā.

LLKA ir izstrādājusi lauksaimniecības un mežsaimniecības pakalpojumu kooperatīvo sabiedrību attīstības stratēģiju 2021.-2027. gadam un kā vienu no prioritārajiem virzieniem ir norādījusi, ka jāveicina kooperatīvu konsolidācija vai otrā līmeņa kooperācijas attīstīšanu lauksaimniecības nozarē. (LLKA ir izstrādājusi..., 2019).

3.3. Graudkopības kooperatīvo sabiedrību darbību ietekmējošo faktoru novērtējums

Balstoties uz iepriekšējo nodaļu pētījuma rezultātiem, darba autors veica SVID analīzi, kurā tika apkopotas graudkopības KS stiprās un vājās puses, kā arī iespējas un draudi (skat. 3.7. tabulu).

3.7 tabula

Graudkopības KS darbības iekšējo un ārējo faktoru analīze Latvijā

Iekšējie faktori	
Stiprās puses	Vājās puses
• KS biedriem ir augstāka samaksa par saražoto produkciju. • KS nodrošina biedru aizsardzību no lielkapitāla kompānijām, monopola, sniedzot sociālo atbalstu un palīdzību. • Kooperācija sniedz atbalstu, kas saistīts ar ražošanu, apgādi, transportu, produkcijas uzglabāšanu, pārstrādi un realizāciju. • KS sekmē ražošanas modernizāciju. • KS nodrošina biedrus ar izglītojošiem semināriem un citu apmācību vai pieredzes apmaiņu. • KS nodrošina biedru atbalstu ar kompetentiem speciālistiem (agronoms, grāmatvedis u.c.). • KS vieno lauksaimniekus, kuri ir viena KS biedri, tādā veidā veicinot biedru savstarpējo sadarbību.	• Vāji attīstīta produkcijas pārstrāde KS. • Zema lielo lauksaimnieku iesaiste KS. • Vāja biedru lojalitāte. • Kvalificētu vadītāju trūkums. • Biedra saistību izpilde pret KS. • Nevienmērīga KS pakalpojumu pieejamība valsts teritorijā. • Zema mazo un vidējo lauksaimnieku iesaiste kooperatīvā. • Nepietiekams kooperatīva pakalpojumu klāsts (tehnikas noma). • Realizācijas stratēģijas izvēle graudu tirdzniecībai biržās. • Daļība KS biedram negarantē visu KS pakalpojumu pieejamību, piemēram, graudu iepirkuma kvotu iegāde. • Biedru neizpratne par augsti kvalificētu KS vadības nepieciešamību.
Ārējie faktori	
Iespējas	Draudi
• Mazo KS apvienošanās vai sadarbība ar lielajām nozares KS. • KS vārda popularizēšana. • Kooperācijas idejas veicināšana. • Otrā līmeņa kooperācijas veicināšana. • KS veicināšana Baltijas valstu līmenī. • Kooperācija veicina nozares sadarbību ar zinātniekiem, tehnisko progresu, un labvēlīgi ietekmē nozares attīstību valstī/reģionā. • KS veicina nozares reglamentējošās normatīvās bāzes sakārtošanu valstī.	• Nodokļu politika. • Pēkšņas un straujas izmaiņas Valsts lauksaimniecības politikā. • Nepietiekams valsts atbalsts iekšējā tirgus aizsardzībai no ārvalstu konkurentiem. • Finanšu attīstības institūciju realizētā politika. • Kopējā ES īstenotā politika SEG emisiju jomā. • Banku īstenotā atbalsta politika. • Pasaules globālās krīzes (finanšu krīzes, pandēmijas, militāri konflikti, utt.). • Spēcīgi attīstīti lielie graudu pārstrādes uzņēmumi. • Lauksaimnieku noraidošā attieksme pret kooperāciju.

Avots: autora veidota

Autora veiktie SVID analīzes rezultāti atspoguļo dažādu iekšējo un ārējo, sociālo, ekonomisko, tehnoloģisko un politisko faktori ietekmi uz graudkopības KS darbību, kuri atrodas mijiedarbībā un ir cieši saistīti viens ar otru.

Lai noskaidrotu būtiskākos sociālos, ekonomiskos, politiskos, tehnoloģiskos KS darbību ietekmējošos faktorus, darba autors pieaicināja septiņus ekspertus, kuri ir kompetenti graudkopības nozarē un saistīti ar KS darbību. Eksperti pārstāv Latvijas Lauksaimniecības kooperatīvu asociāciju, LPKS “Latraps” un LPKS “VAKS”. Konfidencialos nolūkos un pēc ekspertu lūguma ekspertu personība netiek izpausta.

Balstoties uz SVID analīzi, tika izstrādāta anketa, kurā jautājumi tika sakārtoti atbilstoši “pāru metodei” (skat. 2.pielikumu). Tālāk darba autors veica ekspertu strukturēto aptauju. Katrā jautājumu pāri eksperts izvēlējās un atzīmēja to faktoru, kurš ir pārraks par otru. Ekspertu aptaujas anketu rezultātus darba autors ierakstīja tabulā, kas izveidota matricas formā. Kā piemērs tiek parādīta aizpildīta matricas forma ar viena eksperta vērtējumiem un noteikts katra faktora nozīmīgums (skat. 3. pielikumu).

Apkopojot ekspertu sniegtās atbildes, katram faktoram tika aprēķināta vidējā vērtība, kura parāda faktora svarīgumu, kā arī variācijas koeficients, kurš ir viens no izkļedes rādītājiem. Jo mazāka ir variācijas koeficienta vērtība, jo mazāka ir pētāmās pazīmes izkļede ap aritmētisko vidējo (*Arhipova, Bāliņa, 2006*).

Ekspertu aptaujas rezultāti parāda, ka KS darbības galvenās stiprās puses ir ekonomiskais un tehnoloģiskais atbalsts, ko KS sniedz saistībā ar ražošanu, apgādi, transportu, produkcijas uzglabāšanu, pārstrādi un realizāciju (skat. 3.15. att.). Aprēķinātais variācijas koeficients, šim faktoram ir 16%, kas liecina, ka ekspertu viedoklis šajā kritēriju grupā ir bijis vienots un ir otrais labākais variācijas koeficienta rādītājs stipro pušu vērtējumā.

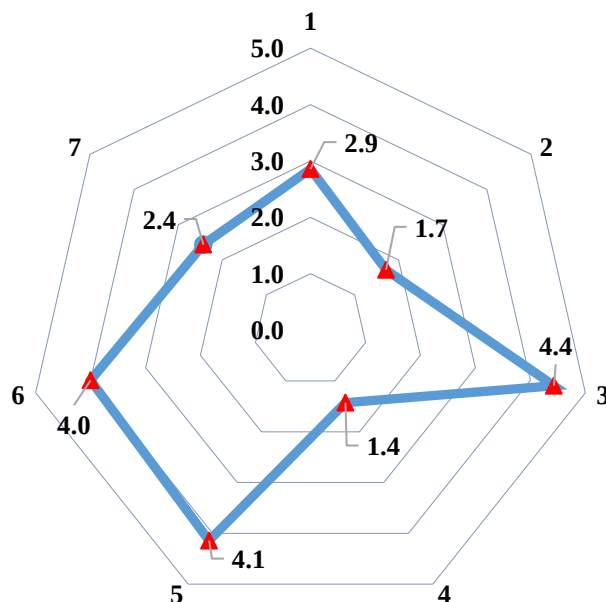
Arī tematiskajā novērtējumā “Kooperācijas attīstība lauksaimniecībā” tika aptaujāti desmit gaudu nozares lauksaimnieki, un kā galveno iemeslu, lai kļūtu par kooperatīva biedru atzīmēja iespēju realizēt saražoto produkciju (*Kooperācijas attīstība lauksaimniecībā..., 2012*). Pētījuma rezultāti liecina, ka lauksaimnieku uzskati par ieguvumiem darbībai kooperatīvā šajā jautājumā nav mainījušies.

Eksperti augstu vērtējumu ir devuši iespējai izmantot KS organizētos seminārus, citas apmācības. Šim faktoram variācijas koeficients ir 35%, kas liecina, ka ekspertu viedoklis ir atšķirīgs.

Vairāk šo faktoru attiecībā pret citiem faktoriem, izvēlējās eksperti, kuri saistīti ar KS vadību un LLKA. Eksperti, kuri pārstāv lauksaimniekus, šo faktoru izvēlējušies

mazāk reizes. Augsts vērtējums ir arī iespējai izmantot augsti kvalificētu speciālistu pakalpojumus, un šim faktora vērtējumam ir visaugstākais variācijas koeficients 13%.

Ekspertu vērtējumu minimālās, maksimālās un vidējās vērtības katra faktora izvērtējumam ir parādītas darba 4. pielikumā.

1. KS biedriem ir augstāka samaksa par saražoto produkciju
2. KS nodrošina biedru aizsardzību no lielkapitāla kompānijām, monopola, sniedzot sociālo atbalstu un palīdzību
3. Kooperācija sniedz atbalstu, kas saistīts ar ražošanu, apgādi, transportu, produkcijas uzglabāšanu, pārstrādi un realizāciju
4. KS sekmē ražošanas modernizāciju
5. KS nodrošina biedrus ar izglītojošiem semināriem un citu apmācību vai pieredzes apmaiņu
6. KS nodrošina biedru atbalstu ar kompetentiem speciālistiem
7. KS vieno lauksaimniekus, kuri ir vienas KS biedri, tādā veidā veicinot biedru savstarpējo sadarbību

Avots: autora veidots attēls pēc ekspertu strukturētās aptaujas (n=7) un pāru metodes

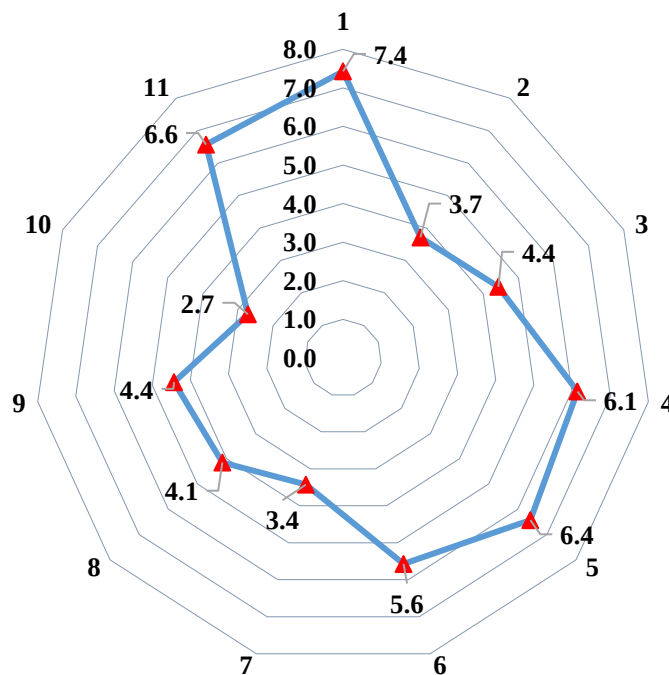
3.15. att. Graudkopības KS darbības iekšējo faktoru stipro pušu vidējā skaitliskā vērtība pēc pāru metodes

Ekspertu viedoklis atsevišķu faktoru izvērtējumā bija ļoti atšķirīgs, ko parāda aprēķinātie variācijas koeficienti. Ekspertu izvēle bija atšķirīga faktoriem - KS biedriem ir augstāka samaksa par saražoto produkciju, un KS nodrošina biedru aizsardzību no lielkapitāla kompānijām, sniedzot sociālo atbalstu un palīdzību. Šo faktoru variācijas koeficienti ir 85% un 87%. Eksperti, kuri pārstāv kooperatīvu vadību, neuzskata, ka dalība kooperatīvā nodrošina augstāku samaksu par saražoto produkciju.

Kā galveno negatīvo faktoru eksperti akcentē konkrētās jomas iekšējo tehnoloģisko faktoru - vāji attīstīto produkcijas pārstrādi KS (skat. 3.16. att.). Šī faktora izvēlē

atsevišķiem ekspertiem bija atšķirīgs viedoklis. Aprēķinātais variācijas koeficients šim faktoram bija viszemākais 29% vājo pušu izvērtējumā.

LLKA kooperatīvo sabiedrību attīstības stratēģijā 2021.-2027. gadam ir norādīts, ka viens no prioritārajiem virzieniem ir produkcijas pārstrādes veicināšana kooperatīvos (LLKA ir izstrādājusi..., 2019).

1. Vāji attīstīta produkcijas pārstrāde KS
2. Zema lielo lauksaimnieku iesaiste KS
3. Vāja biedru lojalitāte
4. Kvalificētu vadītāju trūkums
5. Biedra saistību izpilde pret KS
6. Nevienmērīga KS pakalpojumu pieejamība valsts teritorijā
7. Zema mazo un vidējo lauksaimnieku iesaiste KS
8. Nepietiekams KS pakalpojumu klāsts (tehnikas noma)
9. Realizācijas stratēģijas izvēle graudu tirdzniecībai biržās
10. Dalība KS biedram negarantē visu KS pakalpojumu pieejamību, piem., graudu iepirkuma kvotu iegāde
11. Biedru neizpratne par augsti kvalificētu KS vadības nepieciešamību

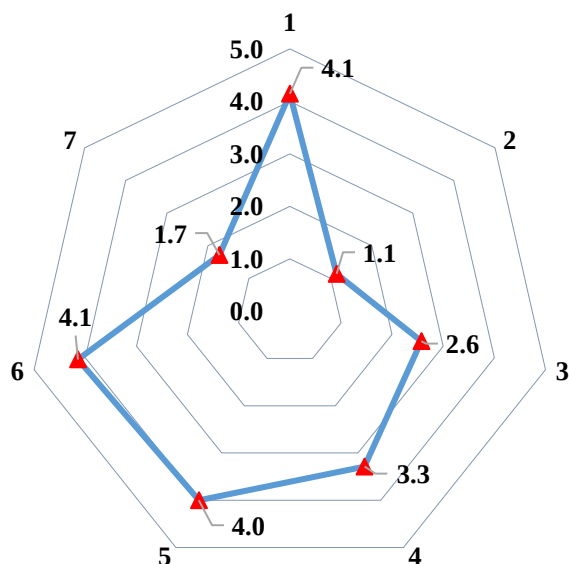
Avots: autora veidots attēls pēc ekspertu strukturētās aptaujas (n=7) un pāru metodes

3.16. att. Graudkopības KS darbības iekšējo faktoru vājo pušu vidējā skaitliskā vērtība pēc pāru metodes

Eksperti pie kooperatīvu darbības vāmajām pusēm atzīmē arī tādus sociāli ekonomiskos faktorus, kas saistīti ar augsti kvalificētu vadītāju trūkumu, biedru neizpratni par šādas vadības nepieciešamību un biedru saistību izpildi pret KS. Starp ekspertiem atšķirīgs viedoklis pastāv faktoram attiecībā uz biedru lojalitāti un aprēķinātais variācijas koeficients ir 73%, kas liecina par biedru atšķirīgo izvēli šī faktora vērtējumā. KS vadītāji uzsver, ka biedru lojalitāte ir vāja.

Ekspertu vērtējumu minimālās, maksimālās un vidējās vērtības katra vājo pušu faktora izvērtējumam ir parādītas darba 5. pielikumā.

Būtiskākās iespējas ekspertu vērtējumā tiek atzīmēts sociālekonomiskais faktors mazo KS sadarbības iespējas ar lielajām KS, sadarbības veicināšana ar zinātniekiem, tehnisko progresu, un labvēlīgi ietekmē nozares attīstībai, kā arī iespēja veicināt kooperāciju Baltijas valstu līmenī (skat. 3.17. att.).

1. Mazo KS apvienošanās vai sadarbība ar lielajām nozares KS
2. KS vārda popularizēšana
3. Kooperācijas idejas veicināšana
4. Otrā līmeņa kooperācijas veicināšana
5. KS veicināšana Baltijas valstu līmenī
6. Kooperācija veicina nozares sadarbību ar zinātniekiem, tehnisko progresu, un labvēlīgi ietekmē nozares attīstību valstī/reģionā
7. KS veicina nozares reglamentējošās normatīvās bāzes sakārtošanu valstī

Avots: autora veidots attēls pēc ekspertu strukturētās aptaujas (n=7) un pāru metodes

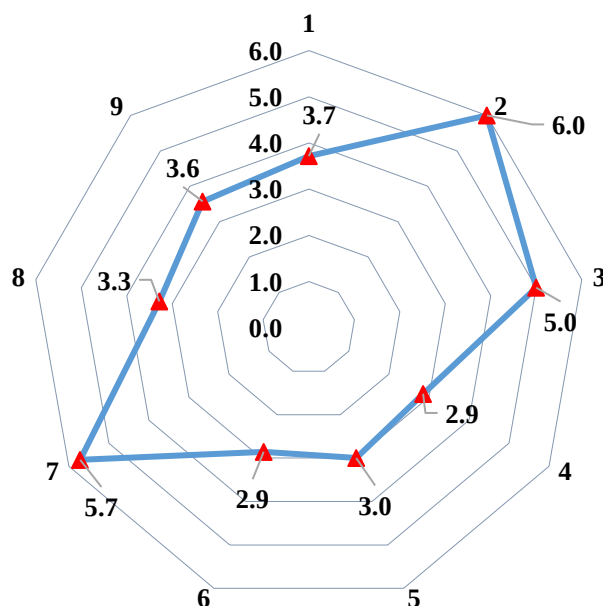
3.17. att. Graudkopības KS darbības ārējo faktoru iespēju vidējā skaitliskā vērtība pēc pāru metodes

Visiem šiem trim faktoriem variācijas koeficients ir robežās no 23% līdz 30%, un tie ir zemākie starp visu faktoru vērtējumiem. Visu atlikušo faktoru izvērtējumā ekspertu viedoklis bija atšķirīgs. Vidējs vērtējums ir sociālajam faktoram, kas saistīts ar kooperācijas idejas veicināšanu. Autors uzskata, ka šim vērtējumam būtu jābūt augstākam, jo kooperācijas idejas veicināšanai ir jāpievērš lielāka vērība.

Ekspertu vērtējumu minimālās, maksimālās un vidējās vērtības katram ārējo iespēju faktora izvērtējumam ir parādītas darba 6. pielikumā.

Ārējo draudu izvērtējumā kā svarīgāko eksperti novērtēja politisko faktoru - pēkšņas un straujas izmaiņas Valsts lauksaimniecības politikā (skat. 3.18. att.). Šī faktora

izvērtējumā ekspertiem bija ļoti līdzīgs viedoklis un par to liecina variācijas koeficients 13%. Augsts vērtējums tika piešķirts sociālekonomiskajiem faktoriem, kas saistīti ar pasaules globālajām krīzēm un nepietiekamu valsts atbalstu iekšējā tirgus aizsardzībai no ārvalstu konkurentiem, aprēķinātais variācijas koeficients attiecīgi ir 38% un 24%, un tas liecina, ka ekspertu viedoklis vairāk ir atšķiries jautājumā par pasaules globālajām krīzēm. Autors uzskata, ka tam par iemeslu ir pašreizējā situācija pasaulē, kas saistīta ar vīrusa Covid 19 pandēmiju.

1. Nodokļu politika
2. Pēkšņas un straujas izmaiņas Valsts lauksaimniecības politikā
3. Nepietiekams valsts atbalsts iekšējā tirgus aizsardzībai no ārvalstu konkurentiem
4. Finanšu attīstības institūciju realizētā politika
5. Kopējā ES īstenotā politika SEG emisiju jomā
6. Banku īstenotā atbalsta politika
7. Pasaules globālās krīzes (finanšu krīzes, pandēmijas, militāri konflikti, utt.)
8. Spēcīgi attīstīti lielie graudu pārstrādes uzņēmumi
9. Lauksaimnieku noraidošā attieksme pret kooperāciju

Avots: autora veidots attēls pēc ekspertu strukturētās aptaujas (n=7) un pāru metodes

3.18. att. **Graudkopības KS darbības ārējo faktoru draudu vidējā skaitliskā vērtība pēc pāru metodes**

Visu atlikušo draudu izvērtējumā ekspertu viedoklis bija atšķirīgs. Ekspertu vērtējumu minimālās, maksimālās un vidējās vērtības katram ārējo draudu faktora izvērtējumam ir parādītas darba 7. pielikumā.

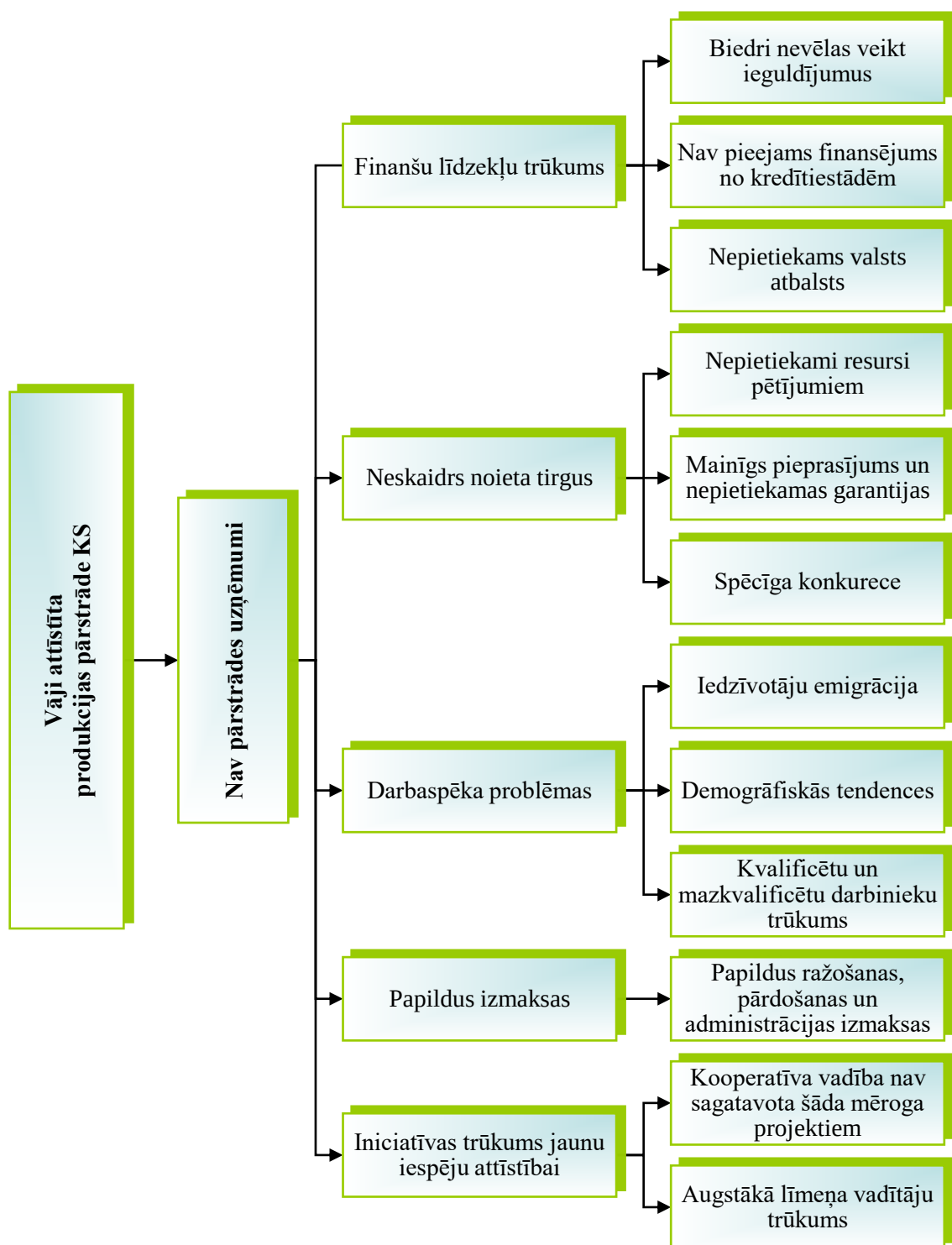
Darba turpinājumā autors veica dziļāku izpēti galvenajiem iekšējiem vājo pušu un ārējo draudu faktoriem, kuri ietekmē KS darbību.

Veicot ekspertu strukturētās intervijas, autors noskaidroja KS darbības attīstības bremzējošos faktorus. Ekspertiem tika uzdoti atvērta tipa jautājumi, kur katrs varēja izteikt savu viedokli.

Izmantojot kokveida diagrammas metodi, tika noskaidroti cēloņi izteiktajai hipotēzei - vāji attīstītu produkcijas pārstrādi KS ietekmē pārstrādes uzņēmumu neesamība. Atbilstoši kokveida diagrammas metodei, eksperti sniedza atbildes uz jautājumu “kāpēc?”, rezultātā noskaidrojot problēmas cēloņus (skat. 3.19. att.).

Eksperti izvirzītajai hipotēzei identificēja iespējamos cēloņus:

- Finanšu līdzekļu trūkums. Eksperti uzskata, ka ekonomiskais faktors - finanšu līdzekļu trūkumu ietekmē kooperatīva biedru nevēlēšanās veikt ieguldījumus, līdzekļu nepieejamība kredītiestādēs, kā arī nepietiekams valsts atbalsts;
- Neskaidrs noieta tirgus. Ekspertu vērtējumā noieta tirgus izpētei ir nepietiekami resursi, nepietiekamas noieta garantijas un mainīgs pieprasījums, kā arī spēcīga konkurētu esamība tirgū. Viens no ekspertiem īpaši akcentēja konkurentu rīcību jauna tirgus dalībnieka ienākšanas gadījumā. Bieži ir gadījumi, kad pastiprinoties konkurencei notiek cenu dempings, tādā veidā cenšoties izspiest no tirgus tos dalībniekus, kuri savu darbību ir uzsākuši nesen;
- Darbaspēka problēmas. Darbaspēku ietekmē demogrāfiskie procesi un iedzīvotāju emigrācija, kā arī kvalificētu un mazkvalificētu darbinieku trūkums. Arī zemkopības ministrs K. Gerhards ir atzīmējis, ka viens no būtiskākajiem aspektiem lauksaimniecības nozares attīstībā ir darbaspēka kvalitāte, kā arī tā pieejamība, it sevišķi reģionos. Atbilstoši pētījuma rezultātiem aptuveni 76% no visiem lauksaimniecības nozarē nodarbinātajiem nesaņem atalgojumu, tostarp nodarbinātie ģimenes locekļi – vecāki un bērni. Turklāt bezdarbs reģionos turpina pieaugt, neraugoties uz augšo produktivitātes līmeni (*Zemnieku saeima”: tuvojoties..., 2019*);
- Papildus izmaksas. Eksperti norāda, ka palielināsies ražošanas, pārdošanas un administrācijas izmaksas, kas var samazināt KS biedru ienākumus. Darbaspēka izmaksas var pieaugt, algojot augsta līmeņa vadītājus;
- Iniciatīvas trūkums jaunu iespēju attīstībai. Pārstrādes procesa attīstīšanu ietekmē kooperatīva vadības gatavība liela mēroga projektu attīstīšanai, kā arī augstākā līmeņa vadītāju trūkums.

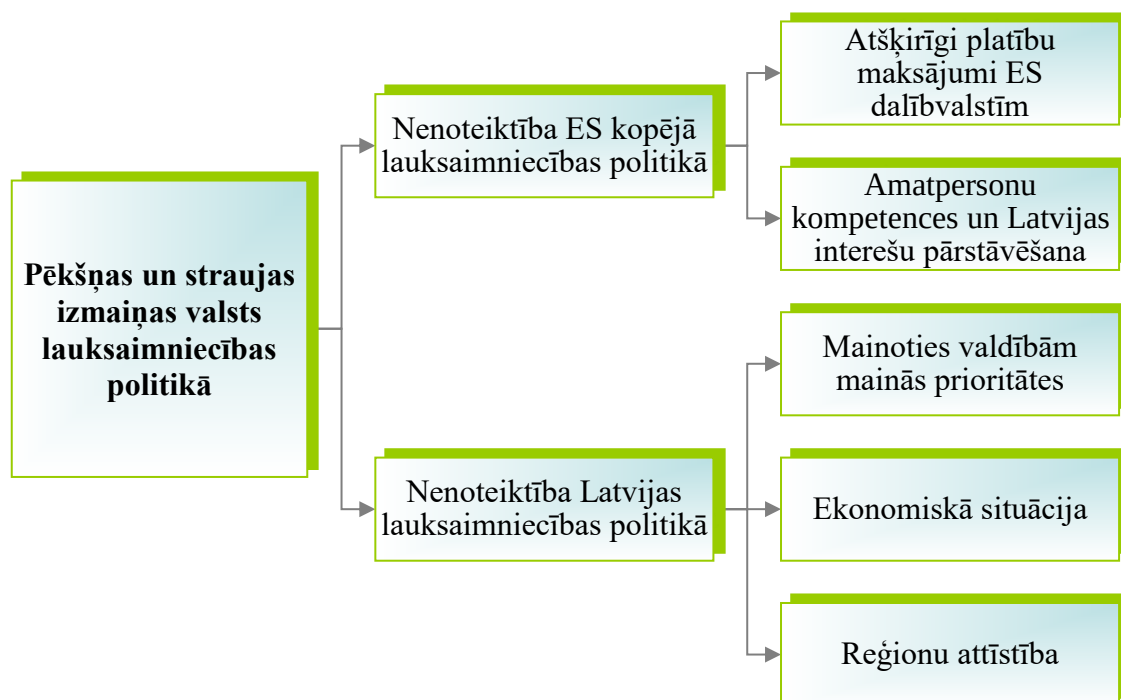

Avots: autora veidots attēls pēc kokveida diagrammas

3.19. att. Graudkopības KS darbības vājās puses “Vāji attīstīta produkcijas pārstrāde kooperatīvos” kokveida diagramma

Graudkopības KS vāji attīstītas produkcijas pārstrādes iespējamās sekas - mazāki ieņēmumi, mazāks klientu loks, mazāks eksports, mazāks potenciālo biedru skaits, neizmantota iespēja paplašināt darbību, mazāka peļņa KS biedriem.

Darba turpinājumā ar kokveida diagrammas metodi papildus tika analizēts iespējamais ārējais drauds "Pēkšņas un straujas izmaiņas valsts lauksaimniecības politikā", kuram eksperti deva augstāko vērtējumu. (skat. 3.20. att.).

Avots: autora veidots attēls pēc kokveida diagrammas

3.20. att. **Graudkopības KS darbības drauda "Pēkšņas un straujas izmaiņas valsts kopējā lauksaimniecības politikā" kokveida diagramma**

Eksperti izvirzītajai hipotēzei identificēja iespējamās cēloņus:

- Nenoteiktība ES kopējā lauksaimniecības politikā. Izvirzītajam faktoram eksperti norādīja atšķirības platību maksājumos ES dalībvalstīs, kā arī Latvijas interešu pārstāvošo amatpersonu kompetenci;
- Nenoteiktība Latvijas lauksaimniecības politikā. Kā būtiskākos draudus nenoteiktībai Latvijas lauksaimniecības politikā eksperti norādīja iespējamību, ka mainoties valdībai mainās valsts prioritātes, ekonomiskās situācijas izmaiņas un atšķirības reģionu attīstībā.

Pēkšņas un straujas izmaiņas valsts lauksaimniecības politikā iespējamās sekas ir nespēja ilgtermiņā nodrošināt stabilu attīstību graudkopības nozarei, kā rezultātā tas atstāj ietekmi uz KS darbību.

SECINĀJUMI

1. Zinātniskajā literatūrā ir plaši pētīta kooperācijas būtība un veidi, tomēr salīdzinoši maz ir pētījumi, kas saistīti ar graudkopības produkcijas pārstrādi KS.
2. ES ir plaši izplatīti lauksaimniecības daudznozaru kooperatīvi, bet Latvijā ir bijuši tādi izveidoti, bet tie nav pastāvējuši ilgstoši.
3. KS darbībai, pārvaldībai un atbalstam Latvijā ir izstrādāta tiesiski normatīvā bāze, kura veicina KS darbības vides sakārtošanu.
4. Analizējamā periodā graudaugu sējumu platības palielinājās par 90%, eksportēto graudu apjoms pieauga par 126.6%, samazinājās mazo saimniecību skaits (līdz 20 ha) un palielinājās lielo saimniecību īpatsvars, kā rezultātā pieauga vidējā graudaugu ražība, līdz ar to var secināt, ka graudkopības nozare Latvijā attīstās.
5. Graudkopības KS biedru skaits 2018. gadā palielinājās par 446 biedriem jeb 24.3%, salīdzinot ar 2015. gadu. Straujākais KS biedru skaita pieaugums ir bijis lielajās KS. Analizējamā periodā graudkopības KS skaits ir samazinājies un aprēķinātais korelācijas koeficients ($r=-1$) parāda, ka starp KS skaitu un biedru skaitu pastāv cieša sakarība. Tas liecina, ka KS paplašinās un attīstās, kā arī pieaug to nozīme graudkopības nozarē.
6. Atbilstoši SVID analīzei dominējošās stiprās puses KS darbībā ir KS sniegtais atbalsts, kas saistīts ar ražošanu, apgādi, transportu, produkcijas uzglabāšanu, pārstrādi un realizāciju, kā arī kompetentu speciālistu piesaiste un izglītojošu semināru pieejamība.
7. Nozares eksperti kā galveno graudkopības KS darbības attīstības bremsējošo faktoru atzīmē tehnoloģisko faktoru - vāji attīstītu produkcijas pārstrādi KS, jo KS īpašumā nav pārstrādes uzņēmumi, ko galvenokārt ietekmē neskaidrs noieta tirgus.
8. Nozares eksperti kā galvenās iespējas KS darbības attīstībā atzīmē sociālekonomisko faktoru - mazo KS sadarbības iespējas ar lielajiem nozares KS, kā arī nozares sadarbības veicināšanu ar zinātniekiem, tehnisko progresu un labvēlīgo ietekmi uz nozares attīstību valstī un reģionā.

9. Nozares eksperti kā galveno draudu KS attīstībā atzīmē politisko faktoru - iespējamās pēkšņas un straujas izmaiņas valsts lauksaimniecības politikā, ko var ietekmēt amatpersonu mainība un izvirzītās prioritātes nozarē, kā arī ekonomiskā situācija valstī.
10. Darbā izvirzītā hipotēze ir apstiprinājusies, jo darbā veiktā analīze parāda, ka graudkopības KS darbību ietekmē dažādi sociālie, ekonomiskie, tehnoloģiskie un politiskie faktori.

PRIEKŠLIKUMI

1. Lauksaimniecības KS vadībai veicināt otrā līmeņa kooperatīvu sadarbību, izglītojot biedrus par ieguvumiem no savstarpējās sadarbības.
2. Graudkopības KS vadībai izmantojot iekšējo un piesaistot ārējo finansējumu nākotnē izveidot produkcija pārstrādes uzņēmumus, lai palielinātu kooperatīva ieņēmumus un paplašinātu noieta tirgu.
3. Graudkopības KS vadībai jāpaaugstina KS biedru lojalitāte, rīkojot dažāda veida izglītojošos pasākumus, tādā veidā veicinot KS attīstību graudkopības nozarē.
4. LLKA sadarbībā ar ZM un KS organizēt informatīvus un izglītojošus pasākumus par kooperācijas ideju un citu valstu pozitīvo pieredzi, kā arī aktualitātēm lauksaimniecībā.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

1. Arhipova I., Bāliņa S. (2006) Statistika ekonomikā un biznesā. Rīga: Datorzinību centrs. 264lpp.
2. *Agriculture, forestry and fishery statistics*. [2018] [tiešsaiste] [skatīts 2020. gada 11. martā]. Pieejams: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/9455154/KS-FK-18-001-EN-N.pdf/a9ddd7db-c40c-48c9-8ed5-a8a90f4faa3f>
3. *Agriculture, forestry and fishery statistics*. [2019] [tiešsaiste] [skatīts 2020. gada 26. aprīlī]. Pieejams: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/10317767/KS-FK-19-001-EN-N.pdf/742d3fd2-961e-68c1-47d0-11cf30b11489>
4. *Atbalsts kooperācijas veicināšanai* [tiešsaiste] [skatīts 17.03.2020]. Pieejams: <http://www.llka.lv/noderiga-informacija/atbalsts-kooperacijas-veicinasanai/>
5. *Autoceļu lietošanas nodevas likums* (2008): LR likums [tiešsaiste] [skatīts 2020. g. 17. martā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/185656-autocelu-lietosanas-nodevas-likums>
6. Balodis E. (1934) *Kooperācija*. Rīga: Latvijas kooperatīvu izdevniecības savienības apgādībā. 137 lpp.
7. Bekkum, O. V., Bijman, J. (2006). Innovations in cooperative ownership: Converted and hybrid listed cooperatives. In *Business paper presented at the 7th International Conference on Management in AgriFood Chains and Networks, Ede, The Netherlands* (Vol. 31, pp. 1-15). [tiešsaiste]: [skatīts 2020. gada 23. martā]. Pieejams: https://www.researchgate.net/profile/Jos_Bijman/publication/40116089_Cooperatives_Going_Public_Motives_Ownership_and_Performance/links/59de065baca272204c2c7429/Cooperatives-Going-Public-Motives-Ownership-and-Performance.pdf
8. Bērziņa L., Lēnerts A., Popluga D., (2018) Siltumnīcas efektu izrasošu gāzu emisijas Latvijas lauksaimniecībā. No: *Siltumnīcefekta gāzu emisiju samazināšanas iespējas ar klimatam draudzīgu lauksaimniecību un mežsaimniecību Latvijā*. P. Rivža red. Jelgava 2018: LLU, 23. - 46. lpp.
9. Bijman J., Ollila P., Pyykkonen (2014). Transnationalization of Agricultural Cooperatives in Europe. *The Dovenschmidt Quarterly*, 2014(4), 168-178.
10. Bijman, J., Iliopoulos, K., (2014). Farmers' Cooperatives in the EU: Policies, Strategies, and Organization. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 85(4), 497 - 508.

11. Bratulescu, A.M. (2017). Agricultural cooperatives in developing agriculture in Romania and the european union. [tiešsaiste]: [skatīts 2020. gada 8. aprīlī]. Pieejams: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/190913/1/ICEADR-2017-p285.pdf>
12. Buģina V., Pabērza. K. (2007). Kooperācijas attīstība lauksaimniecībā Zemgales reģionā. Economic Science for Rural Development proceedings of the international scientific conference, No. 13. Jelgava: LLU, pp. 115 - 123.
13. Buģina V., Kaktiņš J., Pabērza. K. (2007). Kooperācijas attīstība lauksaimniecībā Latvijā ES apstākļos. LZP ekonomikas, juridiskās un vēstures zinātnes galvenie pētījumu virzieni 2007. gadā. Nr. 13. RĪGA 2008. lpp. 27 - 34.
14. Borzaga C., Galera G. (2012) Promoting the understanding of cooperatives for a better world. Summarizes report of the conference “Promoting the Understanding of Cooperatives for a Better World” 15 and 16 March 2012 in Venice, Italy. [tiešsaiste] [skatīts 2020. g. 4. aprīlī]. Pieejams: <https://pdfs.semanticscholar.org/5f18/49517fda445cedba72c1803a7ceebc9b32aa.pdf>
15. Centrālā statistikas pārvalde: LAG110,
16. *Cooperatives: Characteristics, activities, statuss, challenges* [2019] European Parliamentary Research Service [tiešsaiste] [skatīts 2020. gada 07. aprīlī]. Pieejams: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/635541/EPRS_BRI\(2019\)635541_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/635541/EPRS_BRI(2019)635541_EN.pdf)
17. *Darba likums* (2001): LR likums [tiešsaiste] [skatīts 2020. g. 17. martā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/26019-darba-likums>
18. *Development of agricultural cooperatives in the EU 2014*. [2015] Cogeca [tiešsaiste] [skatīts 2020. gada 05. aprīlī]. Pieejams: [http://news.ucamere.net/MONITORAGGIO_LEGISLATIVO/PUB\(14\)9112%20rEV%20%20SFORMAT.PDF](http://news.ucamere.net/MONITORAGGIO_LEGISLATIVO/PUB(14)9112%20rEV%20%20SFORMAT.PDF)
19. Dunn J., Crooks A., Frederick D., Kennedy T. Agricultural Cooperatives in the 21st Century [2002] [tiešsaiste] United States Department of Agriculture Rural Business–Cooperative Service Cooperative Information Report: [skatīts 2020. 8. aprīlī]. Pieejams: <https://www.rd.usda.gov/sites/default/files/publications/CIR-60.pdf>
20. *Eiropas kooperatīvo sabiedrību likums* (2006): LR likums [tiešsaiste] [skatīts 2020. g. 15. martā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/147524-eiropas-kooperativo-sabiedribu-likums>

21. *Exploring the cooperative economy*. [2018] ICA, EURICE [tiešsaiste] [skatīts 2020. gada 07. aprīlī]. Pieejams: <https://www.ica.coop/sites/default/files/publication-files/wcm2018-printx50-227290600.pdf>
22. Fulton M.,(1999). Cooperatives and Member Commitment. [tiešsaiste] [skatīts 2020. gada 22. martā]. Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/254751115>
23. Francisco J., Melia-Marti E. (2008) Contributions to a New Vision of Agriculture and Rural Development in the Europe of The 27[tiešsaiste]: [skatīts 2020. gada 7. aprīlī]. Pieejams:
https://www.researchgate.net/publication/227384695_Social_Economy_and_the_Cooperative_Movement_in_Europe_Contributions_to_a_New_Vision_of_Agriculture_and_Rural_Development_in_the_Europe_of_The_27
24. Gijssels, C., Bussels, M. (2014). Farmers' Cooperatives in Europe: Social and Historical Determinants of Cooperative Membership in Agriculture. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 85(4), 509-530.
25. Gyulgyulyan, L., Bobojonov, I. (2019). Factors Influencing On Participation To Agricultural Cooperatives In Armenia. *Regional Science Inquiry*, 11(1), 121-134. [tiešsaiste]: [skatīts 2020. gada 23. martā]. Pieejams: [http://www.rsijournal.eu/ARTICLES/June_2019/RSI_June_2019_XI_\(1\).pdf#page=123](http://www.rsijournal.eu/ARTICLES/June_2019/RSI_June_2019_XI_(1).pdf#page=123)
26. *Ilgstošā sausuma dēļ pērn zemākā vidējā graudaugu ražība septiņu gadu laikā* (2019) [tiešsaiste] [skatīts 2020. gada 22. aprīlī]. Pieejams: <https://www.db.lv/zinas/ilgstosa-sausuma-del-pern-zemaka-videja-graudaugu-raziba-septinu-gadu-laika-484474>
27. *Jauns regulējums kooperatīvajām sabiedrībām* (2019) [tiešsaiste] [skatīts 2020. g. 12. aprīlī]. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/cits/jauns-regulejums-kooperativajam-sabiedribam>
28. Kaupušs L. Vai kooperatīvi ir “Padomijas” izgudrojums, *Agrarius Vasara*. – (2001.), 24.-25. lpp.
29. *Kārtība, kādā piešķir valsts un Eiropas Savienības atbalstu pasākumam "Ražotāju grupu un organizāciju izveide* (2015): MK 2015. gada 3. februāra noteikumi Nr. 60 [tiešsaiste] [skatīts 2020. gada 17. martā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/272135-kartiba-kada-pieskir-valsts-un-eiropas-savienibas-atbalstu-pasakumam-razotaju-grupu-un-organizaciju-izveide>
30. *Kārtība, kādā piešķir valsts un Eiropas Savienības atbalstu atklātu projektu konkursu veidā pasākumam “Ieguldījumi materiālajos aktīvos”* (2014): MK 2014. gada 30.

- septembra noteikumi Nr. 600 [tiešsaiste] [skatīts 2020. gada 17. martā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/269868-kartiba-kada-pieskir-valsts-un-eiropas-savienibas-atbalstu-atklatu-projektu-konkursu-veida-pasakumam-ieguldijumi-materialajos>
31. *Kārtība kādā īsteno valsts atbalsta programmu par aizdevumu piešķiršanu apgrozāmo līdzekļu iegādei lauksaimniecības, mežsaimniecības, zvejniecības un akvakultūras nozarē* (2019): MK 2019. gada 6. decembra noteikumi Nr. 582 [tiešsaiste] [skatīts 2020. gada 12. aprīlī]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/311153-kartiba-kada-isteno-valsts-atbalsta-programmu-par-aizdevumu-pieskirsanu-apgrozamo-lidzeklu-iegadei-lauksaimniecibas>
 32. *Kooperatīvo sabiedrību likums* (2019): LR likums [tiešsaiste] [skatīts 2020. g. 25. janvārī]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/298656-kooperativo-sabiedribu-likums>
 33. *Kooperatīvo sabiedrību atbilstības noteikumi* (2019): MK 2019. gada 16. jūlija noteikumi Nr. 357 [tiešsaiste] [skatīts 2020. gada 26. janvārī]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/308382-kooperativo-sabiedribu-atbilstibas-noteikumi>
 34. Krūmiņš Ā., Barons B. (2002) *Kooperācijas rokasgrāmata*. Ozolnieki: Latvijas Lauksaimniecības konsultāciju un izglītības atbalsta centrs. 233.lpp.
 35. Kučinskis J. (2004) *Kooperācijas attīstība Latvijā un pasaulē*. Rīga: Lauku Avīze. 335 lpp.
 36. *Kooperācija Aleksandra Čajanova un mūsdienu redzējumā* (2001). Zinātniskā redaktore R. Karnīte. Rīga: BO SIA “Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts”, 65lpp.
 37. *Kooperācijas attīstība lauksaimniecībā un attīstības stratēģija 2013.–2020. gadam*. Tematiskais novērtējums. Nozaru ziņojums. Rīga. 2012. [tiešsaiste] [skatīts 2020. g. 1. aprīlī]. Pieejams: <http://laukutikls.lv/informativie-materiali/nozaru-zinojumi-2012>
 38. *Kooperācijai Latvijā spēka gadi vēl priekšā* [2017] [tiešsaiste] [skatīts 2020. gada 8. aprīlī]. Pieejams: <http://www.llka.lv/aktualitates/kooperacijai-latvija-speka-gadi-vel-prieksa/2961/>
 39. *Kooperācija: senas patiesības jaunā izteiksmē*. (1996). [tiešsaiste]: Latvijas Vēstnesis [skatīts 2020. 8. aprīlis]. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/39748>
 40. *Kooperatīvs* [tiešsaiste]: Vēsture [skatīts 2020. 30. aprīlī]. Pieejams: <http://vesture.eu/Kooperat%C4%ABvs>
 41. *Lauksaimniecības un lauku attīstības likums* (204): LR likums [tiešsaiste] [skatīts 2020. g. 15. martā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/87480-lauksaimniecibas-un-lauku-attistibas-likums>

42. Lapiņš P. (1931) *Kooperācijas kustības problēmas*. Rīga: Latvijas kooperatīvu izdevniecības savienības izdevums. 164 lpp.
43. *Latvijas lauksaimniecība* (2019). LR Zemkopības ministrija [tiešsaiste] [skatīts 2020. g. 31. martā]. Pieejams: https://www.zm.gov.lv/public/files/CMS_Static_Page_Doc/00/00/01/62/36/2019_la_uks_gada_zinojums.pdf
44. *Latvijas lauksaimniecība* (2016). LR Zemkopības ministrija [tiešsaiste] [skatīts 2020. g. 26. aprīlī]. Pieejams: https://www.zm.gov.lv/public/files/CMS_Static_Page_Doc/00/00/00/90/30/fs-01usersLinda.BirinaDesktopAA2016_lauksaimniecibasgadazinojums.pdf
45. *Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020. gadam* (2012) LR Saeima [tiešsaiste] [skatīts 2020. g. 04. aprīlī]. Pieejams: https://www.pkc.gov.lv/images/NAP2020%20dokumenti/20121220_NAP2020_apstiprinats_Saeima.pdf
46. Lielzemnieks: Jauna cukurfabrika Latvijā būtu neiespējamā misija (2019) [tiešsaiste]: Latvijas avīze [skatīts 2020. 8. aprīlī]. Pieejams: <https://laukos.la.lv/vejs-manvienmer-atlikta-sekla>
47. *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam* (2010) LR Saeima [tiešsaiste] [skatīts 2020. g. 04. aprīlī]. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/3323>
48. *Lauksaimniecības kultūru sējumu platība, kopraža un vidējā ražība* (2019) [tiešsaiste] [skatīts 2020. gada 22. aprīlī]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/lauksaimnieciba/augkopiba/galvenie-raditaji/lauksaimniecibas-kulturu-sejumu-platiba>
49. Lēnerts A., (2018). Siltumnīcefekta gāzu emisiju samazināšana – lauksaimniecības ilgtspējīgai attīstībai Latvijā. Promocijas darba kopsavilkums. Jelgava 2018: LLU
50. Lissowska, M. (2013). The deficit of cooperative attitudes and trust in post-transition economies. *Papers in evolutionary political economy, EAEPE (European Association for Evolutionary Political Economy)*, 10.
51. Lismanis A., Pīrāgs K., Miglavs A. (1999). Kooperācija un lauku problēmas. Latvijas Rietumvidzemes piemērs. Pētījuma rezultāti. Latvijas Valsts agrārās ekonomikas institūts: Rīga – Osa, 96 lpp.

52. *LLKA ir izstrādājusi lauksaimniecības un mežsaimniecības pakalpojumu kooperatīvo sabiedrību attīstības stratēģiju 2021 – 2027. gadam* (2019) [tiešsaiste] [skatīts 2020. g. 13. aprīlī]. Pieejams: http://www.llka.lv/kooperacija_strategija
53. *LLKA* [tiešsaiste] [skatīts 02.05.2020]. Pieejams: <http://www.llka.lv/atbilstibas-lpks/2013/>
54. Nilsson J. (1998). The emergence of new organizational models for agricultural cooperatives. *Swedish Journal of agricultural research*, 28, 39-48.
55. Nilsson J. (2001). Organisational principles for co-operative firms. *Scandinavian Journal of Management* (2001) 17(3) 329-356 [tiešsaiste]: [skatīts 2020. gada 25. martā]. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/222134118_Organisational_principles_for_co-operative_firms
56. *Par darbinieku iesaistīšanu lēmumu pieņemšanā Eiropas komercsabiedrībā, Eiropas kooperatīvajā sabiedrībā un kapitālsabiedrību pārrobežu apvienošanas gadījumā* (2010): LR likums [tiešsaiste] [skatīts 2020. g. 15. martā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/204910-par-darbinieku-iesaistisanu-lemumu-pienemsana-eiropas-komercsabiedriba-eiropas-kooperativaja-sabiedriba-un-kapitalsabiedribu-parrobezu-apvienosanas-gadijuma>
57. *Par grāmatvedību* (1992): LR likums [tiešsaiste] [skatīts 2020. g. 15. martā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/66460-par-gramatvedibu>
58. *Pievienotās vērtības nodokļa likums* (2012): LR likums [tiešsaiste] [skatīts 2020. g. 30. aprīlī]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/253451-pievienotas-vertibas-nodokla-likums>
59. Popluga D. (2018) Lauksaimniecības nozares attīstības un sociāli ekonomiskās lomas raksturojums Latvijā. No: *Siltumnīcefekta gāzu emisiju samazināšanas iespējas ar klimatom draudzīgu lauksaimniecību un mežsaimniecību Latvijā*. P. Rivža red. Jelgava 2018: LLU, 8.–22. lpp.
60. Roelants B., Eum H., Novkovic S., Katajamäki W. (2019) *Cooperatives and the World of Work* 1st Edition. London Routledge 260 lpp.
61. Spear R., (2010). Co-operative Hybrids. ICA Research Conference, At Lyons. [tiešsaiste]: [skatīts 2020. gada 12. aprīlī]. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/257139075_Co-operative_Hybrids
62. *Transportlīdzekļa ekspluatācijas nodokļa un uzņēmumu vieglo transportlīdzekļu nodokļa likums* (2010): LR likums [tiešsaiste] [skatīts 2020. g. 17. martā]. Pieejams:

<https://likumi.lv/ta/id/223536-transportlidzekla-ekspluatacijas-nodokla-un-uznemumu-vieglo-transportlidzeklu-nodokla-likums>

63. *The Role of Cooperatives and other Self-Help Organizations In Crisis Resolution And Socio-Economic Recovery* [tiešsaiste]: ILO [skatīts 2020. 2. februārī]. Pieejams: <https://www.findevgateway.org/sites/default/files/publications/files/mfg-en-paper-the-role-of-cooperatives-and-other-self-help-organizations-in-crisis-resolution-and-socio-economic-recovery-2001.pdf>
64. *Valsts un Eiropas Savienības atbalsta piešķiršanas kārtība investīciju veicināšanai lauksaimniecībā* (2015): MK 2015. gada 3. februāra noteikumi Nr. 59 [tiešsaiste] [skatīts 2020. gada 17. martā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/272094>
65. *Valsts un Eiropas Savienības atbalsta piešķiršanas kārtība lauku attīstībai apakšpasākumā "Darbību īstenošana saskaņā ar sabiedrības virzītas vietējās attīstības stratēģiju"* (2015): MK 2015. gada 13. oktobra noteikumi Nr. 590 [tiešsaiste] [skatīts 2020. gada 17. martā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/277447-valsts-un-eiropas-savienibas-atbalsta-pieskirsanas-kartiba-lauku-attistibai-apakspasakuma-darbibu-istenosana-saskana>
66. Vedļa A. (2000) *Uzņēmējdarbības kurss*. Rīga: Petrovskis & Ko. 456 lpp.
67. Valentinov A. (2007). *Why are cooperatives important in agriculture? An organizational economics perspective*. Journal of Institutional Economics February 2007
68. *Zemkopības ministrijas nolikums* (2019): MK 2019. gada 30. aprīļa noteikumi Nr. 187 [tiešsaiste] [skatīts 2020. gada 21. martā]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/306912-zemkopibas-ministrijas-nolikums>
69. "Zemnieku saeima": Tuvojoties sezonai, lauksaimniecībā saasinās ar darbaspēku saistītās problēmas (2019) [tiešsaiste] [skatīts 2020. g. 11. aprīlī]. Pieejams: <https://laukos.la.lv/zemnieku-saeima-tuvojoties-sezonai-lauksaimnieciba-saasinas-ar-darbaspeku-saistitas-problemas>
70. *Zinātniskā pētījuma "Lauksaimniecības attīstības prognozēšana un politikas scenāriju izstrāde līdz 2050. gadam" projekta atskaite* (2018). [tiešsaiste] [skatīts 2020. gada 12. aprīlī]. Pieejams: https://www.llu.lv/sites/default/files/files/projects/S320_I.Pilvere_18-100-INV18-5-000001.pdf
71. 7 Cooperative Principles [tiešsaiste]: ncbacusa [skatīts 2020. 2. februārī]. Pieejams: <https://ncbacusa.coop/resources/7-cooperative-principles/>

PIELIKUMI

Iekšzemes kopprodukta rādītāji 2009.–2017. gadā, faktiskajās cenās

Gads	IKP	Kopējā pievienotā vērtība	Augkopība un lopkopība, medniecība un saistītas palīgdarbības		Mežsaimniecība un mežizstrāde		Zivsaimniecība		Kopā Lauksaimniecība	
	milj. EUR	milj. EUR	milj. EUR	%	milj. EUR	%	milj. EUR	%	milj. EUR	%
2009	18884.9	16988.8	296.2	1.7	253.1	1.5	40.8	0.2	590.1	3.5
2010	17967.1	15975.9	348.5	2.2	342.3	2.1	27.0	0.2	717.8	4.5
2011	20319.3	18054.3	335.0	1.9	293.6	1.6	29.1	0.2	657.7	3.6
2012	21925.2	19403.4	390.5	2.0	268.1	1.4	26.8	0.1	685.4	3.5
2013	22803.0	20089.0	337.0	1.7	339.6	1.7	32.1	0.2	708.7	3.5
2014	23654.2	20831.2	355.4	1.7	380.7	1.8	30.6	0.1	766.6	3.7
2015	24426.0	21467.2	485.6	2.3	345.0	1.6	30.5	0.1	861.1	4.0
2016	25072.6	21867.3	399.6	1.8	341.2	1.6	33.4	0.2	774.2	3.5
2017	26797.8	23387.2	503.0	2.2	392.7	1.7	34.1	0.1	929.8	4.0

Avots: autora veidots pēc CSP datiem, 2020.

Ekspertu aptaujas anketa

Cienijamo ekspert!

Es, LLU Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultātes maģistrants Jānis Mistris, sava maģistra darba ietvaros par tēmu “Kooperatīvu darbības attīstība graudkopības nozarē Latvijā” vēlos izpētīt graudkopības kooperatīvu vēsturisko attīstību un sniegt priekšlikumus turpmākajai darbības attīstībai.

Eksperta vārds, uzvārds _____

Organizācija _____

Amats _____

Lūdzu Jūs novērtēt zemāk nosauktos iekšējos (stiprās un vājās puses) un ārējos (iespējas un draudus) faktorus kooperatīvu darbības vērtējumam Latvijā (vērtējot pa pāriem un atzīmējot ar krustiņu būtiskāko rādītāju).

Stiprās puses

1. pāris	KS biedriem ir iespējams par saražoto produkciju saņemt augstāku samaksu	Kooperācija nodrošina KS biedru aizsardzību no lielkapitāla kompānijām, no monopola, sniedzot sociālo atbalstu un palīdzību
2. pāris	KS biedriem ir iespējams par saražoto produkciju saņemt augstāku samaksu	Kooperācija sniedz atbalstu, kas saistīts ar ražošanu, apgādi, transportu, produkcijas uzglabāšanu, pārstrādi un realizāciju
3. pāris	KS biedriem ir iespējams par saražoto produkciju saņemt augstāku samaksu	Kooperatīvi sekmē ražošanas modernizāciju
4. pāris	KS biedriem ir iespējams par saražoto produkciju saņemt augstāku samaksu	KS nodrošina biedrus ar izglītojošiem semināriem un citu apmācību vai pieredzes apmaiņu
5. pāris	Kooperatīva biedriem ir iespējams par saražoto produkciju saņemt augstāku samaksu	KS nodrošina biedru atbalstu ar kompetentiem speciālistiem (agronoms, grāmatvedis u.c.)
6. pāris	Kooperatīva biedriem ir iespējams par saražoto produkciju saņemt augstāku samaksu	KS vieno lauksaimniekus, kuri ir vienas KS biedri, tādā veidā veicinot biedru savstarpējo sadarbību
7. pāris	Kooperācija nodrošina KS biedru aizsardzību no lielkapitāla kompānijām, no monopola, sniedzot sociālo atbalstu un palīdzību	Kooperācija sniedz atbalstu, kas saistīts ar ražošanu, apgādi, transportu, produkcijas uzglabāšanu, pārstrādi un realizāciju
8. pāris	Kooperācija nodrošina KS biedru aizsardzību no lielkapitāla kompānijām, no monopola, sniedzot sociālo atbalstu un palīdzību	KS sekmē ražošanas modernizāciju
9. pāris	Kooperācija nodrošina KS biedru aizsardzību no lielkapitāla kompānijām, no monopola, sniedzot sociālo atbalstu un palīdzību	Kooperatīvs nodrošina biedrus ar izglītojošiem semināriem un citu apmācību vai pieredzes apmaiņu
10. pāris	Kooperācija nodrošina KS biedru aizsardzību no lielkapitāla kompānijām, no monopola, sniedzot sociālo atbalstu un palīdzību	KS nodrošina biedru atbalstu ar kompetentiem speciālistiem (agronoms, grāmatvedis u.c.)
11. pāris	Kooperācija nodrošina KS biedru aizsardzību no lielkapitāla kompānijām, no monopola, sniedzot sociālo atbalstu un palīdzību;	KS vieno lauksaimniekus, kuri ir vienas KS biedri, tādā veidā veicinot biedru savstarpējo sadarbību
12. pāris	Kooperācija sniedz atbalstu, kas saistīts ar ražošanu, apgādi, transportu, produkcijas uzglabāšanu, pārstrādi un realizāciju	KS sekmē ražošanas modernizāciju
13. pāris	Kooperācija sniedz atbalstu, kas saistīts ar ražošanu, apgādi, transportu, produkcijas uzglabāšanu, pārstrādi un realizāciju	KS nodrošina biedrus ar izglītojošiem semināriem un citu apmācību vai pieredzes apmaiņu
14. pāris	Kooperācija sniedz atbalstu, kas saistīts ar ražošanu, apgādi, transportu, produkcijas uzglabāšanu, pārstrādi un realizāciju	KS nodrošina biedru atbalstu ar kompetentiem speciālistiem (agronoms, grāmatvedis u.c.)
15. pāris	Kooperācija sniedz atbalstu, kas saistīts ar ražošanu, apgādi, transportu, produkcijas uzglabāšanu, pārstrādi un realizāciju	KS vieno lauksaimniekus, kuri ir vienas KS biedri, tādā veidā veicinot biedru savstarpējo sadarbību
16. pāris	KS sekmē ražošanas modernizāciju	KS nodrošina biedrus ar izglītojošiem semināriem un citu apmācību vai pieredzes apmaiņu
17. pāris	KS sekmē ražošanas modernizāciju	KS nodrošina biedru atbalstu ar kompetentiem speciālistiem (agronoms, grāmatvedis u.c.)
18. pāris	KS sekmē ražošanas modernizāciju	KS vieno lauksaimniekus, kuri ir vienas KS biedri, tādā veidā veicinot biedru savstarpējo sadarbību

2. pielikuma turpinājums

19. pāris	KS nodrošina biedrus ar izglītojošiem semināriem un citu apmācību vai pieredzes apmaiņu	KS nodrošina biedru atbalstu ar kompetentiem speciālistiem (agronoms, grāmatvedis u.c.)
20. pāris	KS nodrošina biedrus ar izglītojošiem semināriem un citu apmācību vai pieredzes apmaiņu	KS vieno lauksaimniekus, kuri ir vienas kooperatīva biedri, tādā veidā veicinot biedru savstarpējo sadarbību
21. pāris	KS nodrošina biedru atbalstu ar kompetentiem speciālistiem (agronoms, grāmatvedis u.c.)	KS vieno lauksaimniekus, kuri ir vienas KS biedri, tādā veidā veicinot biedru savstarpējo sadarbību

Vājas puses

1. pāris	Vāji attīstīta produkcijas pārstrāde KS	Zema lielo lauksaimnieku iesaiste KS
2. pāris	Vāji attīstīta produkcijas pārstrāde KS	Vāja biedru lojalitāte
3. pāris	Vāji attīstīta produkcijas pārstrāde KS	Kvalificētu vadītāju trūkums
4. pāris	Vāji attīstīta produkcijas pārstrāde KS	Biedra saistību izpilde pret kooperatīvu
5. pāris	Vāji attīstīta produkcijas pārstrāde KS	Nevienmērīga kooperatīva pakalpojumu pieejamība valsts teritorijā
6. pāris	Vāji attīstīta produkcijas pārstrāde KS	Zema mazo un vidējo lauksaimnieku iesaiste KS
7. pāris	Vāji attīstīta produkcijas pārstrāde KS	Nepietiekams KS pakalpojumu klāsts (tehnikas noma)
8. pāris	Vāji attīstīta produkcijas pārstrāde KS	Graudu cena tiek noteikta biržās, kā rezultātā pielietojot nepareizu graudu realizācijas stratēģiju zaudējumi ir iespējami lielāki, nekā plānots
9. pāris	Vāji attīstīta produkcijas pārstrāde KS	Dalība KS biedram negarantē visu KS pakalpojumu pieejamību, piem., graudu iepirkuma kvotu iegāde
10. pāris	Vāji attīstīta produkcijas pārstrāde KS	Biedru neizpratne par augsti kvalificētu KS vadības nepieciešamību
11. pāris	Zema lielo lauksaimnieku iesaiste KS	Vāja biedru lojalitāte
12. pāris	Zema lielo lauksaimnieku iesaiste KS	Kvalificētu vadītāju trūkums
13. pāris	Zema lielo lauksaimnieku iesaiste KS	Biedra saistību izpilde pret KS
14. pāris	Zema lielo lauksaimnieku iesaiste KS	Nevienmērīga KS pakalpojumu pieejamība valsts teritorijā
15. pāris	Zema lielo lauksaimnieku iesaiste KS	Zema mazo un vidējo lauksaimnieku iesaiste KS
16. pāris	Zema lielo lauksaimnieku iesaiste KS	Nepietiekams KS pakalpojumu klāsts (tehnikas noma)
17. pāris	Zema lielo lauksaimnieku iesaiste KS	Graudu cena tiek noteikta biržās, kā rezultātā pielietojot nepareizu graudu realizācijas stratēģiju zaudējumi ir iespējami lielāki, nekā plānots
18. pāris	Zema lielo lauksaimnieku iesaiste KS	Dalība KS biedram negarantē visu KS pakalpojumu pieejamību, piem., graudu iepirkuma kvotu iegāde
19. pāris	Zema lielo lauksaimnieku iesaiste KS	Biedru neizpratne par augsti kvalificētu KS vadības nepieciešamību
20. pāris	Vāja biedru lojalitāte	Kvalificētu vadītāju trūkums
21. pāris	Vāja biedru lojalitāte	Biedra saistību izpilde pret kooperatīvu
22. pāris	Vāja biedru lojalitāte	Nevienmērīga KS pakalpojumu pieejamība valsts teritorijā
23. pāris	Vāja biedru lojalitāte	Zema mazo un vidējo lauksaimnieku iesaiste KS
24. pāris	Vāja biedru lojalitāte	Nepietiekams KS pakalpojumu klāsts (tehnikas noma)
25. pāris	Vāja biedru lojalitāte	Graudu cena tiek noteikta biržās, kā rezultātā pielietojot nepareizu graudu realizācijas stratēģiju zaudējumi ir iespējami lielāki, nekā plānots
26. pāris	Vāja biedru lojalitāte	Dalība KS biedram negarantē visu KS pakalpojumu pieejamību, piem., graudu iepirkuma kvotu iegāde
27. pāris	Vāja biedru lojalitāte	Biedru neizpratne par augsti kvalificētu KS vadības nepieciešamību
28. pāris	Kvalificētu vadītāju trūkums	Biedra saistību izpilde pret kooperatīvu
29. pāris	Kvalificētu vadītāju trūkums	Nevienmērīga KS pakalpojumu pieejamība valsts teritorijā
30. pāris	Kvalificētu vadītāju trūkums	Zema mazo un vidējo lauksaimnieku iesaiste KS
31. pāris	Kvalificētu vadītāju trūkums	Nepietiekams KS pakalpojumu klāsts (tehnikas noma)
32. pāris	Kvalificētu vadītāju trūkums	Graudu cena tiek noteikta biržās, kā rezultātā pielietojot nepareizu graudu realizācijas stratēģiju zaudējumi ir iespējami lielāki, nekā plānots
33. pāris	Kvalificētu vadītāju trūkums	Dalība KS biedram negarantē visu KS pakalpojumu pieejamību, piem., graudu iepirkuma kvotu iegāde

2. pielikuma turpinājums

34. pāris		Kvalificētu vadītāju trūkums	Biedru neizpratne par augsti kvalificētu KS vadības nepieciešamību
35. pāris		Biedra saistību izpilde pret KS	Nevienmērīga KS pakalpojumu pieejamība valsts teritorijā
36. pāris		Biedra saistību izpilde pret KS	Zema mazo un vidējo lauksaimnieku iesaiste KS
37. pāris		Biedra saistību izpilde pret KS	Nepietiekams KS pakalpojumu klāsts (tehnikas noma)
38. pāris		Biedra saistību izpilde pret KS	Graudu cena tiek noteikta biržās, kā rezultātā pielietojot nepareizu graudu realizācijas stratēģiju zaudējumi ir iespējami lielāki, nekā plānots
39. pāris		Biedra saistību izpilde pret KS	Dalība KS biedram negarantē visu KS pakalpojumu pieejamību, piem., graudu iepirkuma kvotu iegāde
40. pāris		Biedra saistību izpilde pret KS	Biedru neizpratne par augsti kvalificētu KS vadības nepieciešamību
41. pāris		Nevienmērīga KS pakalpojumu pieejamība valsts teritorijā	Zema mazo un vidējo lauksaimnieku iesaiste KS
42. pāris		Nevienmērīga KS pakalpojumu pieejamība valsts teritorijā	Nepietiekams KS pakalpojumu klāsts (tehnikas noma)
43. pāris		Nevienmērīga KS pakalpojumu pieejamība valsts teritorijā	Graudu cena tiek noteikta biržās, kā rezultātā pielietojot nepareizu graudu realizācijas stratēģiju zaudējumi ir iespējami lielāki, nekā plānots
44. pāris		Nevienmērīga KS pakalpojumu pieejamība valsts teritorijā	Dalība KS biedram negarantē visu KS pakalpojumu pieejamību, piem., graudu iepirkuma kvotu iegāde
45. pāris		Nevienmērīga KS pakalpojumu pieejamība valsts teritorijā	Biedru neizpratne par augsti kvalificētu KS vadības nepieciešamību
46. pāris		Zema mazo un vidējo lauksaimnieku iesaiste KS	Nepietiekams KS pakalpojumu klāsts (tehnikas noma)
47. pāris		Zema mazo un vidējo lauksaimnieku iesaiste KS	Graudu cena tiek noteikta biržās, kā rezultātā pielietojot nepareizu graudu realizācijas stratēģiju zaudējumi ir iespējami lielāki, nekā plānots
48. pāris		Zema mazo un vidējo lauksaimnieku iesaiste KS	Dalība KS biedram negarantē visu KS pakalpojumu pieejamību, piem., graudu iepirkuma kvotu iegāde
49. pāris		Zema mazo un vidējo lauksaimnieku iesaiste KS	Biedru neizpratne par augsti kvalificētu KS vadības nepieciešamību
50. pāris		Nepietiekams KS pakalpojumu klāsts (tehnikas noma)	Graudu cena tiek noteikta biržās, kā rezultātā pielietojot nepareizu graudu realizācijas stratēģiju zaudējumi ir iespējami lielāki, nekā plānots
51. pāris		Nepietiekams kooperatīva pakalpojumu klāsts (tehnikas noma)	Dalība KS biedram negarantē visu KS pakalpojumu pieejamību, piem., graudu iepirkuma kvotu iegāde
52. pāris		Nepietiekams KS pakalpojumu klāsts (tehnikas noma)	Biedru neizpratne par augsti kvalificētu KS vadības nepieciešamību
53. pāris		Graudu cena tiek noteikta biržās, kā rezultātā pielietojot nepareizu graudu realizācijas stratēģiju zaudējumi ir iespējami lielāki, nekā plānots	Dalība KS biedram negarantē visu KS pakalpojumu pieejamību, piem., graudu iepirkuma kvotu iegāde
54. pāris		Graudu cena tiek noteikta biržās, kā rezultātā pielietojot nepareizu graudu realizācijas stratēģiju zaudējumi ir iespējami lielāki, nekā plānots	Biedru neizpratne par augsti kvalificētu KS vadības nepieciešamību
55. pāris		Dalība KS biedram negarantē visu KS pakalpojumu pieejamību, piem., graudu iepirkuma kvotu iegāde	Biedru neizpratne par augsti kvalificētu KS vadības nepieciešamību

Iespējas

1. pāris		Mazo KS apvienšanās vai sadarbība ar lielajiem nozares KS	KS vārda popularizēšana;
2. pāris		Mazo KS apvienšanās vai sadarbība ar lielajiem nozares KS	Kooperācijas idejas veicināšana
3. pāris		Mazo KS apvienšanās vai sadarbība ar lielajiem nozares KS	Otrā līmeņa kooperācijas veicināšana
4. pāris		Mazo KS apvienšanās vai sadarbība ar lielajiem nozares kooperatīviem	KS veicināšana Baltijas valstu līmenī
5. pāris		Mazo kooperatīvu apvienšanās vai sadarbība ar lielajiem nozares kooperatīviem	Kooperācija veicina nozares sadarbību ar zinātniekiem, tehnisko progresu, un labvēlīgi ietekmē nozares attīstību valstī/reģionā
6. pāris		Mazo kooperatīvu apvienšanās vai sadarbība ar lielajiem nozares kooperatīviem	KS veicina nozares reglamentējošās normatīvās bāzes sakārtošanu valstī
7. pāris		Kooperatīva vārda popularizēšana	Kooperācijas idejas veicināšana
8. pāris		Kooperatīva vārda popularizēšana	Otrā līmeņa kooperācijas veicināšana
9. pāris		Kooperatīva vārda popularizēšana	KS sadarbības veicināšana Baltijas valstu līmenī

2. pielikuma turpinājums

10. pāris		Kooperatīva vārda popularizēšana	Kooperācija veicina nozares sadarbību ar zinātniekiem, tehnisko progresu, un labvēlīgi ietekmē nozares attīstību valstī/reģionā
11. pāris		Kooperatīva vārda popularizēšana	KS veicina nozares reglamentējošās normatīvās bāzes sakārtošanu valstī
12. pāris		Kooperācijas idejas veicināšana	Otrā līmeņa kooperācijas veicināšana
13. pāris		Kooperācijas idejas veicināšana	KS veicināšana Baltijas valstu līmenī
14. pāris		Kooperācijas idejas veicināšana	Kooperācija veicina nozares sadarbību ar zinātniekiem, tehnisko progresu, un labvēlīgi ietekmē nozares attīstību valstī/reģionā
15. pāris		Kooperācijas idejas veicināšana	KS veicina nozares reglamentējošās normatīvās bāzes sakārtošanu valstī
16. pāris		Otrā līmeņa kooperācijas veicināšana	KS veicināšana Baltijas valstu līmenī
17. pāris		Otrā līmeņa kooperācijas veicināšana	Kooperācija veicina nozares sadarbību ar zinātniekiem, tehnisko progresu, un labvēlīgi ietekmē nozares attīstību valstī/reģionā
18. pāris		Otrā līmeņa kooperācijas veicināšana	KS veicina nozares reglamentējošās normatīvās bāzes sakārtošanu valstī
19. pāris		KS veicināšana Baltijas valstu līmenī	Kooperācija veicina nozares sadarbību ar zinātniekiem, tehnisko progresu, un labvēlīgi ietekmē nozares attīstību valstī/reģionā
20. pāris		KS veicināšana Baltijas valstu līmenī	KS veicina nozares reglamentējošās normatīvās bāzes sakārtošanu valstī
21. pāris		Kooperācija veicina nozares sadarbību ar zinātniekiem, tehnisko progresu, un labvēlīgi ietekmē nozares attīstību valstī/reģionā	KS veicina nozares reglamentējošās normatīvās bāzes sakārtošanu valstī

Draudi

1.. pāris		Nodokļu politika	Valsts kopējās lauksaimniecības politikas attīstība un pēkšņas un straujas izmaiņu ieviešanas
2. pāris		Nodokļu politika	Nepietiekams valsts atbalsts iekšējā tirgus aizsardzībai no ārvalstu konkurentiem
3. pāris		Nodokļu politika	Finanšu attīstības institūciju realizētā politika
4. pāris		Nodokļu politika	Kopējā ES īstenotā politika SEG emisiju jomā
5. pāris		Nodokļu politika	Banku īstenotā atbalsta politika
6. pāris		Nodokļu politika	Pasaules globālās krīzes (finansu krīzes, pandēmijas, militāri konflikti, utt.)
7. pāris		Nodokļu politika	Spēcīgi attīstīti lielle graudu pārstrādes uzņēmumi
8. pāris		Nodokļu politika	Lauksaimnieku noraidošā attieksme pret kooperāciju
9. pāris		Valsts kopējās lauksaimniecības politikas attīstība un pēkšņas un straujas izmaiņu ieviešanas	Nepietiekams valsts atbalsts iekšējā tirgus aizsardzībai no ārvalstu konkurentiem
10. pāris		Valsts kopējās lauksaimniecības politikas attīstība un pēkšņas un straujas izmaiņu ieviešanas	Finanšu attīstības institūciju realizētā politika;
11. pāris		Valsts kopējās lauksaimniecības politikas attīstība un pēkšņas un straujas izmaiņu ieviešanas	Kopējā ES īstenotā politika SEG emisiju jomā
12. pāris		Valsts kopējās lauksaimniecības politikas attīstība un pēkšņas un straujas izmaiņu ieviešanas	Banku īstenotā atbalsta politika
13. pāris		Valsts kopējās lauksaimniecības politikas attīstība un pēkšņas un straujas izmaiņu ieviešanas	Pasaules globālās krīzes (finansu krīzes, pandēmijas, militāri konflikti, utt.)
14. pāris		Valsts kopējās lauksaimniecības politikas attīstība un pēkšņas un straujas izmaiņu ieviešanas	Spēcīgi attīstīti lielle graudu pārstrādes uzņēmumi
15. pāris		Valsts kopējās lauksaimniecības politikas attīstība un pēkšņas un straujas izmaiņu ieviešanas	Lauksaimnieku noraidošā attieksme pret kooperāciju
16. pāris		Nepietiekams valsts atbalsts iekšējā tirgus aizsardzībai no ārvalstu konkurentiem	Finanšu attīstības institūciju realizētā politika
17. pāris		Nepietiekams valsts atbalsts iekšējā tirgus aizsardzībai no ārvalstu konkurentiem	Kopējā ES īstenotā politika SEG emisiju jomā
18. pāris		Nepietiekams valsts atbalsts iekšējā tirgus aizsardzībai no ārvalstu konkurentiem	Banku īstenotā atbalsta politika
19. pāris		Nepietiekams valsts atbalsts iekšējā tirgus aizsardzībai no ārvalstu konkurentiem	Pasaules globālās krīzes (finansu krīzes, pandēmijas, militāri konflikti, utt.)
20. pāris		Nepietiekams valsts atbalsts iekšējā tirgus aizsardzībai no ārvalstu konkurentiem	Spēcīgi attīstīti lielle graudu pārstrādes uzņēmumi

2. pielikuma turpinājums

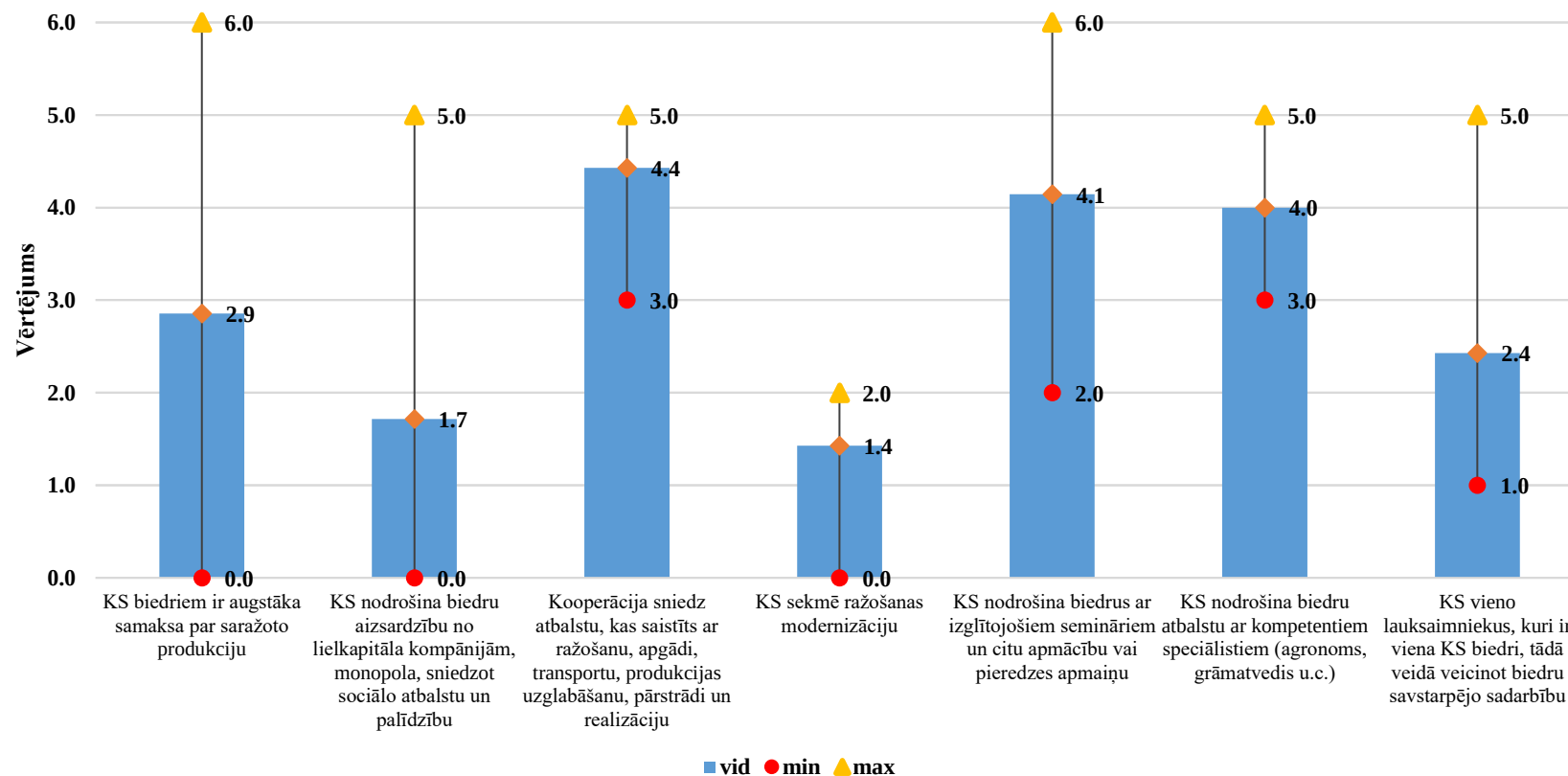
21. pāris		Nepietiekams valsts atbalsts iekšējā tirgus aizsardzībai no ārvalstu konkurentiem	Lauksaimnieku noraidošā attieksme pret kooperāciju
22. pāris		Finanšu attīstības institūciju realizētā politika	Kopējā ES īstenotā politika SEG emisiju jomā
23. pāris		Finanšu attīstības institūciju realizētā politika	Banku īstenotā atbalsta politika
24. pāris		Finanšu attīstības institūciju realizētā politika	Pasaules globālās krīzes (finanšu krīzes, pandēmijas, militāri konflikti, utt.)
25. pāris		Finanšu attīstības institūciju realizētā politika	Spēcīgi attīstīti lielleģu pārstrādes uzņēmumi
26. pāris		Finanšu attīstības institūciju realizētā politika	Lauksaimnieku noraidošā attieksme pret kooperāciju
27. pāris		Kopējā ES īstenotā politika SEG emisiju jomā	Banku īstenotā atbalsta politika
28. pāris		Kopējā ES īstenotā politika SEG emisiju jomā	Pasaules globālās krīzes (finanšu krīzes, pandēmijas, militāri konflikti, utt.)
29. pāris		Kopējā ES īstenotā politika SEG emisiju jomā	Spēcīgi attīstīti lielleģu pārstrādes uzņēmumi
30. pāris		Kopējā ES īstenotā politika SEG emisiju jomā	Lauksaimnieku noraidošā attieksme pret kooperāciju
31. pāris		Banku īstenotā atbalsta politika	Pasaules globālās krīzes (finanšu krīzes, pandēmijas, militāri konflikti, utt.)
32. pāris		Banku īstenotā atbalsta politika	Spēcīgi attīstīti lielleģu pārstrādes uzņēmumi
33. pāris		Banku īstenotā atbalsta politika	Lauksaimnieku noraidošā attieksme pret kooperāciju
34. pāris		Pasaules globālās krīzes (finanšu krīzes, pandēmijas, militāri konflikti, utt.)	Spēcīgi attīstīti lielleģu pārstrādes uzņēmumi
35. pāris		Pasaules globālās krīzes (finanšu krīzes, pandēmijas, militāri konflikti, utt.)	Lauksaimnieku noraidošā attieksme pret kooperāciju
36. pāris		Spēcīgi attīstīti lielleģu pārstrādes uzņēmumi	Lauksaimnieku noraidošā attieksme pret kooperāciju

Paldies par atsaucību!

Viena eksperta stipro pušu vērtējums

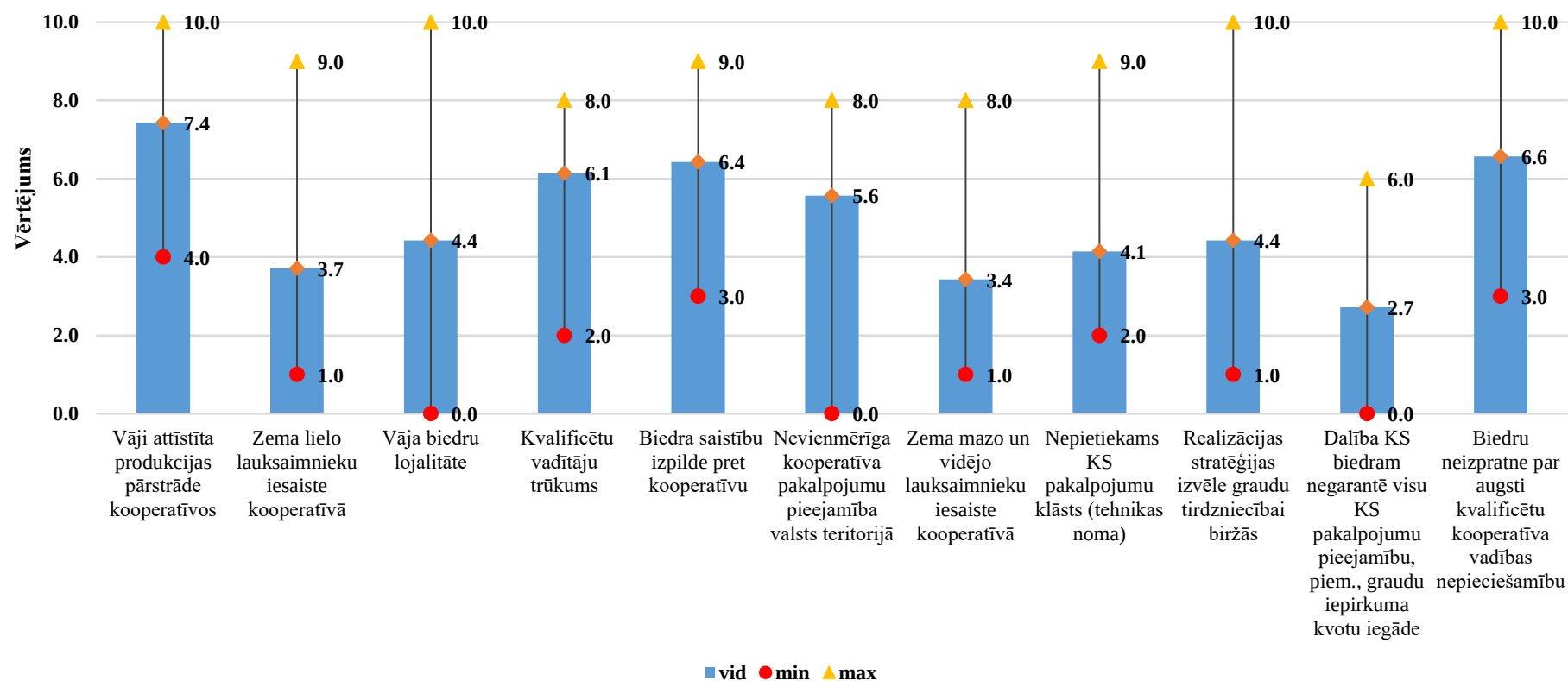
Stiprās puses		1	2	3	4	5	6	7	
1	Kooperatīva biedriem ir iespējams par saražoto produkciju saņemt augstāku samaksu		1	1	1	1	1	1	6
2	Kooperācija nodrošina kooperatīva biedru aizsardzību no lielkapitāla kompānijām, no auglotājiem, no monopola, sniedzot sociālo atbalstu un palīdzību;			3	4	5	6	7	0
3	Kooperācija sniedz atbalstu, kas saistīts ar ražošanu, apgādi, transportu, produkcijas uzglabāšanu, pārstrādi un realizāciju;				3	3	3	3	5
4	Kooperatīvi sekmē ražošanas modernizāciju;					5	6	4	2
5	Kooperatīvs nodrošina biedrus ar izglītojošiem semināriem un citu apmācību vai pieredzes apmaiņu;						6	5	3
6	Kooperatīvs nodrošina biedru atbalstu ar kompetentiem speciālistiem (agronoms, grāmatvedis u.c.);							6	4
7	Kooperatīvi vieno lauksaimniekus, kuri ir viena kooperatīva biedri, tādā veidā veicinot biedru savstarpējo sadarbību;								1

Avots: autora veidota

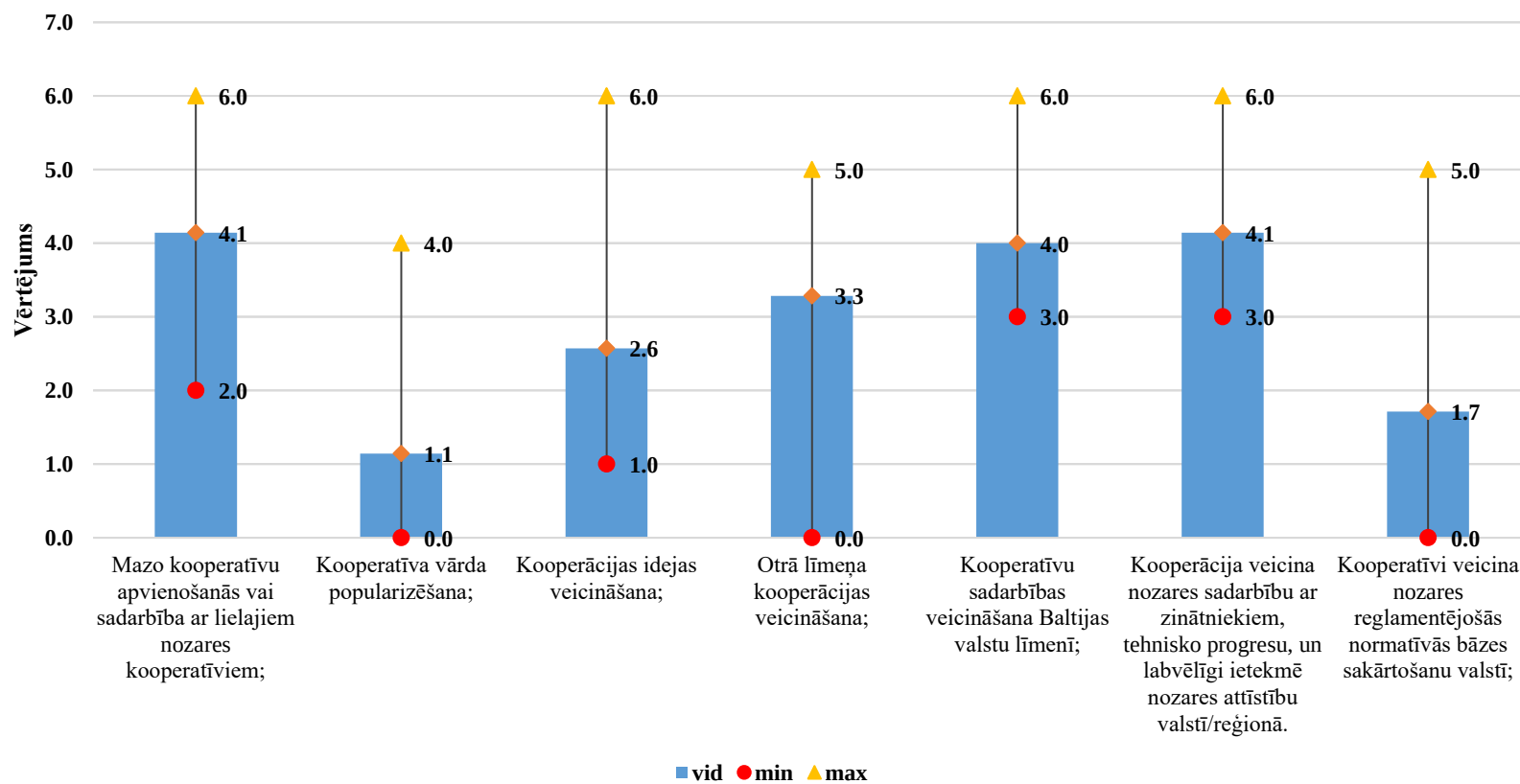
Avots: autora veidots attēls pēc ekspertu strukturētās aptaujas (n=7) un pāru metodes

Ekspertu vērtējums par graudkopības KS darbības iekšējo faktoru stiprajām pusēm

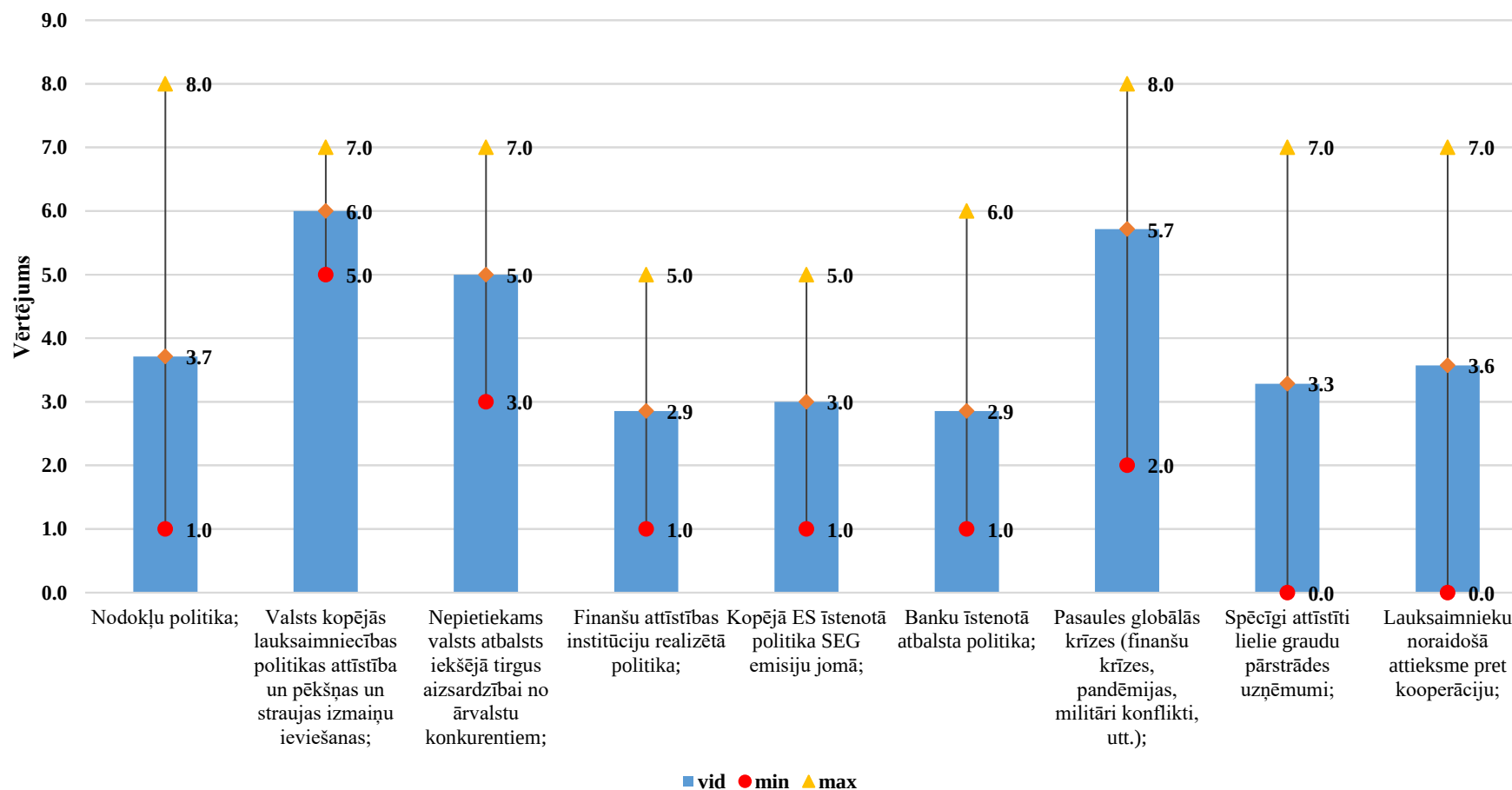
Avots: autora veidots attēls pēc ekspertu strukturētās aptaujas (n=7) un pāru metodes

Ekspertu vērtējums par graudkopības KS darbības iekšējo faktoru vājam pusēm

Avots: autora veidots attēls pēc ekspertu strukturētās aptaujas (n=7) un pāru metodes

Ekspertu vērtējums par graudkopības KS darbības ārējo faktoru iespējām

Avots: autora veidots attēls pēc ekspertu strukturētās aptaujas (n=7) un pāru metodes

Ekspertu vērtējums par graudkopības KS darbības ārējo faktoru draudiem

GALVOJUMS

Ar šo es, Jānis Mistris, galvoju, ka maģistra darbs izpildīts patstāvīgi. No svešiem avotiem ņemtie dati un definējumi uzrādīti darbā.

Darbs nav publicēts un pirmo reizi tiek iesniegts aizstāvēšanai Maģistra eksāmenu komisijā.

Studiju noslēguma darba elektroniskā versija LLU IS atbilst oriģinālam.

05.05.2020.

MAĢISTRA EKSĀMENU KOMISIJAS LĒMUMS

MAĢISTRA DARBS AIZSTĀVĒTS MAĢISTRA EKSĀMENU KOMISIJAS SĒDĒ

_____. GADA_____

AR ATZĪMI _____

PROTOKOLA NR. _____

MEK SEKRETĀRS _____